

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI

APOLLONİA ad RHYNDACUM HEYKELTIRAŞLIK ESERLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ezgi BOZKURT

BURSA - 2020

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ BİLİM DALI**

**APOLLONİA ad RHYNDACUM HEYKELTİRAŞLIK ESERLERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

**Ezgi BOZKURT
0000-0002-7068-1177**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN**

BURSA – 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Arkeoloji Anabilim, Arkeoloji Bilim Dalı'nda 701747001 numaralı Ezgi BOZKURT' un hazırladığı, “*Apollonia ad Rhyndacum Heykeltıraşlık Eserleri*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 30 / 06 / 2020 Salı günü 10 : 30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..... (başarılı / başarısız) olduğuna ..... (oy birliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Üye
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT

Üye
Doç. Dr. Fikret ÖZCAN

.... / .... / 2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 08 / 06 / 2020

Tez Başlığı / Konusu:

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin, 04 / 06 / 2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve bu Uygulama Esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ezgi BOZKURT
Öğrenci No: 701747001
Anabilim Dalı: Arkeoloji
Programı: Arkeoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Apollonia ad Rhyndacum Heykeltıraşlık Eserleri” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Ezgi BOZKURT
Öğrenci No: 701747001
Anabilim Dalı: Arkeoloji
Programı: Arkeoloji
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ezgi BOZKURT
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Arkeoloji
Bilim Dalı : Arkeoloji
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans
Tezi Sayfa Sayısı: : ix + 149
Mezuniyet Tarihi : ... / ... / 2020
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

APOLLONIA ad RHYNDACUM HEYKELTIRAŞLIK ESERLERİ

Tez çalışması kapsamında incelenen heykeltıraşlık eserler, antik dönemde Bithynia bölgesi sınırları içerisinde yer alan Apollonia ad Rhyndacum antik kentinde ve çevresinde bulunmuştur. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Bursa Müzeler Müdürlüğü Başkanlığında Uludağ Üniversitesi adına Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında 2015-2018 yılları arasında sondaj ve kurtarma kazıları yapılmıştır. Tez kapsamında sondaj ve kurtarma kazıları dışında Bursa Arkeoloji Müzesine daha önce intikal etmiş olan Apollonia a. R. kökenli heykeltıraşlık eserler de değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında Apollonia a. R. Nekropolü, Kız Adası ve Nişli Alanda (Kutsal Alan) yapılan kazılar dışında müzeye intikal etmiş toplam 18 adet heykeltıraşlık eseri incelenmiştir. Farklı tipolojiye ve ikonografiye sahip olan eserler pişmiş toprak, mermer, bronz, kemik gibi çeşitli malzemelerden üretilmiştir. Değişik materyallerden üretilmiş olan plastik buluntular özellikle karakterlere göre alt grup ve tiplere ayrılarak ele alınmışlardır.

Çalışma konusunu oluşturan heykeltıraşlık eserlere daha geniş bir açıdan bakabilmek adına farklı merkezlerde bulunan benzer örnekler incelenmiştir. İnceleme sonucunda Apollonia a. R. kentinin heykeltıraşlık eserlerin üretildikleri dönem, stil özellikleri ve ikonografik gelişimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Değerlendiren eserler MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısından MS 3. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığı içerisinde üretilmiş oldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Bithynia, Apollonia ad Rhyndacum, İkonografi, Heykeltıraşlık Eserleri, Terakota

ABSTRACT

Name and Surname : Ezgi BOZKURT
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Archaeology
Branch : Archaeology
Degree Awarded : Master
Page Numbe : ix + 149
Degree Date : .... / .... / 2020
Supervisor : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

APOLLONIA ad RHYNCADUM SCULPTURAL WORKS

Within the scope of this thesis study, sculptural works that have been researched and investigated, have been found in the ancient city of Apollonia ad Rhyndacum, that was known in Bithynia location in ancient period before and around the city. With the permission of The Turkish Ministry of Culture and Tourism, and with the leadership of Bursa Metropolitan Municipality's general directorate of ancient arts and museums, as Uludag University researchers, drillings and salvage excavations have been executed between 2015 and 2018 with consultancy of Prof. Dr. Mustafa Şahin. Within the scope of this research, in addition to drillings and salvage excavations, sculptural works of Apollonia a. R., that has been inherited in Bursa archaeological museum, has been investigated.

During this investigation for this study, archaeological excavations have been executed in Apollonia a. R. necropolis, Kız Island and Nisli Area (Sacred Area) locations. And on the other hand, 18 pieces of Sculptures have been investigated that has been inherited in Bursa Archaeological Museum. Sculptures that have different typology and iconography, have been composed of different kind of materials such as terra-cotta, marble, bronze, bone. The plastic founding (antique) that has been composed of different kind of materials, have been investigated in by categorizing sub-group and types depending on their charter.

Regarding the subject of this study, to be able to investigate and analyze also the big picture of the Sculptural works well, similar sculptures that have been in different cities, have been also investigated. After this investigation, it has been decided to study on defining the term, style, iconographic history of the ancient city of Apollonia a. R. The evaluated works are the result of being produced in a wide range of dates from the second half of the 4th century BC to the 3rd century AD.

Keywords:

Bithynia, Apollonia ad Rhyndacum, Iconography, Sculptural Works, Terracotta

ÖN SÖZ

Öncelikle Yüksek Lisans eğitimim boyunca desteğini benden esirgemeyen, çalışmamın her aşamasında yoluma ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Şahin'e teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın konusunu oluşturan heykeltıraşlık eserlerin incelenmesi ve yayınlanması için gerekli izinleri uygun gören Bursa Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne, bilimsel kazı çalışmalarında eserlerin tespit edilmesine katkı sağlayan tüm kazı ekibine teşekkür ederim. Çatısı altından bulunmaktan mutluluk duyduğum Uludağ Üniversitesi, Arkeoloji bölümü öğretim üyelerine, bu süreçte eğitimime katkı sağlayan tüm bölüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Lisans eğitimim boyunca arkeolojiye duyduğum ilginin günden güne artmasını sağlayan sevgili hocam Doç. Dr. Fikret Özcan'a şükranlarımı sunarım.

Lisans ve Lisansüstü eğitim hayatım boyunca her konuda yanımda olan tez çalışmamın her aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyen sevgili arkadaşım Uzman Arkeolog Pınar Taşpınar'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamda, teknik konularda yardımcı olan Uzman Sanat Tarihçi Mehmet Kurt'a çok teşekkür ederim. Son olarak bu süreçte manevi destekleriyle yanımda olan sevgili arkadaşlarıma ve tüm eğitim hayatım boyunca maddi, manevi desteğini benden esirgemeyen sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Ezgi Bozkurt

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
İNTİHAL RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Amacı ve Önemi	2
II. Çalışmanın Kapsamı.....	2
III. Çalışmanın Yöntemi.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. APOLLONIA ad RHYNDACUM ANTİK KENTİ.....	6
1.1. Coğrafi Konumu ve Topoğrafyası.....	6
1.2. Araştırma Tarihi.....	8
1.3. Kentin Tarihçesi.....	14
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. KAZI ALANLARI	21
2.1. Nekropol	21
2.1.1. M15 (Mezar 15).....	23
2.1.2. M19 (Mezar 19).....	24
2.2. Kız Adası	25
2.3. Nişli Alan (Kutsal Alan).....	28
2.3.1. A1 Mekânı	29
2.3.2. A2 Mekânı	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	32
3. İKONOĞRAFİ	32
3.1. Tanrılar.....	33
3.2. Hermeler	35

3.3. Zırhlı Heykeller	43
3.4. Atlı Çocuklar	50
3.5. Groteskler	53
3.6. Baş Parçaları	58
3.6.1. Erkek Başları	58
3.6.2. Kadın Başları	60
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	64
4. TARİHLEME	64
4.1. Tanrılar	64
4.2. Hermeler	64
4.3. Zırhlı Heykeller	66
4.4. Atlı Çocuklar	67
4.5. Groteskler	69
4.6. Baş Parçaları	70
4.6.1. Erkek Başları	70
4.6.2. Kadın Başları	70
KATALOG	74
Tanrılar	74
Hermeler	75
Zırhlı Heykeller	81
Atlı Çocuklar	83
Groteskler	88
Baş Parçaları	91
Erkek Başları	91
Kadın Başları	93
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	98
KISALTMALAR VE KAYNAKLAR	103
LEVHALAR LİSTESİ	128
LEVHALAR	133

GİRİŞ

Günümüz Bursa sınırları içerisinde yer alan Gölyazı olarak bilinen beldenin antik dönemdeki adı Apollonia ad Rhyndacum'dur. Kentin bir kısmı Apolyont Gölü'nün içerisine doğru ilerleyen yarımada üzerinde kuruludur. Bithynia bölgesi sınırları içinde olan ve önemli bir konuma sahip olan kent jeopolitik konumu, önemli kentlerle bağlantısı ve doğasıyla antik dönemden günümüze değin ilgi çekmiştir. Hem antik yazarların hem de 18. ve 19. yüzyıl seyyahlarının notlarında Apollonia ad Rhyndacum adına sıkça rastlandığını bilmekteyiz. Seyyahların cümlelerinde kentin tarihi dokusundan çok göl manzarası hakkındaki düşüncelerini görmekteyiz. Bu düşünceler bugün de yerli yabancı birçok turistin beldeyi ziyaret etmesinde neden olmuştur.

Antik dönemde önemli bir liman kenti olduğunu bilinen Apollonia a. R., önemli merkezlere yakınlığı ve deniz yolu bağlantısıyla ticaret ağını geliştirmiştir. Kentin, Arkeolojik veriler sayesinde yoğun bir şekilde kerevit balığı ticareti yaptığı bilinmektedir. Ticaretin önemli olduğu liman kentinde son yıllara kadar bilimsel bir araştırma söz konusu değildir. Bu durumun en önemli sebebi, modern Gölyazı beldesinin antik kent dokusu üzerine konularak bilimsel kazı çalışmalarını imkansızlaştırmasıdır. Arkeolojik değerini son yıllarda kazanmaya başlamış olan kentte yüzey araştırmaları ve belirli alanlarda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bilimsel çalışmalar sayesinde kentin adı ve değeri bilinmeye başlamış ve arkeolojik önemini kazanmıştır. Yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları sonrasında ele geçen buluntuların incelenmesi ve yayınlanması adına çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

Apollonia a. R. kentinin kültürel yapısını, sosyal ve siyasal yaşamını, ticari ilişkilerini ve dini inanışlarını anlamak adına heykeltıraşlık buluntuların üzerine yoğunlaşmış ve tez konusunu "Apollonia ad Rhyndacum Heykeltıraşlık Eserleri" olarak belirlenmiştir.

I. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Antik dönemde Bithynia Bölgesi sınırları içinde bulunan Apollonia a. R. kentinde ve çevresinde ele geçmiş heykeltıraşlık eserler bu tezin konusunu oluşturmaktadır. Tarihi, coğrafyası ve araştırma geçmişi hakkında detaylı bilgiye birinci bölümde yer verilecektir. Kentin antik dönemden beri yazarların ve seyyahların ilgisini çekmesine rağmen kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Modern kentin, antik kentin üzerine kurulmuş olması kazı çalışmalarının yapılmasını engellemiş ve kazı çalışmaları beş yıl öncesine kadar yapılmamıştır. Apollonia a. R. kentinde sondaj ve kurtarma kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izni ile Bursa Müzeler Müdürlüğü Başkanlığında, Uludağ Üniversitesi adına Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında 2015-2018 yılları arasında yapılmıştır. Kazı ve araştırmalar Nilüfer Belediyesi tarafından fonlanmıştır.

Tez konumuzu farklı tarihlerde Bursa Arkeoloji Müzesine intikal etmiş olan, ayrıca 2015- 2018 kazılarında bulunmuş olan heykeltıraşlık eserleri oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Apollonia a. R. kentine ait heykeltıraşlık eserleri ilk defa bir araya toplanmış olacaktır. Araştırmamızda Apollonia a. R. kentinde heykeltıraşlık eserlerde tercih edilen tipleri ve eserlerin hangi tarih aralığında üretildiği gibi sorularımıza cevap aranacaktır. Daha önce kentte ait birkaç eserinin incelenip yayınlanması dışında kente ait buluntuların incelenmemiş olması sebebiyle çalışmamızın daha sonra yapılacak olan araştırmalara da katkı sağlaması da hedeflenmiştir.

II. Çalışmanın Kapsamı

Tez çalışması kapsamında ele alınan eserlerin bir kısmı Apollonia a. R. kentinde gerçekleştirilen bilimsel kazı çalışmaları sırasında bir kısmı ise Bursa Müze Müdürlüğü tarafından satın alınma veya kurtarma kazılarıyla ele geçmiştir. Kentte yapılan çalışmalarda bulunan eserler Nekropol, Kız Adası ve Nişli Alan (Kutsal Alan) olarak adlandırılan alanda gerçekleşmiş kazı ve araştırmalar sırasında tespit edilmiştir. Müzede korunan eserler ise Apollonia a. R. kentinin çevresinde yer alan köylerde ele geçmiştir. Ayrıca müzede korunan ve çalışmamızda yer alan bazı eserlerin yayını yapılmıştır.

İncelenen heykeltıraşlık eserler farklı tipolojiye ve ikonografiye sahip olmasının dışında farklı malzemelere de sahiptir. Terakota, mermer, bronz ve kemikten oluşan plastik buluntular çalışılmak üzere gruplandırılacaktır. Eserlerin genel dağılımına bakılacak olunursa dinsel kimlikli figürler ve mermer eserler olarak sınıflandırılacak bu sınıflandırma içerisinde alt tipleriyle birlikte değerlendirilecektir. Eserlerin farklı tip ve ikonografilere sahip oldukları açık bir şekilde ortaya konmuştur. Eserlerin genel dağılımında ise nekropol alanında sıklıkla ele geçen atlı çocuk ve herme tipi kutsal alanlarda adak eşyası olduğunu düşündüğümüz terakota figürinler bu grubu oluşturacaktır. Sonuç olarak çalışma kapsamında farklı malzemelerden üretilmiş olan 18 adet heykeltıraşlık eser değerlendirilecektir. Mermer (2 adet), Pişmiş Toprak (13 adet), Bronz (1 Adet) ve Kemik (2 adet) eser incelenecektir. İncelenen eserlerin ölçüleri alınmış ve fotoğrafları çekilmiş olup katalog çalışması yapılacaktır.

III. Çalışmanın Yöntemi

Apollonia a. R. kentinin Heykeltıraşlık eserlerinin literatüre kazandırılması amacıyla yapılan bu tez çalışmamızın ilk aşaması tez başlığımızı belirlemek olmuştur. Tez başlığımızı “Apollonia ad Rhyndacum Heykeltıraşlık Eserleri” olarak belirledikten sonra eserler üzerinde çalışabilmek için gerekli izinler alınacaktır. Tez çalışmamızda incelenecek olan eserlerin bir kısmı Apollonia a. R. kenti kazı deposunda bir kısmı Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmaktadır. Eserler üzerinde çalışabilmek adına öncelikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne bağlı Bursa Müzesi Müdürlüğü’nden eserlerin incelenmesi için gerekli izinler alınacaktır. İzinlerin alınması ile müze envanter defteri taranacak ve eserlerin buluntu yerine, satın alınma tarihine ve buluntu durumları hakkında detaylı bilgiye ulaşılabilecektir. Bu bilgilerin yanı sıra müze görevlilerinin gözetimi altında tez kapsamında ele alınan eserlerin belgeleme işlemleri yapılacaktır. Yapılan çalışmalarda eserlerin fotoğrafları çekilecek, ölçüleri alınacak ve malzeme yapısı incelenecektir. Envanterleme çalışması yapılacak ve detaylı bilgi “Katalog” bölümünde verilecektir.

Eserler üzerindeki teknik incelemeler sonrasında tezin ikinci aşaması olan literatür çalışmasına başlanacaktır. Bu amaçla Uludağ Üniversitesi Merkez

Kütüphanesi, Arkeoloji Bölümü İhtisas Kütüphanesi, Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ziyaret edilecek ve online kaynak taraması yapılacaktır. Kaynak toplama aşaması tamamlandıktan sonra ulaşılan kaynaklar yardımıyla Apollonia ad Rhyndacum heykeltıraşlık eserlerinin tipolojik özellikleri saptanacaktır. Tipolojik çalışması yapılan heykeltıraşlık eserlerin farklı bölgelerde ele geçmiş olan benzer tipolojideki örneklerle karşılaştırılması yapılacaktır. Çalışmasının sonucunda bölgeler arası etkileşim tespit edilmeye çalışılacaktır. İncelenen eserlerin stil özellikleri göz önüne alınacak ve benzer örneklerle karşılaştırarak hangi dönemde üretildiği tespit edilecektir. Ayrıca eserlerin tipolojik ve ikonografik açıdan değerlendirilmesi yapılacaktır.

Eserlerin tipolojik ve ikonografik değerlendirmeleri yapıldıktan sonra tez içerisinde yer alacak bölümler belirlenecek ve tez yazımına geçilecektir. Bu çalışma kapsamında Birinci Bölümü'nde "Apollonia ad Rhyndacum Antik Kenti" başlığıyla kentin araştırmalarına yer verilecektir. Bu bölüm içerisinde alt başlık halinde Apollonia a. R. kentinin coğrafyası, araştırma tarihçesi ve araştırma geçmişi değerlendirilecektir. Bu konu üzerinde durulmasının sebebi uzun yıllardan beri kentin önemli bir konumda olması ve araştırmalarda adının geçmiş olmasıdır. Kentin adının geçtiği çalışmalar özet niteliğinde bu bölümde sunulacaktır.

Çalışmamızın İkinci Bölümü'nde buluntu yerleri bilinen eserlerin buluntu yerlerindeki kazılar ile ilgili bilgi verilecektir. Üçüncü bölümümüzü oluşturacak olan "İkonografi" başlığı altında kazı çalışmalarında tespit edilen heykeltıraşlık eserler ele alınacaktır. Eserler tiplerine göre gruplandırılacak kronolojik olarak alt başlıklar halinde sıralanacaktır. Daha sonra eserler tanıtılacak, tipolojik sınıflandırılması yapılacak karşılaştırmalı benzer örnekleri bölüm içinde sunulacaktır. Böylece Apollonia a. R. antik kentinde bulunan heykeltıraşlık eserler tipolojik ve ikonografik özellikleri ile bilim dünyasına tanıtılacaktır.

Dördüncü Bölüm 'de ise konumuzu oluşturan eserlerin tarihleri üzerinde durulacaktır. Eserlerin stil özellikleri ve farklı merkezlerdeki benzer örnekleri karşılaştırıp stil kritik yöntemiyle tarihlendirilmeye çalışılacaktır. Nekropol buluntularında ayrıca mezar konteksti de göz önünde bulundurulacaktır.

İrdelenen bölümlerden sonra “Katalog” bölümü eklenecektir. Tipolojik sınıflandırma yapılarak katalog sıralaması oluşturulacaktır. İncelenen heykeltıraşlık eserlerin korunduğu yer ve envanter numarası, buluntu yerine, buluntu yılına ve ölçülerine yer verilecektir. Bu bilgiler dışında pişmiş toprak eserlerin hamur rengi ve yapısı arkeolojik çalışmalarda sıklıkla kullanılan Munsell Kataloğu yardımıyla saptanacaktır. Ayrıca eserlerin tanımı yapılacak karşılaştırmalı benzer örneklerinin yer aldığı kaynaklar belirtilecektir. Bunların dışında yayın durumu hakkında bilgi verilecek ve üretildiği tarih eklenecektir.

Son olarak yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilerin bir araya getirilmesi ile ortaya çıkan sonuçların irdelenmesi “Değerlendirme ve Sonuç” başlığı altında sunulacaktır. Bu bölümden sonra çalışma sırasında yararlanılan antik ve modern kaynaklar ve kısaltmaların tümü “Kısaltmalar ve Kaynaklar” bölümünde detaylı olarak verilecektir. Kaynakların sunulmasından sonra çalışmanın konusunu oluşturan heykeltıraşlık eserlerin karşılaştırmalı benzer örneklerinin fotoğraflarının bulunduğu “Levhalar” bölümü yer alacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. APOLLONIA ad RHYNDACUM ANTİK KENTİ

1.1. Coğrafi Konumu ve Topoğrafyası

Apollonia ad Rhyndacum antik kenti Marmara Denizi'nin, antik adı ile Propontis'in güneyinde yer alan antik Bithynia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biridir (Harita 1). Bursa ilinin batısında ve 35 kilometre uzağında bulunan Uluabat (Apolyont) gölünün kuzeydoğusunda konumlanmaktadır (Harita 2 - 3). Kent bugünkü Gölyazı kasabası sınırları içinde bulunmaktadır. Yarımada iki tepelikten oluşmakta ve birbirine sığ bir kumsal şeridi ile bağlanmaktadır. Kış aylarında kara bağlantısı kesilen ada ulaşımı köprü ile sağlamaktadır. Antik dönemde ise benzer bir köprünün ulaşımı sağladığı düşünülmektedir¹.

Apollonia ismi Anadolu'da antik dönemde popüler bir isim olmuştur. Bilinen birçok Apollonia isimli kent bulunmaktadır ve bu kentler birtakım (nehir ve dağ gibi) sıfatlarla birbirlerinden ayrılmıştır². Apollonia'ya eklenen sıfat "ad Rhyndacum" ise Rhyndacus (Kocasu / Orhaneli / Mustafakemalpaşa) çayından gelmektedir. Anadolu'da bulunan aynı isimli diğer kentlerden ayırmak için "Rhyndacus Çayı Üzerindeki Apollonia" anlamına gelen "Apollonia Ad Rhyndacum" olarak adlandırılmıştır³. Rhyndacus çayı Apolyont gölünü beslemektedir. Çay kentin 15 kilometre güneybatısından göle karışmaktadır. Bu durumda çay ve kent arasından doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır⁴. Antik yazar Strabon ise Apollonia ad Rhyndacum kentinin Daskylitis (Manyas) Gölü yakınlarında bulunan Rhyndacus Çayı üzerinde yer aldığından bahsetmektedir⁵. Bu ifadeyle birlikte kentin Rhyndacus Çayı üzerinde yer aldığını ve bir gölün kıyısında değil yakınında olduğunu, bu gölün ise Apolyont Gölü değil Daskylitis Gölü olduğu anlaşılmaktadır⁶. Ayrıca William Ramsay, Apolloni a. R kentinin Gölyazı sınırları dışında olduğunu Rhyndacus'un Marmara Denizi'ne döküldüğü yer arasında bir yerlerde olduğunu belirtmektedir. Bu düşünceyi kentte yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda kentin Apollonia ad

---

¹ Aybek - Öz 2007: 286.

² Şahin - Özbey 2017: 12.

³ Texier 2002:45

⁴ Şahin - Özbey 2017: 12.

⁵ Strab. geogr.: XII. 8. 11.

⁶ Şahin 2017: 13.

Rhyndacum olduğunu kanıtlar nitelikte herhangi bir şeyin bulunmamış olması da desteklemektedir. Herhangi bir yazılı belge buluna kadar kentin adının Apolloni ad Rhyndacum olarak kalması doğru olacaktır. Kent bazı kaynaklarda ise Bithynia ve Mysia bölgesi sınırında olduğu belirtilmiştir⁷. Mysia bölgesinin en doğu şehirleri arasında Apollonia kenti bulunduğundan söz edilmektedir.

Kent Apolyont Gölü'nün kuzeydoğu kıyısında, gölün içerisine doğru ilerleyen yarımada ve onu takip eden ada üzerinde kuruludur. Kent planlamasına baktığımızda ise modern Gölyazı beldesi antik kent üzerine konumlanmakta ve antik dönemin kent planının devam ettiği görülmektedir (Resim 1). Modern yerleşimde birbirini belirli bir düzen ile paralel olarak kesen sokaklar bu durumu desteklemektedir. Bu bilgilere göre kentin planlanmasında hippodamos planı uyguladığını ileri sürmek mümkündür. Bu durumu korunmuş olan bir Roma yapısının podyumu üzerine inşa edilmiş bugün kullanılmakta olan bir ev belgelemektedir⁸. Evin konumu kentin hippodamik planlı sokaklarından oluşan dokusuna uymaktadır. Günümüz Zambaktepe olarak adlandırılan tepenin yamaçlarına antik kente ait stadion, tiyatro ve kült alanı gibi kamu yapıları inşa edilmiştir. Modern kente tek ulaşımı sağlayan yolun her iki tarafında ise nekropol yer almaktadır⁹. Bu yol antik dönemde de kullanılmıştır. Yol üzerinde bulunan mil taşları ise bu durumu desteklemektedir. Kentin koruyucu tanrısı Apollon'a ait temenos kentin 1 km. kadar kuzeybatısında yer alan Kız Ada olarak bilinen adada yer almaktadır. Tapınağı 1800'lü yıllarda ziyaret eden Philippe Lé Bas 'nın çizimlerinden bilinmektedir¹⁰.

Apollonia kentinin mitolojik tarihinde adının kaynağının tanrı Apollon'dan geldiği bilinmektedir. Kentin koruyucu tanrısı olarak bilinen Apollon'a ait temenos'un anakaranın güneyinde yer alan Kız Adası üzerinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu durum kentin isminin Apollonia olmasından belirleyici rol oynamıştır. Aynı zamanda Bergama hakimiyetinde olan Apollonia'ya Bergama Kralı

---

⁷ Robert 1980: 93.

⁸ Şahin - Özbey 2017: 14.

⁹ Aybek - Öz 2007: 288.

¹⁰ Lé Bas - Reinach 1888: 45 - 49.

II. Attalos'un Kyzikos kökenli annesinin anısına Apollonis'in adının verildiği düşünülmektedir¹¹.

1.2. Araştırma Tarihi

Apollonia a. R. kenti, antik dönemde önemli bir konuma sahiptir. Topografik konumu, önemli kentler ile bağlantıları, siyasi olayları Apollonia a. R. kentini ön plana çıkartmaktadır. Kent hakkında en erken bilgiyi antik kaynaklardan öğrenmekteyiz. Strabon, Plinius ve Pluarkhos gibi antik dönem yazarlarının kent hakkında bilgi vermesi kentin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Strabon; Apollonia ad Rhyndacum kentinin Daskylitis (Manyas) Gölü yakınlarında bulunan Rhyndacus Çayı üzerinde yer aldığından ve Kyzikos'lulara ait olduğundan bahsetmektedir¹². Plinius; Rhyndakos çayını Mysia ve Bithynia arasında sınır göstermiş¹³ ve çayın doğusunda kalan Apollonia ad Rhyndacum ile Hadrianapolis kentlerini Mysia'ya dahil etmiştir. Bunun dışında Apollonia kentini Miletos'un kolonisi olduğunu belirtmiştir. Pluarkhos ise Kyzikos, MÖ 73'te Pontus Kralı VI. Mithridates tarafından kuşatılmasından ve Kral Mithridates'in kuvvetlerini izlemek için Lucullus'un saldırı hareketi yaptığından ve askerlerin Apollonia a. R. kenti yakınlarında donarak öldüğü bilgisini vermektedir¹⁴.

18. ve 19. yüzyıllardan itibaren birçok seyyah ve Arkeolog kente değinmiş, coğrafyası ve tarihi hakkında bilgi edinmemize yardımcı olmuştur. Apollonia a. R. kentini ziyaret eden ilk Arkeolog ve Nümismat İtalyan Domenico Sestini 1779 yılında bölgede bulunmuştur. Gözlemlerini mektuplar şeklinde 1785 yılında "Lettere Odeporiche Osia Viaggio Per La Penisola Di Cizico Per Brussa E Nicea Fatto Dall'Abate Domenico Sestini Accademico Fiorentino L'Anno MDCCLXXIX" adlı kitabında yayınlamıştır¹⁵. Göl içinde dağlık olan üç adadan bahsetmektedir. Kara ile bağlantısı olan kentin adının "Abulliona" olduğunu belirtmektedir.

1842 yılında yazmış olduğu "Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia" kitabında gezi rotasından bahseden William J. Hamilton, Apollonia a. R. kentini

---

¹¹ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 27.

¹² Strab. geogr.: XII.

¹³ Yalman 1987: 7.

¹⁴ Plut. 1959: 503.

¹⁵ Sestini 1785.

ziyaret etmiş ve kentin bulunduğu coğrafyayı Rhyndacus (Kocasu / Orhaneli / Mustafakemalpaşa) çayının doğduğu yeri ve Apolyont (Uluabat) gölünün coğrafi özelliklerini ele almıştır¹⁶.

1850 yılında yayınlamış olduğu iki ciltlik “Turkey and its Destiny The Result of Journeys made in 1847 and 1848 to examine into the State of that Country” adlı kitabında Apollonia a. R. kentinden bahseden İskoçyalı Edebiyat yazarı Charles MacFarlane, kenti tekne yolu ile ziyaret ettiğinden ve gözlemlerinden bahsetmektedir¹⁷.

Apollonia a. R. kenti hakkında bilgi veren yazarların başında Fransız Mimar ve Arkeolog Charles Texier yer almaktadır. Anadolu’da Arkeolojik araştırmalar gerçekleştirmiş ve Anadolu’nun tarihi topoğrafisini ve arkeolojik sit ve buluntular için önemli bir kaynak oluşturmuştur. Bu çalışmalarını 1862 yılında yayınlamış olduğu “Asie Mineure. Description Géographique, Historique et Archéologique Des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d’Asie” kitabında toplamıştır¹⁸.

1864 yılında yayımlanan “Souvenirs d’un Voyage en Asie Mineure” adlı kitabı ile Fransız Arkeolog Georges Perrot, Anadolu’ya araştırma amaçlı keşfe çıkmış ve gözlemlerinden oluşan notlarını kitapta birleştirmiştir. Kitabında kentin coğrafyası hakkında bilgi vermiş, Apolyont gölü ve çevresinde coğrafi koşullardan bahsetmiştir¹⁹.

1888 yılında M. Philippe Lé Bas, Apollonia a. R. kenti hakkında fazlasıyla bilgi vermektedir. Lé Bas’ın yazmış olduğu “Voyage Archeologique en Grece et en Asie Mineure”²⁰ adlı kitabında kentin mimari yapılarını ve Apollon tapınağının çizimlerini yapmıştır (Resim 2). Ayrıca 19. yüzyılda yaşayan Rum tanıklıkları ve yerli Gölyazı halkının söylemlerine göre adaların haritasını çizmiştir (Harita 4).

William M. Ramsay, 1890 yılında yazmış olduğu “The Historical Geography of Asia Minor” adlı eserinde Apollonia a. R. kentinin tarihi hakkında bilgi vermektedir. Kentin 680 ve 690 yılında isminin “Theotokia” olarak anıldığını ve daha sonraki

---

¹⁶ Hamilton 1842: 77 - 81.

¹⁷ MacFarlane 1850: 525 - 530.

¹⁸ Texier 1862: 139 - 142.

¹⁹ Perrot 1864: 85 - 86.

²⁰ Lé Bas 1888: 47 - 52.

dönemde Mysia bölgesinden ayrılarak Bithynia sınırlarına dâhil edildiğinden bahsetmiştir²¹.

John Arthur Ruskin Munro ve Hoch M. Anthony, 1897 yılında yazmış oldukları “Explorations in Mysia” adlı makalede adanın yuvarlak olduğunu ve kentin karaya bakan tarafında iki giriş kapısı olduğundan bahsetmiştir²².

İngiliz Tarihçi ve Arkeolog Firederick William Hasluck, 1910 yılında yazmış olduğu “Cyzicus: Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjent to it, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletepolis, Hadrianutheraa” adlı kitabında kentin coğrafyası ve tarihinin dışında kültürleri hakkında da detaylı bilgiler vermiştir²³.

1964 yılında yayınlanan “Catalogue of the Greek Coins of Mysia” adlı kitabı ile kentin sikkeleri hakkında bilgi veren ilk kişi Warwick Wront’tur. Kente ait sikkelerin kataloğunu hazırlamış ve lejantlarını çıkarmıştır²⁴.

1978 yılında, “Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien und Mysien” adlı makale yazan Elmar Schwertheim, Apollonia a. R kentinde bulunan bir sütun parçası üzerinde yer alan yazıtı ele almış ve üzerinde yer alan tanrı isimlerinden bahsetmiştir²⁵.

1979 yılında “The Monoastary of St. Constantine on Lake Apollon” adlı makale yazan Cyril Mango, kentin surlarına değinmiş ve kentin Castrumu olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Manastır Adası’nda yer alan kilise hakkında bilgi vermiştir²⁶.

Bedri Yalman, 1987 yılında “Gölyazı Köyü, Apollonia ad Rhyndacum” adında kentle ilgili bir tanıtım yazısı yazmıştır. Yalman kentte bulunan Bizans Dönemi yapılarından, kiliselerden ve kalelerden bahsetmiştir²⁷.

Maarten Jozef Vermaseren tarafından 1987 yılında yazılmış olan “Corpus Cultus Cybelae Attidisque” kitabında antik bölgelerde Kybele Kültü ile ilgili araştırmaları yer

---

²¹ Ramsay 1980: 181 - 196.

²² Munro - Anthony 1897: 150 - 169.

²³ Hasluck 1910: 68 - 73.

²⁴ Wront 1964: 8 - 13.

²⁵ Schwertheim 1978: 821 - 822.

²⁶ Mango 1979: 329 - 333.

²⁷ Yalman 1987: 7 - 12.

almıştır. Apollonia ad Rhyndacum kentinde Zambaktepe Adasının doğusunda yer alan nişleri ve yazıtları Kybele Kültü ile ilişkisini araştırmıştır²⁸.

Anderas Abmeier, 1990 yılında yazmış olduğu “Zur Geschichte von Apollonia ad Rhyndacos”, adlı makalesinde castrum üzerinde devşirme malzeme olarak kullanılan atların üzerindeki yazıtı çevirmiştir²⁹.

Yıldız Ötüken, 1996 yılında “Forschungen im Nortwestlichen Kleinasien Antike und Byzantinische Denkmäler in der Provinz Bursa” adlı kitabında kentte ele geçen bazı bezemeli parçaların çizimlerini yapmış ve envanter bilgilerini toplamıştır. Katalog işlevinde olan bu kitapta araştırmaları hakkında bilgiler vermiştir³⁰.

2000 yılında yayınlanan Nurşen Günaydın ve Raif Kaplanoğlu'nun “Seyahatnamelerle Bursa” adlı kitabı Bursa'yı gelmiş olan gezginlerin notlarını tercüme edilerek oluşturulmuştur³¹.

Veli Sevin'in 2001 yılında yayınlanan “Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası” adlı kitabında Apollonia ad Rhyndacum kentinin Mysia sınırları içerisinde Bithynia sınırlarına dahil edildiğini ve halkının Kyzikos'tan gelmiş, Miletos kökenli göçmenler ile kurulmuş olduğundan bahsetmiştir³².

Apollonia a. R. Kentinin, Miletos'un kolonisi olup olmadığını irdeleyen bir başka yazar ise Alan M. Greaves'tır. 2002 yılında yayınlanan “Miletos A History” adlı kitabında bu konu hakkında açıklamalar yapmıştır³³.

Serdar Aybek ve Ali Kazım Öz 2004 yılında yayınlanan “Preliminary Report of the Archaeological Survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia” adlı makalede kentin araştırma tarihi ve yapıları hakkında genel bilgi vermişlerdir³⁴.

---

²⁸ Vermaseren 1987: 85.

²⁹ Abmeier 1990: 1 - 17.

³⁰ Ötüken 1996: 5- 14 - 40 - 41.

³¹ Günaydın - Kaplanoğlu 2000: 64 - 66. Edmund D. Chishull'in 1747 yılında yazılan “Travels in Turkey and Back to England”, Richard Pockocke'nin 1743 yılında yazılan “Description of the East and Some other Countries”, 1864 yılında Georges Perrot'ın “Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure” adlı kitabından bahsetmiştir.

³² Sevin 2001: 34.

³³ Greaves 2002: 74 - 109 - 126 - 127.

³⁴ Aybek - Öz 2004: 1 - 25.

Serdar Aybek ve Ali Kazım Öz 2006 yılından itibaren Apollonia ad Rhyndacum kenti ve Apolyont (Uluabat) gölü çevresinde yüzey araştırmalarına başlamışlardır. Bu yıl içerisinde yapılan yüzey araştırması “Apollonia ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu” adı altında yayınlanmıştır. Araştırmada antik kentin tarihi, Apollon Tapınağı, nekropol, antik yol, kutsal alan, stadion, tiyatro, modern yerleşim ve kale hakkında bilgiler yer almaktadır³⁵.

Serdar Aybek ve Ali Kazım Öz tarafından 2007 yılında yapılan yüzey araştırmaları “Uluabat Gölü ve Çevresi Yüzey Araştırması 2007” adı ile 2008 yılında yayınlanmıştır. Araştırmada savunma yapıları, nekropol alanları, kaya anıtları ve taş ocakları ve höyükler hakkında bilgi vermektedirler³⁶. Aynı yıl Serdar Aybek “Apollonia ad Rhyndacum and The Sanctuary of Apollon in Mysia, Nortwestern Turkey” adlı bir makale yazmıřtır³⁷. Makale “Gölyazı ve Uluabat gölü Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar” adı ile Türkçe ’ye çevrilmiştir. Makalede Apollon Tapınağı ve içerisinde yer alan kült heykeli ve planı hakkında bilgi vermiřtir³⁸.

2008 yılında yapılan araştırmalar “Uluabat Gölü Çevresi 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları” adı ile 2010 yılında 27. Araştırma Sonuçları Toplantısında yayınlanmıştır. Yürütölen araştırmalarda; yüzey araştırmaları, coğrafi veri tabanı çalışmaları ve jeofizik çalışmalarını üç başlık altında toplamıřlardır³⁹. Araştırmalarında kentte yer alan nekropol, tapınak ve kent içindeki devşirme malzemeler hakkında bilgi verilmektedir.

2010 yılında yapılan yüzey araştırmasında ise Kız Ada’sında yer alan Apollon Tapınağı hakkında bilgi verilmektedir⁴⁰. Aynı yıl Serdar Aybek ve Boris Dreyer tarafından “Neues vom Proconcul Asiae Sempronius Senecio aus Apollonia am Rhyndacos” adlı makalede kentte Osmanlı Hamamı’nın önünde bulunan sur duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan yazılı parçanın çevirisini yapmıřlardır⁴¹.

---

³⁵ Aybek - Öz 2007: 285 - 298.

³⁶ Aybek - Öz 2008: 327 - 342.

³⁷ Aybek 2007a: 105 - 119.

³⁸ Aybek 2007b: 54 - 57.

³⁹ Aybek - Öz 2010: 313 - 329.

⁴⁰ Aybek - Öz 2012: 1 - 11.

⁴¹ Aybek - Dreyer 2010: 119 - 123.

2014 yılında Mustafa Şahin tarafından “Gölyazı/Apollonia Kültür Envanteri” adlı bir tanıtım kitapçığı yayınlanmıştır. Kitapta kentin tarihi ve yapıları hakkında bilgi vermiştir⁴².

2015 yılında ait Nihal Kardoruk’un “Apollonia ad Rhyndacum Kent Surları”⁴³ adlı ve Beste Tomay’ın “Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü”⁴⁴ adlı yüksek lisans tez çalışmaları bulunmaktadır.

Mustafa Şahin tarafından 2016 yılında yayınlanan ve “Gölyazı/Apollonia Kültür Envanteri” kitabının devamı niteliğinde olan “Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II” adlı kitabında 2015 yılında 23 mahalle ziyaret edilmiş yüzey araştırmaları yapılmıştır. Kitapta gezilen mahalleler ve Gölyazı hakkında bilgi verilmiş, buluntulara göre küçük eser, taş ve seramik kataloğu yapılmıştır⁴⁵.

2017 yılında ise Mustafa Şahin’in hazırlamış olduğu Kültür Envanteri kitabının üçüncüsü yayınlanmıştır. “Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri III” adlı kitabında 2016 yılında 44 mahalle ziyaret edilmiş ve yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu kitabında Kız Ada’sında yüzey araştırmaları yapılmış ve eserlerin kataloğu hazırlanmıştır⁴⁶. Aynı yıl Mustafa Şahin ve A. Sinan Özbey tarafından “Nekropol Kazıları” adlı kitap yayınlanmıştır. 2016 - 2017 yılında yapılan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılmış mezarlar hakkında bilgi veren ve mezar tiplerini inceleyen kitap aynı zamanda katalog niteliğindedir⁴⁷.

Eirini Kalogeropoulou Yalçın tarafından 2017 yılında yayınlanan “Apolyont’un Sakinleri; Mekân, Bellek ve Tarih” adlı kitabında Apollonia ad Rhyndacum kentinin tarihi, coğrafyası, ekonomik yaşamı, kültürü, savaş ve mübadelesi antik dönemden Cumhuriyet Dönemine kadar ele alınmıştır⁴⁸. Ayrıca 1847 yılında İskoçyalı seyyah ve edebiyatçı Charles MacFarlane kenti ziyaret etmiş “Turkey and its Destiny: The Result of Journeys made in 1847 and 1848 to examine into the State of that Country” adlı kitabında kentle ilgili gördüklerini ve düşüncelerini edebi bir yazı ile anlattığını

---

⁴² Şahin 2014: 3 - 30.

⁴³ Kardoruk 2015.

⁴⁴ Tomay 2015.

⁴⁵ Şahin 2016: 169 - 255.

⁴⁶ Şahin 2017: 79 - 133.

⁴⁷ Şahin - Özbey 2017.

⁴⁸ Kalogeropoulou - Yalçın 2017.

belirtmiştir⁴⁹. 17. ve 18. yüzyılda MacFarlane gibi birçok seyyahın kenti görmeye geldiğini belirtmiştir.

Son olarak 2019 yılına ait Aslihan Akova'nın "Kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü açık hava müze önerisi"⁵⁰ adlı ve Osman Ercan'ın "Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Kerpiç Mezarları"⁵¹ adlı yüksek lisans tez çalışmaları bulunmaktadır.

Apollonia a. R. kentinde son yıllarda yapılan yüz araştırmaları ve kurtarma kazıları sonrasında ele geçen plastik eserler ve Bursa Arkeoloji Müzesine intikal etmiş olan eserler ilk defa bir araya toplanıp değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Apollonia a. R. kentine ait heykeltıraşlık eserlerde tercih edilen tipleri ve eserlerin hangi tarih aralığında üretildiği gibi sorularımıza cevap aranmıştır. Tez çalışmamız daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1.3. Kentin Tarihçesi

Mysia ve Bithynia sınırında bulunan Apollonia ad Rhyndacum kenti 18. ve 19. yüzyıllardan beri Arkeologların araştırmalarına dahil olmuş ve seyyahların gezi rotalarında işaretlenmiştir. Kentin tarihi gelişimi ile ilgili Arkeolog ve seyyahların aldıkları notlardan, arkeolojik eserler üzerinde yapılmış araştırmalardan ve kentte bulunan sikke ve yazıtlardan kentin tarihi gelişimi hakkında bilgi edinilmektedir. Ayrıca bütün antik kentlerde olduğu gibi nesilden nesile aktarılan kuruluş hikâyesine de sahip bir kenttir.

Kent ile ilgili en eski buluntular MÖ 5. yüzyıla ait sikkelerdir⁵². Warwick Wront'un araştırmalarına göre; bazı sikkeler en erken MÖ 430 - 330 tarihleri arasındadır⁵³. Bu tarihlere göre kentin kuruluşu Klasik Döneme kadar uzandığını şu an için bilinmektedir. Erken dönemlerde kentin gümüş sikke basabilecek zenginliğe sahip olduğunu sikke örneklerinden anlaşılmaktadır. Kentin geçim kaynağı ve dini eğilimleri sikkeler üzerindeki betimlemelerden anlaşılmaktadır. Erken dönem sikkelerinin ön

⁴⁹ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 53.

⁵⁰ Akova 2019.

⁵¹ Ercan 2019.

⁵² Aybek - Öz 2007: 286.

⁵³ Wront 1964: 8 - 13.

yüzlerinde ters duran gemi çapası, balık ve kerevit betimlemeleri kentin balıkçılık ve ticaretle, Apollon betimlemeleri ise dini inancı ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. Çoğu sikke üzerindeki betimlemeler Apollonia a. R. kentine ait olup olmadığı bilinmemektedir. Bunun sebebinin Anadolu'da Apollonia isminde birçok kent kurulmuş olmasıdır. Sikke üzerindeki ethnikonların birbiri ile benzer olması kesin bilgilere ulaşılmasını engellemektedir⁵⁴.

Kentin kuruluşu hakkında iki varsayım bulunmaktadır. MÖ 700 - 500 yılları arasında birçok Yunan kenti gibi Marmara Denizi kıyısında kurulmuş olan Miletos'un kolonisi olduğudur⁵⁵. Mysia ve Bithynia bölgeleri antik dönemde Lydialılar ve Perslerin hakimiyeti altındaydı. Bölgelerin kıyılarına Yunan kolonizasyonu kapsamında birçok kent kurulmuştur. MÖ 334 yılında Büyük İskender'in Pers İmparatorluğunu yıkışı ve yerine Hellenistik Krallıkların kuruluşuyla birlikte MÖ 133 yılından itibaren Mysia bölgesi, MÖ 74 yılından itibaren ise Bithynia bölgesi Roma hakimiyeti altına girmiştir. Bunun sonucunda kıyılara yeni kentler kurulmuş ve bölge zenginleşmiştir⁵⁶. Mysia kentlerinin başında MÖ 7. yüzyılın başlarında Roma İmparatorluğu'nun iltimasını kazanarak geniş bir bölgeye sahip olan Miletos'un kolonisi olan Kyzikos kenti bölgenin önemli bir merkezini ve limanını oluşturmaktadır. Kyzikos'un güneydoğusunda kalan ve Mysia bölgesinin en doğusundaki kent olan Apollonia a. R., Rhyndakos Nehri ile Marmara Denizine bağlanarak en önemli kentler arasında bulunmaktadır. Kyzikos ve Apollonia a. R. kentleri Bergama Krallığından Roma hakimiyetine geçişleri süresinde Roma'ya gösterdikleri vefadan dolayı ekonomik ve siyasi alanda önemli bir statüye sahip olmuşlardır⁵⁷.

MS 1. yüzyılda kentte ilk defa atıfta bulunan antik dönem yazarlarından biri olan Strabon; Apollonia a. R. kentinin Kyzikos bölgesi içerisinde yer aldığından bahsetmektedir. Bunun sebebinin ise Roma'nın Pontos Kralı Mithridates'e karşı

---

⁵⁴ Şahin - Özbey 2017: 16.

⁵⁵ Aybek - Öz 2007: 286; Şahin 2016: 171; Kalogeropoulou - Yalçın 2017:26.

⁵⁶ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 19.

⁵⁷ Jones 1971: 86 - 87.

yaptığı savaşta Kyzikos'un yardım etmesi ve yanında olmasından dolayı MÖ 74 - 67 Kyzikos kentinin alanı Rhyndakos Nehrine kadar genişletilmiştir⁵⁸.

Apollonia a. R. kentinin Miletos kolonisi olduğunu destekleyen ve kentte ele geçen MÖ 2. yüzyılın ortalarında tarihlenen yazıt parçası ele geçmiştir. Yazıtın içeriğinde ise Apollonia halkının kökeni hakkında inandıkları ve iddia ettikleri kuruluş efsanesi mevcuttur. Miletos limanındaki Delphinion'da bulunan yazıtta⁵⁹;

“... Μιλησιοι διακουσαντεζ / των πρεσβυτων μετα πασηζ ευνοιαζ και επισκεψαμεοι / ταζ περι τουτων ισ τοραζ και τ' αλλα ελλαρασα απεκριθησαν / την πολιν ημων επι της αληθειαζ γεγενησθαι αποικον της εαυτων πολεωζ διαπραζαυενων ων προγονων / καθ' ουζ καιρουζ εκπεμψαντεζ στρατευμα και ειζ τουζ [κ] ατα τον Ελλησποντον και την Προποντδα τοπουζ / κρατησαντεζ δορατ[ι] των ενοικουντω βαρβαρωνκα / τω (ι) κισαν ταζ τε αλλαζ Ελληνιζ πολιζ αι την ημετεραν / θηγησαμενου της στρατειαζ Απολλωοζ Διδυμεωζ. /...”

“...Kentimiz (Apollonia) gerçekten onların (Miletosluların) kentinin kolonisidir. Onlar Didyma'daki Apollon liderliğinde Hellespont (Çanakkale) ve Propontis (Marmara) bölgelerine askerler gönderdiklerinde ve oradaki barbarların aleyhine mızraklarının tutarak diğer Yunan şehirlerini kurdukları zaman, bizim şehirlerimizi de kurdular.”

Arşivde bulunan kaydın aslında o dönemde Miletos ve Apollonia arasındaki bir bağlantı bulunmadığı iddia edilmektedir. Yazıtta bahsedilen Didyma Apollon Tapınağına bağlılar, aslında MÖ 3. yüzyılda onaylanan Miletos ve Kios arasındaki antlaşmada bulunan şartlardan ilham almış bir madde olup bu anlaşmanın bir taklidi olabileceği düşünülmektedir⁶⁰. Bu hareketin Bergama krallarının Anadolu'da etkilerini yaygınlaştırma politikasıyla alakalı olması muhtemeldir.

Arnold Hugh Martin Jones, 1971 yılında yazmış olduğu kitabında bu dönemde Anadolu'da Apollonia isimli dokuz kent bulunduğunu ve böyle bir durumda adının diğer kentlere de verilmiş olabileceği ihtimalinden bahsetmiştir. Ayrıca MÖ 2.

⁵⁸ Strab. geogr.: XII. 8. 11; Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 26.

⁵⁹ Denizcilerin ve Gemicilerin Koruyucu tanrısı olan Delphinios Apollon'a ithaf olunan ve Didyma'daki tapınak.

⁶⁰ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 28.

yüzyılda kullanılan Apollonia a. R. kentinin Bergama ile bağlantısı olmayacağını belirtmiştir⁶¹. Kenti, Anadolu’da bulunan diğer sekiz kentten ayırmak için “Rhyndacus üzerinde yer alan” anlamına gelen “Apollonia ad Rhyndacum” adı verilmiştir⁶². Ayrıca kentin adının Apollonia olmasının sebebi; kentin koruyucu tanrısının Apollon olması ve kentte Kız Ada olarak adlandırılan alanda tanrıya ait tapınağın olması adını belirlemede etken olmuş olmalıdır. Din ve tapınım koloniler arasında önemli bir bağlantıdır. Kentte Apollon’un Tapınağının olması ve Miletos’ta yer alan Didyma Apollon Tapınağı arasında bağlantı kurmak gerekirse kültün kolonisi olduğu kentle de bağlantı kurulabilir⁶³. Bu bağlamda Miletos’un kolonisi olduğu sonucuna varılabilir.

Diğer bir varsayım ise kentin Hellenistik Dönemde Bergama kralları tarafından kurulmuş olmasıdır. Kent MÖ 218 - 188 yıllarında Bergama egemenliğinde görülmektedir. MÖ 183 yılında Romalılar tarafından II. Eumenes’in elinden alınarak Bithynia Kralı I. Prusias’a verilmiştir. Bergama Kralı II. Attolos ve Bithynia Kralı II. Nicomedes Monodorus arasında yapılan savaşta (MÖ 156 - 154) galibiyet Bergama kralının olmuş. Böylece kent kesin olarak Bergama krallığına geçmiş ve sınırları Apollonia’ya kadar genişlemiştir⁶⁴. II. Attolos’un zaferinden sonra ölen annesi Apollonis’i krallığın sınırları içinde büyük bir kutsal alana defnetmiştir. Ayrıca yakınlardaki bir göle annesinin adından yola çıkarak “Locus Apolloniatis” adını verdiği bilinmektedir⁶⁵. Bu gölün Apolyont (uluabat) gölü olduğu tahmin edilmektedir. Gölün dışında Apollonia a. R. kentinin adının da Apollonis’ten geldiği düşünülmektedir. Bu tezi destekleyen ise Apollonia’da arkeolojik buluntular ve sikkelerin MÖ 2. yüzyıla ve sonrasına tarihlendirilmesidir⁶⁶. Ayrıca yazıtlardan ve antik dönem yazarlarının notlarında “Apollonia” ismine MÖ 2. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. Bu durumda var olan bir kent olan Apollonia Hellenistik Dönemde Bergama Kralları tarafından yeniden kurulup isim değiştirdiği söylenebilir⁶⁷. Ayrıca Apollonia a. R. kentinin “Apolloniatis” gölü kıyısında durduğu bilinmektedir. MS 1. yüzyıl yazarı olan Strabon; Uludağ (Mysia Olympos) ve Marmara Denizi (Propontis)

---

⁶¹ Jones 1971: 37 - 54.

⁶² Yalman 1987: 7.

⁶³ Tomay 2015: 17.

⁶⁴ Şahin - Özbey 2017: 16.

⁶⁵ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 30.

⁶⁶ Abmeier 1990: 9-10; Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 27.

⁶⁷ Erhalt 1983: 45; Abmeier 1990 7 - 8; Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 27.

arasındaki bölgeyi tarif etmiş ve bugün biri bulunamayan üç gölden bahsetmiştir. Apolloniatis, Daskylitis ve Miletopolitis bu göllerin yakınlarında Rhyndakos Nehri üzerinde bulunan Apollonia a. R., Daskyleion ve Miletopolis kentleri bulunmaktadır⁶⁸.

Apollonia ad Rhyndacum kenti Roma İmparatorluk Döneminde önemli bir statüye sahiptir. Kent, özgürlük konusunda kendi içinde bağımsız fakat dış ilişkilerde Roma'ya karşı sorumlu, Roma ile hareket eden ve vergi ödeyen Civitas Stipendiaria oluşu bilinmektedir. Ayrıca özgür kent statüsü anlamında Civitas Libera ayrıcalığına da sahiptir. Ayrıca bu dönemde Adramytteion (Edremit) mahkeme merkezine Conventus Juridicius bağlı 11 üyeden biri olduğu bilinmektedir⁶⁹.

Kent, Roma İmparatorluk Döneminde bir liman kenti olduğu bilinmektedir⁷⁰. Rhyndakos Nehri üzerinden Marmara Denizine doğrudan ulaşılmaktadır. Asya eyaletlerinin merkezi konumunda olan Ephesos kentinde bir yazıt bulunmuştur. Yazıtta, Apollonia a. R. kentinde liman vergisi toplamak ve imparatorun mülklerini yönetmek için yüksek rütbeli bir procurator (müdür) görevlendirildiği bilgisini vermektedir⁷¹.

“...Τον κρατιατον επιτροπον του Σεβ (αστου), η Απολλωνιατων προζτω Ρυνδακω προζ τω Ρυνδακω πολιζ του ιδιον ευερ[γ]ετην επιμεληθεντων τηζ αναστασεωζ κατα το ψηφισ[υα] τηζ πολεωζ των πρι Κορνηλ (ιον) Απολιναριον και Αυρ. Ρουφον [[αρχοντων]] ...”

“...Rhyndakos üzerindeki Apollonialıların kenti, kendilerinin velinimeti, kudreti imperiyal vekili kentin aldığı karara göre (heykelin) kurulması sorumluluğunu azalar (archontes) Kornelios Apollinarios ve Aur Rufos üstlenmiştir.”

Apollonia a. R. kentinin bir liman kenti olduğunu yazıt dışında sikkeler üzerindeki betimlemelerden de anlaşılmaktadır. Sikkelerde gemi pupası ve Rhyndakos Nehrinin kişileştirilmiş hali betimlenmiştir⁷². Liman kenti olması MS 2. yüzyılda ticaretin artmasına sebep olmuş ve Roma İmparatorluğunun desteği ile de kentte refah seviyesi yükselmiştir.

---

⁶⁸ Strab. geogr.: XII. 8. 11.

⁶⁹ Şahin - Özbey 2017:17.

⁷⁰ Şahin - Özbey 2017:17.

⁷¹ Abmeier 1990:14; Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 32.

⁷² Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 33.

MS 123 yılında Mysia ve Bthynia bölgelerinde büyük bir deprem meydana gelmiştir. Büyük bir yıkım getiren deprem Nicomedia, Nikaia, Kyzikos ve Apollonia a. R. kentlerine büyük bir hasar vermiştir⁷³. Roma İmparatoru Hadrian depremden birkaç yıl sonra kentleri ziyaret etmiştir. İmparator kendi hesabından parasal destek sağlamış ve birçok kamu binasını inşa ettirmiştir. Bu tarihlerde ise gerçekten Apollonia a. R. kentinde imar faaliyetlerine başlandığı ele geçen bir yazıttan anlaşılmaktadır. Yazıt üzerinde İmparator Hadrian için Soter (kurtarıcı) ve Ktistes kurucu sıfatları kullanılmıştır⁷⁴. Ayrıca yazıtta “Olympios” olarak adlandırılmıştır. Bu sıfat ile Hadrian’ın tanrı Zeus ile bağlantısını güçlendirilmiştir⁷⁵.

“[1] ΙΣΑΡ ΤΡΑΙ/[2] ΑΝΟΣ. ΑΥ[3] ΣΤΟΣ ΘΟΥ/[4] ΟΣ ΘΕΟΥ ΝΕ/[5] ΤΗ ΠΟΛΕΙΚΑ [Π. ΑΙΛΟΣ ΚΑΙ]ΙΣΑΡ ΤΡΑΙ[ΑΝΟΣ] ΑΔΡΙ[ΑΝΟΣ] ΑΥ[ΤΟΚΡΑΤΩΡ ΣΕΒΑ]ΣΤΟΣ ΘΕΟΥ [ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΥΙ]ΟΣ ΘΕΟΥ ΝΕ[ΡΟΥ ΥΙΩΝΟΣ ΤΗΝ ΣΤΟΑΝ ΑΠΟΛΛΩΝΙΑΤΩΝ] ΤΗ ΠΟΛΕΙ ΚΑ[ΤΕΣΚΕΥΑΣΕΝ]”

“İmparator Sezar Trajan Hadrian, Saygıdeğer (İmparator) Augustus, Tanrı Trajan’ın oğlu, Tanrı Nerva’nın torunu, Apollonia’lıların Kentine Stoa’ya (revağı) inşa etti.⁷⁶”

Munro, 1897 yılında yazdığı makalede yazıtı yer vermişlerdir. Aktardığına göre yazıtı kendisinin görmediğini fakat güvenilir saydığı bir yerliden yazıtın bir kopyasını Bursa’ya gönderdiğini ve bu şekilde öğrendiğinden bahsetmektedir⁷⁷. Yazıt 1994 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü arşivinde bulunan bir fotoğrafta kentin doğu surlarında Spolium olarak kullanıldığı gözükmektedir⁷⁸. Spolium olarak kullanılan yazıttan 1840’lı yıllarda kenti ziyaret eden Fransız Arkeolog Lé Bas da bahsetmiş ve yazıt çevrilmiştir. Bu yazıt İmparator Hadrian’ın Apollonia a. R. kentine uğradığının önemli bir kanıtıdır.

MS 268 yılında Got saldırısında birçok kent işgal edilmiştir. Bu kentler arasında Apollonia a. R. kenti de bulunmaktadır⁷⁹. Bizans Döneminde bir süre Nicomedia’ya

⁷³ Şahin - Özbey 2017: 17.

⁷⁴ Abmeier 1990: 15.

⁷⁵ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 30.

⁷⁶ Hamilton 1842: 462; Abmeier 1910: 15; Lé Bas - Anthony 1897: 41.

⁷⁷ Kalogeropoulou - Yalçın 2017: 31.

⁷⁸ Munro 1897: 154; Hasluck 1910: 71; Abmeier 1990:15.

⁷⁹ Şahin - Özbey 2017: 17.

(İzmit) bağlı bir piskoposluk merkezi olmuş daha sonra Kios'a (Gemlik) geçmiştir. MS 3. yūzyılın sonlarına doğru İmparator Diokletian Asia eyaletinde yapılan yeni dūzenlemede Mysia'da bulunan Apollonia ve Hadrianoi kentlerini Bithynia eyaletine bağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAZI ALANLARI

Tez çalışması kapsamında değerlendirilecek olan Apollonia a. R. heykeltıraşlık eserleri farklı alanlardan bulunmuştur. Eserlerin bir kısmı Apollonia a. R. kentinde gerçekleştirilen bilimsel kazı çalışmaları sırasında bir kısmı ise Bursa Müze Müdürlüğü tarafından satın alınma veya kurtarma kazılarıyla ele geçmiştir. Konumuzu oluşturan eserler Nekropol ve Nişli (Kutsal Alan) alanda yapılan kurtarma kazılarında, Kız Adası'nda ise sondaj kazılarında açığa çıkartılmıştır. Bununla birlikte daha önce Bursa Arkeoloji Müzesine çeşitli yollarla intikal etmiş olan Apollonia a. R. kökenli eserler de değerlendirme kapsamına alınmıştır. Bu bölümde kısaca antik kentte kurtarma ve sondaj kazısı yapılan alanlar ile ilgili bilgi verilecektir.

2.1. Nekropol

Günümüz mezarlık alanları kentlerin dışında konumlandığı gibi antik dönemde de bu durum farklı değildir. Apollonia a. R. kentinin nekropol alanı da kent surlarının dışında olmasının yanında kente giriş çıkışın olduğu tek karayolun her iki kenarı boyunca uzanmaktadır (Harita 5). Bu yol Zambaktepe'nin doğu kısmında yer almaktadır. Yolun ortalama genişliği 2.50 metredir⁸⁰. Nekropolün kente ulaşımı sağlayan bu yolun üzerinde olmasının sebebi kente giriş çıkış yapanların ölüleri ziyaret edilmesi amaçlanmıştır⁸¹. Ayrıca bu yol kentin diğer kentlerle bağlantısını sağlayan tek yol olma özelliğine sahiptir. Olasılıkla bu yol Prusa - Kyzikos anayolunu ile kesişmektedir⁸². Anayolun doğu ve batısında yer alan mezarların araştırılması ve incelenmesi için Doğu ve Batı Nekropol olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Nekropol

---

⁸⁰ Öz - Aybek 2005: 44.

⁸¹ Özdilek 2008: 236.

⁸² Öz - Aybek 200: 44.

alanında khamosorion⁸³ tipi mezarlar yer alırken, batıda anıt mezarlara ait kalıntılar mevcuttur⁸⁴.

2016 - 2017 yıllarında Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında nekropol alanında sondaj ve kurtarma kazıları yapılmıştır. Kurtarma kazıları defineciler tarafından zarar verilen mezarlara yönelik başlamasının yanı sıra çalışmalar devam ederken defineciler tarafından fark edilmeyen yüzeye yakın mezarlara rastlanmış ve bu mezarlar kurtarma kazıları ile açılmıştır⁸⁵. Kazı çalışmalarına başlamadan önce araziye tanımak amacı ile detaylı bir yüzey araştırması yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda nekropol alanı oldukça eğilimli bir araziye sahip olmasının yanında yoğun şekilde moloz taşlarla kaplı olduğu anlaşılmıştır⁸⁶. Alanının yüzeyi bilinçli bir şekilde moloz taşlarla kapatılmıştır. Araştırmalar sonucunda moloz taşların mezarların yerini gizlemek için araziye yayıldığı anlaşılmıştır⁸⁷. Defin işleminden sonra mezar kapatılmış ve mezarın üzeri bilinçli bir şekilde moloz taşlarla örtülmüştür. Yüzey çalışmaları sırasında alanın nekropol sahası olduğunu gösteren önemli işaret ise defineciler tarafından tahrip edilen khamosorion mezarlarının varlığıdır⁸⁸.

Kurtarma kazıları ve yüzey araştırılması sırasında belirlenen 5 sondaj alanında yapılmıştır (Resim 3). Kazıların amacı bilindiği gibi defineciler tarafından kurtarılmaya yönelik yapıldığı için sondaj alanları belirlenmesinde defineciler tarafından tahrip edilen mezarlardan başlanmıştır⁸⁹. Tez çalışma konusunun alt başlığını oluşturan Apollonia ad Rhyndacum kentinin nekropol buluntuları Sondaj V alanında ele geçmiştir. Sondaj V, nekropol karşılama alanın olarak düşünülen en üst terasın 30 m güneydoğusunda yer almaktadır⁹⁰. Sondaj V alanı 14H ve 15H numaralı plankarelerin içinde kalan ve 10 x 10 m ölçülerinde bir alanı kapsamaktadır⁹¹. Eğilimli bir araziye sahip olan Sondaj V'nin en yüksek noktası 11,69 m sıfır noktası olarak

---

⁸³ Khamosorion, ana kayanın dikdörtgen şekilde oyularak mezar yerinin oluşturulması ve üzerine de bir kapağın yerleştirilmesiyle kullanılan mezar tipidir. Apollonia a. R. kentinde en fazla tespit edilen mezar tipidir. Detaylı bilgi için bk., Tomay 2015; Şahin - Özbey 2017.

⁸⁴ Tomay 2015: 9.

⁸⁵ Şahin - Özbey 2017: 19.

⁸⁶ Şahin - Özbey 2017: 22.

⁸⁷ Şahin - Özbey 2017: 22.

⁸⁸ Şahin - Özbey 2017: 26.

⁸⁹ Şahin - Özbey 2017: 203.

⁹⁰ Şahin - Özbey 2017: 158.

⁹¹ Nekropol sahasında kalan ve Hazine'ye ait olan 1275 numaralı parselde kurtarma kazılarına başlamadan önce alan 10 x 10 m ölçülerinde plankarelere ayrılmış ve karelerin isimlendirilmesinde haritalamada kullanılan kodlama metodu kullanılmıştır. Şahin - Özbey 2017: 26.

kabul edilmiştir. Sondaj alanın genelinde ortalama 75 cm derinliğe inilmiştir. Kazılar sırasında sondaj alanları mümkün olduğunca karelerin içine gelecek şekilde sıralanmış ve bu kazılar sırasında 12 adet mezar açığa çıkartılmıştır. Mezarlar genel olarak M1, M2...şeklinde isimlendirilmiştir⁹². Tespit edilen mezarlar içerisinde 2 adet khamosorion, 2 adet basit toprak mezar, 6 adet kerpiç plakalı çatki mezar, 1 adet kiremit çatkılı mezar ve son olarak 1 adet kil sanduka içerisinde kerpiç plakalı mezar tipi vardır⁹³.

Tez çalışma kapsamında incelenen 5 adet terakota ve 2 adet kemik figürin Sondaj V kazılarında bulunan basit topraklı mezar olan M15 ve kerpiç plakalı çatki mezar olan M19' dan ele geçmiştir. Eserlerin çoğunluğu basit toprak mezardan olan M15'ten bulunmuştur. Bu iki mezar konteksti alt başlıklar altında irdelenmiştir.

2.1.1. M15 (Mezar 15)

M15, 14H numaralı plankare içerisinde sondajın batı terasında yer almaktadır. Ana kayanın yapısına uydurulmuş basit toprak mezar özelliklerine sahiptir. Mezarın doğu uzun kenarı ana kayanın tıraşlanmasıyla oluşturulurken diğer uzun kenarı ve kısa kenarları kilsiz blok taşların duvar şeklinde dizilmesiyle oluşturulmuştur (Resim 4)⁹⁴. Sanduka mezar grubu içerisine dahil olan mezarın uzunluğu 93 cm, genişliği 39 cm ve yüksekliği 37 santimetredir.

Tahrip olmuş iskeletin yanında mezar hediyesi olarak 2 adet unguanterium, 1 adet kandil, formları aşırı derecede bozulmuş olan 5 adet terakota figürin, 2 adet kemik figürin ele geçmiştir. Buluntulardan unguanterium ve kandil gömünün çevresinde yer alırken, terakota ve kemik figürinler gömünün üzerine yerleştirildiği görülmüştür.⁹⁵ Çalışmada değerlendirilen mezar içi buluntular Kat. 2- 3 genç Hermes Hermes ve Kat. 8 - 9 atlı çocuk terakota figürin Kat. 12 - 13 grotesk tiyatro karakteri kemik figürinden oluşmaktadır.

---

⁹² Şahin - Özbey 2017: 26.

⁹³ Şahin - Özbey 2017: 158.

⁹⁴ Şahin - Özbey 2017: 178 Görsel 196.

⁹⁵ Şahin - Özbey 2017: 178.

Basit toprak mezar özelliği gösteren M15, boyutları ve mezar hediyeleri göz önüne alındığında gömünün bir erkek çocuğa ait olduğu akla gelmektedir. Buluntu duruma göre mezara, gömünün Hellenistik Dönemde konulduğu düşünülmektedir. Mezarda bulunan ve MÖ 4. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen gri hamurlu unguanterium Apollonia a. R. kentinde bulunun en erken tarihli buluntu olma özelliğine sahiptir (Resim 5)⁹⁶. Aynı zamanda Apollonia a. R. kentinde Hellenistik Dönemden daha erken bir dönem yerleşimi olduğunu kanıtlar nitelikte olan bir buluntudur. Mezar MÖ 4. yüzyıldan MÖ 1. yüzyılın sonuna kadar geniş bir tarih aralığını kapsamaktadır.

2.1.2. M19 (Mezar 19)

M19, 15H numaralı plankarenin batısında ve sondaj alanın doğusunda bulunmaktadır. Mezarın kenarları ana kayaya ve moloz taşlarla, iç kısmı ise az fırınlanmış kerpiç plakalarla desteklenmiştir⁹⁷. Sanduka mezar grubuna dahil olan M15'in 3 kenarında 8 cm kalınlığında 51 x 51 cm ölçülerinde kerpiç bloklar kullanılmıştır⁹⁸. Diğer uzun kenarı ise ana kaya yan sanduka şeklindedir. Üst örtü ise karşı uzun kenara dik olarak yerleştirilen bloklar üzerine yatırılan 3 blok ile mertek çatı oluşturulmuştur (Resim 6)⁹⁹.

M15'in yüzeyinde moloz taşlar ve dolgu toprak temizlendikten sonra mezarın üzerindeki tahrip olmuş kerpiç bloklar kaldırılmıştır¹⁰⁰. Sanduka mezar uzunluğu 170 cm, genişliği 70 cm ve yüksekliği 35 santimetredir. Mezarın kuzeydoğu ucundan başlayıp iskeletin altına kadar devam eden karbonize ahşap kalıntıları görülmektedir¹⁰¹. Bu bilgi doğrultusunda mezarda birincil kremasyon yapıldığı düşünülmektedir.

Kerpiç plakalı mertek mezar buluntuları içerisinde 8 adet mih, 3 adet pişmiş toprak unguanterium, 2 adet pişmiş toprak kâse ve yoğun tahribata uğramış 3 adet terakota figürin, 1 adet kantharos, 1 adet kemik kaşık ve 69 adet aşık kemiği

⁹⁶ Şahin - Özbey 2017: 179 Kat. M15 - 1 Res. a - b.

⁹⁷ Şahin - Özbey 2017: 192.

⁹⁸ Ercan 2020: 22.

⁹⁹ Ercan 2020: 22 Res. 65.

¹⁰⁰ Şahin - Özbey 2017: 192.

¹⁰¹ Şahin - Özbey 2017: 192.

bulunmaktadır¹⁰². Çalışmada Kat. 10 atlı çocuk terakota figürin değerlendirilmiştir. M15' de benzer atlı çocuk figürini ile benzer formda olan figürin ve diğer mezar hediyelerine göre MÖ 1. - MS 1. yüzyıl aralığında gömünün yapıldığını ortaya koymaktadır.

2.2. Kız Adası

Kız Adası, Uluabat Gölü'nün kuzeybatısında yer alan Apollonia a. R. kentinin bulunduğu yarımadaların yaklaşık 1 km batısında konumlanmaktadır (Harita 6). Kız Adasına ilk ziyaretler 19. yüzyılda Lé Bas ve Reinach tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret esnasında gözlemlerini not etmişler ve kentin haritasının çıkartıp ada üzerinde bulunan yapının ilk dokümantasyonunu ve rekonstrüksiyon denemesini yapmışlardır. (Harita 4)¹⁰³. Çizimde, adanın etrafını çevreleyen temenos duvarı, kuzey ve güney yanlarda beşik tonozlu bir portiko, doğu yönündeki kısa kenarında eksedra şeklinde anıtsal bir propylon ve adanın ortasında tanrı Apollon'a adandığı düşünülen ionik tetrastyl bir tapınak olduğu anlaşılmaktadır (Resim 2)¹⁰⁴. Lé Bas'ın çizimlerinde temenos duvarının oldukça sağlam olduğu anlaşılmaktadır¹⁰⁵. Ayrıca İmparator I. Maximinus, III. Gordianus ve Gallienus Dönemlerine ait olan kent sikkelerinin arka yüzünde görülen tetrastyl tapınak içerisinde Apollon betimlemesinin olması bu öneriyi desteklemektedir (Resim 7)¹⁰⁶.

Lé Bas ve Reinach'ın ziyaretinden sonra birçok seyyah adayı ziyaret etmiştir. Fakat detaylı bir araştırma yapılamayan ada üzerinde ilk bilimsel çalışma 2016 yılında yüzey araştırmalarıyla başlamıştır. 2015 yılında ziyaret edilen ada üzerinde yoğun bitki örtüsü sebebiyle çalışma gerçekleştirilmemiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ot temizliğine izin vermesiyle birlikte 2016 yılında temizlik yapılmış ve yüzey araştırmasına başlanmıştır¹⁰⁷. Su seviyesinin yüksek olması sebebiyle temenos duvarını takip ederek bitki temizliği yapılmış ve bu nedenle mimari kalıntı olarak ilk

---

¹⁰² Şahin - Özbey 2017: 193.

¹⁰³ Lé Bas 1888: 47 - 52.

¹⁰⁴ Lé Bas 1888: 45 - 49; Hasluck 1910: 72; Aybek - Dreyer 2016: 20; Öz 2017: 26 vd.; Şahin 2016: 80 vd.

¹⁰⁵ Aybek - Dreyer 2016: 22 Res. 11.

¹⁰⁶ Wroth 1892: 13 Kat. 29 Res. 16 Lev. II; Imhoof - Blumer 1913: 77 Res. 24 Lev. IV; Kalogeropoulou- Yalçın 2017: 29 Res. B3. 1.

¹⁰⁷ Şahin 2017: 80.

açığa çıkan bölüm temenos duvarı olmuştur¹⁰⁸. Adanın çevresinde yaklaşık 100 x 88, 85 m ölçülerinde temenos duvarı yer almaktadır (Resim 8). Duvarın kalınlığı 0, 85 m olarak belirlenmiştir. Temenos duvarının yüksekliği 3 m olup farklı kireçtaşından 6 sıra halinde oluşmaktadır. Duvarı oluşturan kireçtaşı bloklar 0, 90 - 2, 60 m aralığında farklı genişlikler sahip ve duvarın üzerine yerleştirilen blok dışa doğru kavis yapmaktadır¹⁰⁹. Temenos duvarlarının kuzeybatı ve güneybatı kenarlarının köşeleri kavisli bir şekilde dönerken kuzeydoğu ve güneydoğu kenarlarının köşeleri dik açı oluşturmaktadır¹¹⁰. İso-demik düzende örülmüş kireçtaşı bloklardan oluşan duvarda iki farklı teknik kullanıldığı anlaşılmıştır¹¹¹. Birinci teknik bloklar birbirine yatay olarak birleşecek şekilde girintili- çıkıntılı üretilmiştir. İkinci teknik ise belirli bir düzen içerisinde 5 metrede bir atkı taşı yerleştirilmiştir. Bunun sebebi gölden gelen dalgalara karşı duvarın dayanıklı olması amaçlanmıştır¹¹². Duvara dikey yerleştiren bloklardan birkaçında sandal bağlama halkası yer almaktadır¹¹³.

Temizlik çalışmaları sonucunda ada yüzeyinin moloz taşlarla kaplı olduğu tespit edilmiştir. Su seviyesinin belirli dönemlerde azalmasıyla birlikte adanın orta kısmına ulaşılmış ve Lé Bas'nın çizimlerinde görülen yarım daire şeklindeki merdivenli ana girişin parapet duvarlarına ait mermer bloklar bulunmuştur¹¹⁴. Ayrıca batı ve kuzey temenos duvarlarına paralel olan malta harcı ve moloz taşlarla örülü mimari kalıntı tespit edilmiştir. Duvar örgüsünde dolgu malzemesi olarak kiremit parçaları kullanıldığı görülmüştür. Yüzey araştırmaları sonucunda temenos duvarı ve bu duvara paralel olan ikinci bir duvar tespit edilmesinin yanı sıra yüzeyde mimari blokların dışında seramik, cam, metal ve kemik parçaları da ele geçmiştir. Sonuç olarak, ada üzerinde Apollon'a ait bir tapınağın olduğu ileri sürülse de bunu destekleyecek güçlü bir kanıt henüz bulunamamıştır.

Ada üzerinde temizlik çalışması ve yüzey araştırmaları sonrasında 2016 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Bursa Müzeler Müdürlüğü Başkanlığında ve Nilüfer Belediyesi'nin desteğiyle Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında

---

¹⁰⁸ Şahin 2017: 85.

¹⁰⁹ Aybek - Dreyer 2016: 22 Res. 11; Öz 2017: 27 vd. Şekil 11; Şahin 2017: 81.

¹¹⁰ Şahin 2017: 81.

¹¹¹ Aybek - Dreyer 2016: 23; Öz 2017: 27; Şahin 2017: 81.

¹¹² Aybek - Dreyer 2016: 22 Res. 12; Şahin 2017: 81.

¹¹³ Aybek - Dreyer 2016: 21 Res. 9; Öz 2017: 27 Şekil 9; Şahin 2017: 81 Görsel 88.

¹¹⁴ Şahin 2017: 92.

kazı çalışmalarına başlanmıştır. Kazı çalışmalarının amacı mimari yapıların planını çıkartmak, adaya girişi sağlayan anıtsal kapıyı belirlemek ve kült alanının hangi tanrıya ait olduğunu öğrenmek olmuştur. Kazı çalışmalarına ilk olarak temenos duvarına paralel ilerleyen malta harçlı iç duvar ile Kız Adası arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla sondaj kazılarına başlanmıştır¹¹⁵. Temenos duvarına paralel olan çift sıra taşlarla harç kullanılarak örülen iki duvar tespit edilmiştir. Bu duvarın adayı temenos duvarına paralel ilerleyecek şekilde çevrelediği ve ara duvarlarla birlikte birbirine bağlandığı anlaşılmaktadır. Sondaj kazısında 2 adet sütun tamburu, malta harçlı iç duvara paralel uzanan üst yapıya ait 3 adet sima bloğu bulunmuştur. Ayrıca çok sayıda mermer parçası, erkek heykeline ait sol ayak parçası ve terakota kadın figürin başı (Kat.15) buluntular arasındadır. Fakat bu iç duvarlar gizemini hâlâ korumaktadır.

Adanın iç kısmında yüzeyde görülen mimari blokların tapınağa ait olup olmadığını anlamak amacıyla ikinci bir sondaj açılmıştır. Sondajda 2 duvar hattı tespit edilmiştir. Kuzeybatı ve güneydoğu doğrultusunda ilerleyen duvara paralel olan moloz taşlarla oluşturulmuş duvar ve sondajın güney kısmında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan çift sıra taşlarla örülmüş ikinci bir duvarın varlığı ortaya çıkartılmıştır. Sondajda Tanrı Apollon'un tasviri olduğu bronz bir sikke ve Yunan alfabesinde bir yazıt bulunmasını yanı sıra ok ve mızrak ucu ele geçmiştir. Adanın iç kısmında başka bir sondaj daha açılmıştır. Bu sondaj temenos duvarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Açmada çift sıra halinde uzanan ve üzerinde bağlantı kenetleri in situ duran bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvarın güney kısmında seramik bir kap parçası üzerinde kabartma olarak tasvir edilmiş çıplak erkek figürü (Kat. 1) ve 2 adet terakota figürine ait kadın başı parçası ele geçmiştir (Kat. 17 - 18).

Son olarak Lé Bas'ın çizimlerinde görülen adanın güneydoğusunda yer alan anıtsal girişin varlığını tespit etmek amacıyla birkaç sondaj çukuru daha açılmıştır. Eksedra şeklindeki anıtsal girişin olduğu alanda açılan sondajda doğu batı uzantılı ve 2-3 sıra taş bloktan oluşan kuzey parapet duvarı anlaşılmalı çalışılmıştır. Duvar hattının bitişiğinde mermer bir zemin kaplaması tespit edilmiştir. Eksedra şeklindeki anıtsal girişin basamaklarını bulmak amaçlanmıştır. Sondajın orta kısmında güney-

---

¹¹⁵ Şahin 2017: 92.

kuzey doğrultusunda ilerleyen malta harcı ile moloz taş kullanılarak örülmüş bir duvar açığa çıkartılmıştır. Son olarak güney parapet duvarını belirlemek amacıyla açılan sondaj çukurunda zemin suyunun gelmesiyle birlikte kazı çalışmalarına son verilmiştir.

2.3. Nişli Alan (Kutsal Alan)

Nişli alan olarak adlandırılan kutsal alan, Apollonia a. R. kentinin orta yarımada bölümünde Zambaktepe'nin doğu yamacında Uluabat Gölü kıyısında yer almaktadır (Harita 7). Kutsal alan, büyük boyutlara sahip kireçtaşından ana kayanın doğu yüzü tıraşlanarak oluşturulmuştur (Resim 9)¹¹⁶. Nişli alan, ana kayanın düzleştirilmesi ile oluşan 2, 60 m yükseklikte bir terasın üzerinde yer almaktadır. Alan 3, 60 m yüksekliğinde ve 7 m genişliğinde dikdörtgen ölçülere sahiptir. Kutsal alana giriş olasılıkla doğu yönünden sağlanmakta olup yüzeyde mevcut olan dolgu toprak sebebiyle anlaşılamamaktadır¹¹⁷.

Ana kaya yüzeyinde alınlık şeklinde düzenlenen alan üzerinde farklı boyutlara sahip üç adet niş bulunmaktadır. En solda yer alan büyük boyutlu nişin dış konturları kazıma yöntemiyle yapılmış ve ante duvarları, kenar akroterleriyle birlikte alınlık yer almaktadır. Kenar akroterleri işlenmiş olan naiskosun tepe akroteri eksiktir. Büyük nişin yüksekliği 34 cm, genişliği 26 cm ve derinliği alt kısmında 16 cm, üst kısmında 11 cm ve alınlığı 10 cm olarak ölçülmüştür. Büyük nişin sağ tarafında yer alan ikinci nişin yüksekliği 24 cm, genişliği 14 cm ve derinliği alt kısmında 8 cm, üst kısmında 4 santimetredir. Büyük niş gibi akroter bölümü işlenmemiştir. Ayrıca iki nişte de yukarıdan aşağı doğru genişleyip derinleşme görülmektedir. Üçüncü niş ise daha küçük boyutta 7 x 9 cm ölçülerindedir. Fakat bu niş daha sonra defineciler tarafından tahrip edilmiştir¹¹⁸.

Alınlık şeklindeki ana kaya ve yüzeyine işlenen nişler ve bu nişlerin bir tanesinin naiskos olarak verilmesi ve üst yapının alınlık şeklinde sonlanması sebebiyle bu alanın bir açık hava kült merkezi olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca nişli

---

¹¹⁶ Şahin 2016: 186 Res. 450.

¹¹⁷ Şahin 2016: 186.

¹¹⁸ Şahin 2016: 188.

alanın göl kenarında olması ve yerleşimin dışında bulunan nekropole giden yolun üzerinde yer alması gibi sebeplerden dolayı hasat ve bereketle ilişkilendirilen Kybele ve Demeter gibi tanrıçalara ait bir kült alanı olduğu düşünülmektedir¹¹⁹. Tez çalışma kapsamında değerlendirilen ve Bursa Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan mermer Attis Hermes (Kat. 5), Apollonia a. R. kentinde Kybele kültürünün varlığını güçlendirmektedir.

2016 yılında kaçak kazılar sonucunda dinamitle patlatılan kutsal alanda kurtarma kazıları için gerekli izinler istenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Bursa Müzeler Müdürlüğü Başkanlığında ve Nilüfer Belediyesi'nin desteğiyle Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında 2017 yılında kurtarma kazıları başlanmıştır. Yapılan kazılar sonucunda ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş iki mekân tespit edilmiştir. Nişli bölüm A1 Mekânı ve batıda ana kayanın köşe yaparak sonlandığı A2 Mekânı olarak adlandırılan alanlarda kazı çalışmaları yapılmıştır. En az iki kullanım evresi olduğu anlaşılan alan, ana kaya üzerindeki kapı eşiğinden tek bir mekâna ait olduğu düşünülmektedir. Bu iki mekân alt başlıklar altında değerlendirilecektir.

2.3.1. A1 Mekânı

A1 mekânı nişli kayanın ön cephesini kapsamaktadır (Resim 10). Bu alanda ana kaya zeminine dairesel formda ve birbirine bitişik iki sığ kanal olduğu tespit edilmiştir. Genişliği 60 cm olan kanallar muhtemelen dinsel ritüellere hizmet etmek amacıyla açılmıştır. İkinci evre olarak kullanıldığını düşündüğümüz mekânda kanallar bilinçli olarak tuğla parçalarıyla doldurulmuştur. A1 mekânının güneybatı köşesinde in situ bulunan fırın ve kuzeydoğu yönünde bulunan çanak şeklindeki kil çukur, mekânın Geç Antik Dönemde işliğe dönüştürüldüğünü kanıtlamaktadır.

Alanın kuzeybatı köşesinde yer alan seramik fırın 160 x 160 cm kare ölçülerindedir. Fırının yapımında kare kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. Nişlerin bulunduğu kaya üzerinde kare şeklinde oyuklar tespit edilmiştir. Bu oyuklar fırının korunması için yapılmış sundurma tarzı çatı sistemine ait giriş ve direklerin yerleştirildiği yuvalar

---

¹¹⁹ Şahin 2016: 189.

olduğu düşünölmektedir. Fırının ağız kısmından külhan bölümüne doğru derinleşen bölümünde farklı formlara sahip kaliteli veya kaba hamurlu seramik parçaları, irili ufaklı taşlar ve kemik parçaları ele geçmiştir. Fırının içerisinde orta kısmında taşıyıcı görevde olan volkanik taştan bir destek bulunmaktadır. Bu tipteki fırınlar Geç Antik Dönemde yaygın olarak kullanılmış ve “Orta Destekli Üstten Çekişli Roma Fırını” olarak adlandırılmıştır. Fırın içinde ele geçen buluntular arasında cam ve kemik parçaları, çok sayıda mih ve tümlenebilir seramik kap parçalarının yanı sıra deniz kabukları ele geçmiştir.

A1 mekânında in situ bulunun diğere bir buluntu, kuzeydoğu yönünde ana kaya zemine çanak şeklinde oyularak yerleştirilen kil çukurdur. Pithos tabanı şeklindeki çanağın çapı 143 cm, derinliği 50 cm ve cidar kalınlığı 5 santimetredir. Çanağın dudak profili tamamen dağılmış ve gövdesinde derin çatlaklar mevcuttur. Ana kayaya açılan çukur ve yerleştirilen pithos arasındaki boşluk dikdörtgen şeklindeki tuğlalarla doldurulmuştur. Gövdenin tabanında bir delik olduğu tespit edilmiştir. Delik yüksek ihtimalle sıvı tahliyesi için açılmış olabileceği düşünölmektedir. Çanak gövdesinin içerisinde yaklaşık 30 cm derinlikten başlayan ve 4 cm kalınlıkta karbonlaşmış bir katman bulunmakla birlikte katmanın altı çakıl taşlarıyla doludur. Çanağın çevresinde yoğun miktarda istiridye kabukları olduğu görölmüştür. Bu durumda mekânın, üretimde istiridye kabuğunu kullanıldığı bir işlik olduğu düşünölmektedir. İkinci evre olarak kullanılan işlik alanında bronz sikke, bronz yüzük, spatula ve metal eserler ele geçmiştir. Bu işlik, buluntular ışığında Geç Antik Dönemden MS 12. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığı içinde kullanılmıştır.

2.3.2. A2 Mekânı

A1 mekânının güneyinde ana kayanın köşe yaparak sonlandığı yerde A2 mekânı bulunmaktadır (Resim 11). Ana kaya yüzeyindeki izlerden nişli alanın devamı olduğu düşünölmüş ve kazı çalışmaları güney doğru genişletilmiştir. İlk aşamada mekânın duvarları açığa çıkartılmış ve böylece alanın sınırları belirlenmiştir. Duvarlar ana kayanın tıraşlanmasıyla elde edilen kireç harcı kullanılarak moloz taşlarla öröldüğü tespit edilmiştir. Bu durum mekânda bir onarım yapıldığını akla getirmektedir. Mekân zemininin tamamı kiremit ve seramik parçalarıyla kaplanmıştır.

Bunu sebebiyse yüksek ihtimalle yapının ekonomik ömrünü tamamlamasıyla birlikte bilinçli olarak kapatılmasıdır.

A2 mekânı kazı çalışmalarında 1 tanesi tüm ve 5 tanesi parça olan toplam 6 adet bazalt değirmen taşı ele geçmiştir. Bu durum mekânın hububat öğütme ile ilgili bir işlik olabileceğini akla getirmektedir. Buluntular arasında terakota figürin kadın başı (Kat. 16), bronz sikkeler ve yoğun miktarda metal buluntular ele geçmiştir. A2 mekânı, kutsal alan olarak kullanıldığı dönemin tersine işlik olarak kullanıldığı evresinde birbirinden bağımsız iki işlik alanına dönüştürülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKONOĞRAFI

Apollonia a. R. kentinin heykeltıraşlık eserlerin tanımlaması yapıp tipolojileri ve ikonografileri bu bölümde değerlendirilecektir. Eserlerin genel dağılımına bakıldığında farklı tipte ve ikonografiye sahip oldukları anlaşılmaktadır. İncelenen eserlerin tip ve ikonografileri farklı olmasının dışında malzeme olarak da çeşitlilik sunmaktadır. Farklı alanlardan ele geçmiş olan eserler farklı amaçlar için kullanılmıştır.

Heykeltıraşlık eserleri içerisinde değerlendirilecek olan ilk eser “Tanrılar” bölümüne dahil edilen aplike seramik parçasıdır (Kat. 1). Üzerindeki kabartma tanrı figüründen dolayı bu başlıkta değerlendirilecektir. “Hermeler” başlığı altında dört adet herme tasviri yer alacaktır (Kat. 2 - 3 - 4 - 5). Farklı tipolojiye ve ikonografiye sahip olan hermeler aynı zamanda değişik malzemeden üretilmişlerdir. Bursa Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan mermerden yontulmuş Zırhlı Hadrian Heykeli, “Zırhlı Heykeller” başlığı altında yerini almış olacaktır (Kat. 6). “Atlı Çocuklar” başlığı altında dört adet terakota figürin incelenecektir (Kat. 7 - 8 - 9 - 10). Apollonia a. R. nekropol alanında yapılan çalışmalar sırasında farklı mezarlardan birçok atlı çocuk figürini açığa çıkmıştır. Eserler yüzeye yakın olması ve toprağın nemin fazla olması sebebiyle üç örnek dışında korunamamıştır. Nekropol buluntusu olan bu üç figürin ile nerede bulunduğu belli olmayan ve Bursa Arkeoloji Müzesinde korunan bir adet atlı çocuk figürini de bu başlık altında incelenecektir (Kat. 7). “Groteskler” bölümü içinde ele alınan bir adet pişmiş toprak seramik kap (Kat. 11) ile iki adet kemikten işlenmiş tiyatro karakteri olan grotesk (Kat. 12 - 13) figürinler ele alınacaktır. Grotesk tip iki farklı tipoloji ve ikonografi içinde değerlendirilecektir. Son olarak erkek ve kadın baş parçalarına yer verilecektir. Bir adet başında çelenk olan genç erkek figürin başı (Kat. 14) ve üç adet farklı tipte kadına ait figürin başı (Kat. 15 - 16 - 17 - 18) incelenecektir.

3.1. Tanrılar

Tezimiz kapsamında değerlendirdiğimiz ilk eser, antik kentin kuzeyinde yer alan Kız Ada'sında bulunan bir aplik seramik parçası üzerinde yer alan kabartma erkek betimidir (Kat. 1). Erkek figürün gövdesi korunmuş; baş, sağ omuz ele kadar, sağ ayak, sol omuz ve sol el eksiktir. Yüzeyde etkili aşınma söz konusudur. Arka yüzde yatay ve paralel olan kaba yivler, üst tarafta dudak profile benzer kademeli geçiş ve tabanda iç bükey profil ağzı açık bir kaba işaret etmektedir. Ön yüzde yer alan figürün sağ elinin altındaki kopma, figürün yüzeye applike olarak yapıştırıldığını düşündürmektedir. Ön yüzde tamamen çıplak cepheden betimlenmiş bir erkek; sağ ayak üzerinde, solu dizden hafif kırılarak sol yanda, sağ ayak parmaklarının üzerine basmaktadır. Sağ kolu yan aşağıda, solu dirsekten kırılarak yan ilerde, solundaki payeden destek alır şekilde paye üzerinde verilmiştir. Vücut, duruşunun etkisi ile sağına doğru yarım daire çizer şekilde dış bükeydir. Kopma nedeniyle yan aşağıda duran elinde ne tuttuğu belli olmamaktadır. Arka fonda sol dirsekten aşağı doğru inen profiller sırtında khylamise işaret etmektedir. Ayak bileklerinde dışa taşkın çıkıntılar bir ayakkabı giydiğini göstermektedir.

Çıplak erkek figürün, İmparator I. Maximinus ve III. Gordianus dönemlerine ait kent sikkelerinin arka yüzünde, tetrastyle tapınağın içinde yer alan Apollon Sauroktonos kült yontusu¹²⁰ ile benzer olduğu düşünülmüştür (Resim 7)¹²¹. Sikke üzerindeki Apollon ile Kat. 1 numaralı figürün hem çıplak olmaları hem de sol yanlarındaki sütun benzeri destek benzerlik gösterse de Mustafa Şahin'in de vurguladığı gibi duruş ve detaylarda farklılıklar bulunmaktadır¹²²: Kat. 1 numaralı seramik parçası üzerindeki kabartma figürü cepheden verilmesi, sağ kolunun yan aşağıda olması, ağırlığını sağ ayağına verilmesi, khlamys ve ayakkabı giymiş olması gibi.

Çıplak erkek figürün genel duruşu ile benzer olduğu düşünülen Antalya Müzesinde korunan Apollon Daphnephorus, omuz üzerinden birleşen ve sol dirseğin altından geçerek sol bileğini saran bir khlamys taşımaktadır (Resim 12)¹²³. Sol kol

¹²⁰ Wroth 1892: 13 Kat. 29 Res. 16 Lev. II; Imhoof - Blumer 1913: 77 Res. 24 Lev. IV.

¹²¹ Şahin, yayında (M. Şahin, "Apollonia ad Rhyndacum'dan Bir Aplik Seramik Parçası", Teke Dergisi, yayında).

¹²² Şahin, yayında.

¹²³ Bilici 2002: 17 Kat. 8 Res. a - b - c Lev. 9.

payeye dayanırken, sağ kol da bir ağaç kütüğüne dayanmakta ve elinde Apollon'un atribütü olan defne yaprağını tutmaktadır. Figürümüz, yan aşağıda duran sağ elinde bir nesne tutuyor gibi durması ile Apollon Daphnephorus heykelini çağrıştırırsa da bizim örneğin ayaklarında bulunan bot benzeri ayakkabı bu ikonografiye uyum göstermemektedir.

Apollon tasvirlerinde görülmeyen ayakkabılar Yunan mitolojisinde farklı tanrı ve tanrıçalarda görülmektedir. Şahin, aplike seramik parçası üzerindeki çıplak erkek figürünün kim olduğu hakkında yazmış olduğu makalede, aşınmadan dolayı net olmayan ayakkabının benzerlerine Dionysos ve Hermes betimlemelerinde görüldüğünden söz etmektedir¹²⁴. İlk olarak Trakya botları giyen Dionysos daha sonra kanatlı ayakkabıları olan Hermes tasvirleri üzerinde durmuştur. Mermer heykelerde ve seramik vazolar üzerinde betimlenen Dionysos tasvirlerinde, Trakya botu giyen Dionysos'un giyinik ya da yarı çıplak betimlendiğini ve bu sebepten çıplak erkek figürünün Dionysos olamayacağı bilgisini vermektedir. Kanatlı ayakkabıları ile görülen Hermes giyinimli, yarı çıplak ya da çıplak olarak betimlendiği örneklerinde, duruş benzerliğini de ele almakta ve çıplak erkek figürünün Hermes olabileceği düşüncesinden bahsetmektedir.

Seramik parçasındaki çıplak erkek figürün Hermes olabileceği fikriyle, Hermes'in tasvir edildiği eserler üzerinde durulmuştur. Sol omuzdan aşağı inen khlamys ve sol kolun paye üzerinde olduğu, sağ kolun aşağıya doğru verildiği ve vücut ağırlığın sağ bacak üzerin olduğu en yakın örnek Vatikan Müzesinde sergilenen Praksiteles'in "Hermes Farnese" heykelidir (Resim 13)¹²⁵. Duruş açısından benzer özellikler gösteren bir diğer örnek Praksiteles'in yonttuğu Olympia Müzesinde sergilenen "Hermes ve Bebek Dionysos" heykelidir (Resim 14)¹²⁶. Paye üzerinden destek aldığı sol kolu ile bebeği tutun Hermes sağ kolunu yukarı kaldırmaktadır. Bu sol kol hareketi ile seramik parçası üzerindeki çıplak erkek figüründen ayrılmaktadır. Sol kolu ile bebek Dionysos'u tuttuğu sağ kolu aşağıda verilen Napoli Ulusal Müzesinde sergilenen "Minturno Hermes" eserimizin sol kolu hareketi ile benzerlik

---

¹²⁴ Şahin, yayında

¹²⁵ Smith 1995: 64 Res. 69; Pasquier - Martinez 2007: 305 Res. 215; Bilici 2002: 19 Res. a Lev. 11; Şahin, yayında, Res. 12.

¹²⁶ Löwy 1911: 75 Res. 158 a Lev. 82, Kat. 159 Lev. 83; Pasquier - Martinez 2007: 123 Res. 22; Barringer 2014: 290 Res. 5. 20; Şahin, yayında, Res. 14.

göstermesi açısından önemlidir (Resim 15)¹²⁷. Örnek verilen heykeller duruş özellikleri açısından benzerlik göstermektedir. Ancak heykellerde kanatlı ayakkabı görülmemektedir. Şahin, Hermes'in bebek Dionysos'u taşıırken tasvir edildiği vazo resimlerinde kanatlı ayakkabılarını varlığına dikkat çekmektedir (Resim 16)¹²⁸. Bu karşılaştırmalardan hareketle biz de kabartma betimin Hermes'i temsil ettiğini düşünürüz.

3.2. Hermeler

Herme, üst kesimi yarım gövde biçiminde yontulmuş alt kesimi dikdörtgen formunda bir sütun gövdesine benzeyen ve ithyphallik anlatıma sahip eserlerdir¹²⁹. Hetty Goldman, hermelerin özellikle şekillendirilmiş yarı antropomorphik biçimli taşların zamanla bu forma dönüşmesi yoluyla ortaya çıkmış olabileceğinden bahsetmektedir¹³⁰. Goldman dışında Ludwig Curtius, Reinhard Lullies ve Henning Wrede de hermelerin kökeni ve dönemsel gelişimi üzerinde durmuşlardır.

Curtius, herme'yi dikdörtgen gövde üzerinde yanlarda kolları ve cinsel organı olan olarak tanımlamıştır¹³¹. Goldman, hermelerin ilk örneklerinin Dionysos şenliklerinde, ahşap bir sütunun üzerine giydirilen kıyafetler ve bir maskla ortaya çıktığından bahsetmektedir¹³². Ayrıca MÖ 6. yüzyılın son çeyreğinde Dionysos şenliklerinin konu edildiği seramik vazolar üzerinde görülmeye başladığını da ileri sürmektedir¹³³. İlk örnek olarak gösterilen vazo Dinos Ressamı tarafından boyanan bir stamnostur (Resim 17). Stamnosta betimlenen ahşaptan yapılmış Dionysos Hermesinde, bolluk ve bereket tanrısının atribütü olan phallos bulunmamaktadır. Samson Eitrem, hermelerin kısa yan kollarının bir yere sabitlemek amacı ile yapıldığını düşünmektedir¹³⁴. Stamnostaki ahşap hermede, kıyafetinin üzerinden düşmesini engellemek için yapılmış olduğu izlenimini de vermektedir. İlk örnek olarak nitelendirilen vazo üzerindeki ahşap hermenin phallosunun olmadığını

---

¹²⁷ Pasquier - Martinez 2007: 100 Res. 77; Şahin, yayında, Res. 15.

¹²⁸ Şahin, yayında, Res. 17.

¹²⁹ Eitrem 1912: 696.

¹³⁰ Goldman 1942: 58.

¹³¹ Goldman 1942: 59.

¹³² Goldman 1942: 58.

¹³³ Goldman 1942: 58.

¹³⁴ Eitrem 1912: 696.

belirtmiştik. Curtius, Troas yakınlarında Neandria (Neandrea) antik kenti nekropolünde, görünüşü itibariyle insan figürünü anımsatan stellerin hermelerinin prototipleri olarak ilişkilendirmiş ve Neandria örneklerinin de phallosunun bulunmadığına değinmiştir¹³⁵.

Dionysos ile ilişkilendirilen hermelere bir örnek de kırmızı figür tekniği ile yapılmış olan loutrophoros üzerindeki betimlenen Dionysos Hermesidir (Resim 18)¹³⁶. Dionysos burada sakallı, çıplak ve phallosuyla tasvir edilmiştir. Bir diğer örnek ise Gela Kraterinde betimlenen sahne içinde Dionysos sağ elinde içki kabını tutarken sol elinde Hermes'in atribütü olan kerykeionu (caduceus) tutmaktadır. Burada Dionysos'un bir sahne tasvir edilmiştir. Hermes ve Dionysos'un kırsal hayattaki etkisini herme üzerinde ortak bir kült objesine dönüştürdüğü düşünülebilir (Resim 19)¹³⁷.

Hermeler sadece ahşaptan yapılmamış olup farklı malzemelerden de meydana getirilmiştir¹³⁸. İlk mermerden yapılmış olan herme, Alkamenes'in yapmış olduğu ve Siphnos'da ele geçmiş olan Hermes Hermesidir (Resim 20)¹³⁹. Bilinen en erken tarihli herme klasik formda dikdörtgen gövde üzerinde yükselmektedir. Pausanias, görmüş olduğu bu herme için, Attika tipi ifadesini kullanmıştır. Bilinen en erken tarihli pişmiş topraktan yapılmış olan Hermes Hermesesi, Würzburg Müzesinde bulunan ve MÖ 5. yüzyıla tarihlenen hermedir¹⁴⁰. Bilinen en erken bronz Hermes Hermesesi Elis'in sınırlarında bulunan Andritsaina'da MÖ 5. yüzyıla tarihlenen sakallı ithyphallik hermedir¹⁴¹.

Antik dönemde hermelere caddeler, agora, gymnasion gibi kamusal yapılarda sıklıkla rastlanmaktadır. Kutsal sayılan hermelerin kökeni ve kullanım alanları konusunda pek çok görüş ortaya atılmıştır. Kökende bu form Tanrı Hermes ile ilişkilendirilmiştir. Birçok görevi ve sıfatı olan Hermes'in koruyuculuğuna inanılmıştır. Pek çok vasfa sahip olan Hermes yollara kılavuzluk ettiği için Hipparkhos zamanında yol kavşaklarına mil taşı olarak kullanılmıştır. Hermeler zamanla halk arasında ilgi görmüş ve farklı mekanlarda da kullanılmaya başlamıştır. Hermes

---

¹³⁵ Curtius 1903: 17.

¹³⁶ Goldman 1942: 65 Res.9.

¹³⁷ Goldman 1942: 65 Res.6; Arınç 2015: 9.

¹³⁸ Wrede 1985: 3.

¹³⁹ Plat. Hipparch. 228 a - 229 d; Curtius 1903: 17; Arınç 2015: 11 Res. 3 Lev. III.

¹⁴⁰ Winter I 1903: 231 Kat.1.

¹⁴¹ Lullius 1931: 13.

Propylaios sıfatı ile bilinen hermeler kapı önlerini bekleyen ve koruyan anlamında, devletin korumacılığını yapan olarak sivil ve kamusal yapılarda da kullanılmıştır. Bu konuya ilişkin olarak Delos'un güney propylaionunda in situ bulunan Hermes Propylaios örnek gösterilebilir¹⁴². Hermes yolları, ulakları, tüccarları, hırsızları ve yolcuları kısacası yolda seyir halinde olan herkesi koruduğu için agora ve ticaretin de koruyucu tanrısı olarak bilinmiştir¹⁴³. Bu sebeple Hermes Agorios sıfatı ile hermeler dikilmiştir. Aynı zamanda Hermes gymnasium ve palestraların ve ephebosların (genç erkek sporcu) koruyucu tanrısı olmuştur. Yunan gymnasium ve palestralarında hermeler yaygın olarak dikilmiş ve oyunların yöneticisi anlamında Hermes Enagonios sıfatını almıştır¹⁴⁴. Kithonik bir tanrı olan Hermes'in görevlerinden biri de ölülerin ruhlarının Hades'e taşımaktır. Bu vasfı sebebiyle ölü taşıyan anlamında Psykhopompos sıfatı ile anılmıştır. Hermes'in yeraltı ile bağlantısının olmasının yanında doğurganlığın ve üremenin simgesi olan phallosların toprakla ilişkisi de etkili olmuştur. Bu durum hermeler üzerinde de etkisini göstermiş Hermes Kitionios sıfatı ile mezarlarda sıklıkla kullanılmıştır. Hermes ile ilişkilendirilen hermeler zamanla tüm tanrılar için kullanılmıştır¹⁴⁵. Tanrıların dışında Herakles gibi kahramanlarında hermeleri yapılmaya başlanmıştır.

Birden çok malzemeden üretilmiş hermelerin kullanım alanları çok çeşitlidir. Pek çok yapı ve eşyada dekoratif amaçlı kullanılmasının dışında takı malzemesi olarak da kullanılmıştır. Basit bir forma sahip olması sebebi ile pek çok amaca hizmet etmiştir. Roma villalarında karyatidlerden ilham alınarak taşıyıcı eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Evlerde ve kutsal alanlarda süsleme amaçlı monopodium (masa ayağı) kullanılmıştır¹⁴⁶. Ayrıca mezar stellerinde de yaygın olarak tasvir edilmiştir. Adak eşyası olarak sunulmuş ve mezar hediyesi olarak kullanılmıştır.

Hermeler dönemlere göre değişiklik göstermektedir. Murat Çekilmez; Arkaik Dönemde hermelerin kutsal sayıldığını ve kötülüklerden koruduğuna inanılması sebebiyle mezarlarda işaretleyici olarak kullanıldığını bahsetmektedir¹⁴⁷. Klasik Dönemde de bu durum devam etmiştir. Dorothy Burr Thompson Atina Agora'sında,

---

¹⁴² Arınç 2015: 16.

¹⁴³ Erhat 2004: 141.

¹⁴⁴ Wrede 1985: 34 vd.

¹⁴⁵ Kasapoğlu 2015: 188.

¹⁴⁶ Arınç 2015: 15.

¹⁴⁷ Çekilmez 2014: 176.

Klasik Dönemde görülen hermelerin, Geç Hellenistik Dönemde mezarlarda devam ettiğini belirtmektedir¹⁴⁸. Hellenistik Dönemde çoğunlukla gymnasiumlara konulmuş, atletler için özel anlamlar ifade etmiştir. Ayrıca Hellenistik Dönemde Dionysos, Hermes ya da Herakles gibi tanrı ve kahraman hermelerinin yanında ephebosların da hermeleri yapılmaya başlamıştır. Bu gelenek Roma İmparatorluk Döneminde devam etmektedir. MS 2. yüzyılda Romalı entelektüellerin hermelerinin yapıldığı da bilinmektedir¹⁴⁹.

Apollonia a. R. kenti heykeltıraşlık eserleri içerisinde dört adet herme bulunmaktadır (Kat. 2 - 3 - 4 - 5). Hermeler, dikdörtgen gövde üzerinde yükselmişlerdir. Kat. 2 - 3 pişmiş topraktan yapılmış Hermes Hermeleri'dir. Kat. 4 bronzdan dökülmüş olasılıkla Dionysos Hermesidir. Kat. 5'te yer alan örnek ise mermerden Attis Hermesidir ve bir masa ayağı olarak yapılmıştır.

Pişmiş toprak Genç Hermes Hermeleri (Kat. 2 - 3), Apollonia a. R. kenti nekropolünde 2016 yılında yapılan kurtarma kazılarında bulunmuştur¹⁵⁰. Kat. 2 numaralı eserin baş kısmında aşınmalar, çene ve burun kısmında kırıklar dışında sağlam ele geçmiştir. Tabanı açık olan figürünün olasılıkla yüksek bir kaide üzerinde durduğu düşünülmektedir. Genç Hermes olarak betimlenen herme, üste doğru daralan dikdörtgen gövde üzerinde sakalsız betimlenmiştir. Kısa saçlar alın üzerine doğru bırakılmış, başta ise simit çelenk yer almaktadır. Omuz hizasında konsol çıkıntıları mevcuttur. Dikdörtgen dikme gövdenin ortasına gelecek şekilde üçgen görünümde ityphallik phallos betimlenmiştir. İki kalıbın birleştirilmesiyle tamamlanan eserin arka yüzünde, düz ve yüzeysel çalışılmıştır. Ayrıca arka yüzünde dikdörtgen, kaba pişirme deliği mevcuttur ve taban açıktır. Kat. 2 ile aynı özellikleri gösteren Kat. 3 numaralı eserin baş ve vücut kısmı ayrıdır. Toprak neminin fazla olmasından dolayı korunamamış ve birkaç parçaya ayrılmıştır. Gövde etkili tahrip olması nedeniyle baş ile birleştirilememiştir.

Hermes Hermeleri genellikle yaşlı olarak tasvir edilmiştir. Yaşlı Hermes özelliği olarak çoğunlukla uzun küt sakal ve her iki yandan omuzlara doğru inen saç lüleleri ile

---

¹⁴⁸ Burr - Thompson 1966: 9.

¹⁴⁹ Çekilmez 2014: 176.

¹⁵⁰ Şahin - Özbey 2017: 180 vd. Kat. M15 - 4 ve M15 - 9.

karşımıza çıkmaktadır¹⁵¹. Simit çelenk ile görülen hermeler nadir olarak yüksek başlık ile tasvir edilmiştir¹⁵². Eserlerde görülen simit çelenk, Hellenistik Dönemde ortaya çıkmıştır. Çelenk erken dönemlerde üzeri sıralı noktalar ile bezeliyken ilerleyen dönemlerde noktalar yerini sık ve çarpaz çizgilere bırakmış ve boyutları büyümüştür¹⁵³. İki ayrı mezardan bulunmuş olan genç Hermes Hermeleri aynı özelliklere sahip olup saçları kısa, sakalsız ve simit çelenk ile tasvir edilmişlerdir.

Hermes Hermelerinin koyucu görevi gördüğünü ve bir çok vasfa sahip olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. Hellenistik Dönemde gymnasium ve palestralara konulmaya başlaması ile sporcuların hayatında önemli bir rol üstlenmiştir. Ephebosların mezarlarında ve mezar yapıtlarında bu objelere yer verildiği bilinmektedir¹⁵⁴. Ayrıca kithonik bir tanrı olan Hermes, ölümlerin ruhunun öteki dünyada huzura kavuşması ve ruhunun boşlukta kaybolmaması için bir görev üstlenmiştir. Psykhopompos vasfı sebebiyle mezarlarda ölü hediyesi olarak terakota hermeler konulmaya başlanmıştır. Burr Thompson, hermelerin Geç Hellenistik Dönemde mezarlarda kullanıldığını belirtmiştir¹⁵⁵.

Küçük boyutlardaki terakota figürinler büyük anıtsal örneklerin taklidi olup mezarlarda sıklıkla kullanılmıştır. Apollonia a. R. kentinde mezar buluntusu olan Kat. 2 - 3 numaralı figürinlerin benzerlerine Aigai¹⁵⁶, Delos¹⁵⁷, Ephesos¹⁵⁸, Kilia¹⁵⁹, Knidos¹⁶⁰, Myrina¹⁶¹, Parion¹⁶², Patara¹⁶³, Pergamon¹⁶⁴, Tralleis¹⁶⁵, Troya¹⁶⁶ gibi Batı

---

¹⁵¹ Tavukçu 1999: 133 Kat.98 Lev.25; Aydın - Tavukçu 2007: 42 Kat. 26 Res. 61 Lev. 26, Kat. 28 Res. 63 Lev. 26; Kaplan 2009: 66 Kat. 52 - 54 Lev. 15; Kasapoğlu 2015: 219 Kat. 87 - 88 Lev 72, Kat. 89 - 90 Lev. 73, Kat. 91 - 92 Lev. 74, Kat 93 - 94 Lev. 75, Kat. 95 - 96 Lev 76, Kat. 97 - 98 Lev. 77, Kat 99 - 100 Lev. 78, Kat. 101 - 102 Lev. 79, Kat. 103 -104 Lev. 80.

¹⁵² Çekilmez 2014: 115 Kat. 116 Lev. 121.

¹⁵³ Burr - Thompson 1963: 31-32.

¹⁵⁴ Arınç 2015: 71.

¹⁵⁵ Burr - Thompson 1966: 9.

¹⁵⁶ Dereboylu 2012: 349 Kat. 28 Lev. 21.

¹⁵⁷ Laumonier 1954:128 Res. 331 - 332 Lev. 36.

¹⁵⁸ Lang - Auinger 2007b: Kat. TK. 102, 103 Lev. 53.

¹⁵⁹ Kaplan 2009: 156 Kat. 52 -54 Lev. 15.

¹⁶⁰ Şahin 2005: 79 Res. 4f.

¹⁶¹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 721 Lev. 104.

¹⁶² Kasapoğlu 2015: 224 Kat. 105 - 106 Lev. 81; Aydın - Tavukçu 2007: 42 Kat. 26- 28 Res. 61 - 63 Lev. 26.

¹⁶³ Işın 2007: 94 Kat. 56 Res. 61.

¹⁶⁴ Töpperwein 1976: 130 Res. 542 - 545 - 546 Lev. 78, Res. 549 Lev. 79, Res. 550 Lev. 80.

¹⁶⁵ Çekilmez 2014: 115 Kat. 116 - 117 Lev. 121.

¹⁶⁶ Thompson 1963: 143 Kat. 299 - 300 Lev. LVIII; Tavukçu 1999: 133 Kat. 98 Lev.25.

Anadolu¹⁶⁷ kentlerinin dışında Centuripae¹⁶⁸, Kyrene (Cyrenaica)¹⁶⁹ ve Pantikapeia (Kertch)¹⁷⁰ gibi birçok kentte rastlamak mümkündür.

Apollonia a. R. buluntusu olan bir diğer Genç Dionysos Hermes bronzdan dökülmüş bir kantar ağırlığıdır (Kat. 4). Yukarı doğru genişleyen dikdörtgen bir paye üzerindedir. Tek kalıp döküm olan eser arka yüzeyde hava kabarcıklarından oluşan çukurlar görülmektedir. Yüzeyde aşınma dışında iyi korunmuştur. Baş hafif soluna dönüktür. Saç, alın üzerinde fiyonk yapar şekilde sarıldıktan sonra dalgalı yüzeysel çizgiler şeklinde kulakların üzerinden arkaya doğru taranarak toplanmıştır. Yanlardan omuzların üzerine dökülmesi gereken saç bukleleri, sakal- bıyık ve paye üzerinde cinsel organı eksik verilmiştir. Boyundan doğrudan payeye geçilmektedir. Tabanda muhtemelen sonradan açılmış zincir halkası deliği mevcuttur. Ayrıca terakota örneklerinden farklı olarak taşıyıcı kollar ve üremenin simgesi olan phallos işlenmemiştir. Süs eşyası olarak yapıldığını düşündüğümüz objenin, malzemesinin bronz olması taşıyıcı kollara gerek duyulmadığını ortaya koymaktadır. Hermes gibi bereketi, doğurganlığı ve üremeyi simgeleyen Dionysos'un bizim hermede phallossuz işlenmiş olmasının nedeninin bronz kalıpla bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz.

Dionysos Hermeleri genç ve yaşlı olarak iki şekilde betimlenmektedir. Yaşlı Dionysos Hermeleri sakallı ve simit çelenk ya da yüksek başlıkla betimlenirken, genç herme örnekleri sakalsız betimlenmiştir. Birçok örnekte uzun saç ve simit çelenk ile tasvir edilen genç Dionysos Hermes¹⁷¹, Kat. 4 numaralı örneğimizde fiyonk şeklinde saç stili ile karşımıza çıkmaktadır. Hellenistik Dönemde yaygın olarak kullanılan saç tiplerinden biri fiyonk saçlardır¹⁷². Bu stildeki benzer baş örnekleri mitolojik bir kimliğe işaret etmektedir¹⁷³.

Mezarlarda terakota örnekleri nadiren karışımıza çıkan Dionysos Hermeleri de Hermes gibi ölü kültü ile ilişkilendirilebilir. Hellenistik Dönemde Hermes'in yol

---

¹⁶⁷ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1575 - 1576 Lev. 205.

¹⁶⁸ Winter I 1903: 232 Kat. 2.

¹⁶⁹ Burn - Higgins 2001: 91 Res. 2199 Lev. 36; 95 Res. 2211 Lev. 39.

¹⁷⁰ Burn - Higgins 2001: 91 Kat. 2199 Lev. 36; McPherson 1857: 102 Res. 1.

¹⁷¹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1576 Lev. 205; Dereboylu 2012: 107 Kat. 28 Lev.21; Kasapoğlu 2015: 184 Kat. 34 - 35 Lev. 43, Kat. 36 - 37 Lev.44, Kat. 38 - 39 Lev. 45, Kat. 40 - 41 Lev. 46, Kat.42 Lev.47.

¹⁷² Burr - Thompson 1963: 41 - 42.

¹⁷³ Dereboylu 2012: 172.

göstericiliği ve ruh taşıyıcı özelliğiyle başlayan bu durum, diğer tanrı ve Dionysos Hermelerinin de kötülüklerden koruması ve öteki dünyaya yolculuk sırasında yol gösterici olması anlayışıyla dini bir obje özelliği taşıyarak mezarla konulmaya başlamıştır¹⁷⁴.

Herme şeklindeki Dionysos tiplerinden yola çıkarak Kat. 4 numaralı eserin benzer örneklerine Aigai¹⁷⁵, Delos¹⁷⁶, Ephesos¹⁷⁷, Kilia¹⁷⁸, Knidos¹⁷⁹, Myrina¹⁸⁰, Parion¹⁸¹, Pergamon¹⁸², Stratonikeia¹⁸³, Tralleis¹⁸⁴ gibi Batı Anadolu¹⁸⁵ kentlerinin dışında Atina¹⁸⁶ ve Olynthus¹⁸⁷ gibi birçok merkez de rastlamak mümkündür.

Herme grubunu oluşturan son örneğimiz Kat. 5 numara ile gösterilen mermer masa ayağıdır. İnce kristalli beyaz mermerden yapılmış, dikdörtgen şeklinde kesilmiş konsol şeklinde bir payedir ve üzerinde yüksek kabartma olarak Attis Herme yer almaktadır. Üst yüzeyinde masa tablası ile bağlantı sağlayan bir kenet yuvası bulunmaktadır. Hermenin gövdesini oluşturan dikdörtgen paye aşağı doğru daralmaktadır. Bloğun ön yüzünde tiaralı (Frig başlığı) Attis başı; külah şeklindeki ucu öne doğru düşürülürken, kapüşonları her iki yandan omuzların üzerine doğru bırakılmıştır. Başın üzerine tam oturmayan takke özellikle alın üzerinde saçları dışarda bırakmıştır. Alnın ortasından ikiye ayrılan saçlar her iki yandan dalgalı bir şekilde arkaya doğru gitmektedir. Alnın üzerinde ince şerit bir bant yer almaktadır. Göz kapakları dolgun, göz irisleri verilmiş ancak soldaki siliktir. Dalgalı saçların arasından kulak uçları gözükmektedir. Dudaklar küçük ve hafif gülümseme verilmiştir.

---

¹⁷⁴ Aydın - Tavukçu 2006: 42.

¹⁷⁵ Clerc 1891: 228 Kat. 7; Dereboylu 2012: 107 Kat. 28 Lev. 21; Winter I 1903: 232 Kat. 1.

¹⁷⁶ Laumonier 1956: 124 - 129 Kat. 317 - 325 Lev.35 , Kat. 331 - 334, Lev. 36, Kat. 348 Lev. 37.

¹⁷⁷ Lang - Auinger 2007: Res. TK 102 - 104 Lev. 53; Mollard - Besques 1972: 48 Res. c Lev. 57, 124 Res. a Lev. 152.

¹⁷⁸ Kaplan 2009: 66 Kat. 52 - 54 Lev. 15.

¹⁷⁹ Şahin 2005: 79 Res. 4f.

¹⁸⁰ Mollard - Besques 1963 (2): 86 Res. f Lev.105.

¹⁸¹ Kasapoğlu 2015: 189 Kat. 42 Lev. 47.

¹⁸² Kielau 2009: 92 Kat. 250 Lev. 30 A; Kielau 2018: 900 Kat. 898 - 899 - 891 Lev. 47.

¹⁸³ Baldıran 1990: 146 Kat. 226 Res.225.

¹⁸⁴ Çekilmez 2014: 115 Kat. 113 - 114 Lev. 119.

¹⁸⁵ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1575 - 1576 Lev. 205.

¹⁸⁶ Thompson -Thompson 1987: 434 Res. T1006 Lev. 58.

¹⁸⁷ Robinson 1952: Res. 180 Lev. 59.

Dikdörtgen şeklinde kesilmiş herme formları Roma Döneminde masa ayakları olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸⁸. Masa ayaklarının dekorasyon genellikle tanrı ya da mitolojik figürleri içeren bir büst ile tamamlanmaktadır¹⁸⁹. Düz ve doğrusal bir yapıya sahip destek ayaklarına kabartma şeklinde yapılmıştır. Apollonia Attis Hermes'i de bu formda yapılmıştır. Herculanum ve Pompei'de genellikle Roma evlerinde ve dükkanlarda herme büstleriyle işlenmiş masa ayakları kullanılmıştır¹⁹⁰. Anadolu'da ise Aphrodisias'ta Roma evi olarak bilinen Atriumlu evlerin yakınlarında herme formunda iki masa ayağı ele geçmiştir¹⁹¹. Aphrodisias dışında Tralleis'de konut yapısında bulunmuş olan herme büst şeklindedir¹⁹². Apollonia a. R. kentinde nerede bulunduğunu bilmediğimiz örneğimiz, olasılıkla kentte bulunan bir Roma villasını süslüyor olmalıdır.

Kat. 5 numaralı eserin belirleyici özelliği ucu öne doğru katlanmış Frig başlığını olduğunu söyleyebiliriz. Başlıktan yola çıkarak bu eseri Attis olarak değerlendirmek mümkündür. Anadolu'nun yerlisi olan Attis, Ana tanrıça Kybele'nin sevgilisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca birçok sıfatla da anılmaktadır. Yunanlı ve Romalı yazarların Tanrı Attis'in doğuş hikayesi hakkında bildikleri sınırlıdır¹⁹³. Frigya kökenli olduğu bilinen Attis'in Anadolu'da tasviri bulunmamaktadır. Lynn E. Roller, Anadolu'da erken dönemlere ait arkeolojik bir belgenin bulunmadığından bahsetmektedir¹⁹⁴. Ana Tanrıça kültürünün Yunanistan'a yayılmasından sonra, normal bir insan olan Attis, Yunan sanatında popüler olan Kybele ile anılmış ve tanrı kimliğine bürünmüştür. Attis betimlemelerinin görüldüğü en erken örnek Pire'de ele geçmiş olan ve MÖ 4. yüzyıla tarihlenen bir adak stelidir (Resim 21)¹⁹⁵. Özellikle Attis'in Yunan dinindeki işlevini, yaygın olarak görülen terakota figürinler bu durumu açıklar niteliktedir. Genellikle dans ederken, müzik aleti çalarken kısacası Kybele'nin dinsel törenlerinde yapılması gereken hareketleri sergilerken betimlenmiştir¹⁹⁶. Ayrıca Kybele kültürünün MÖ 3. yüzyıla birlikte Roma'ya yayılmasıyla Attis'le birlikte

¹⁸⁸ Anabolu 1987: 300 Res. 18 - 19; Dinç 2013: 182.

¹⁸⁹ Dinç 2013: 182.

¹⁹⁰ Dinç 2013: 182.

¹⁹¹ Phillips 2008: 253 Res.10.

¹⁹² Dinç 2013: 181 Res. a - b Lev. XXXV.

¹⁹³ Vermaseren 1966: 2; Vermaseren 1987: 2.

¹⁹⁴ Roller 1999: 243.

¹⁹⁵ Vermaseren 1966: 22 Lev. XI; Roller 1991: 143; Roller 1994: 245 - 262 Res. a Lev. 55; Rollar 1999: 243; Albayrak 2007: 164.

¹⁹⁶ Albayrak 2007: 175 vd.; Çekilmez 2013: 211.

tapınım görmüştür. Kybele, sevgilisi Attis'e sadece ilkbaharda kavuşması ile bitkilerin çiçek açtığına ve doğaya yaşam geldiğine inanılmaktadır¹⁹⁷. Bu özelliği ile Attis'in doğa güçlerini simgelediği düşünülmektedir. Baydur, Attis kültünü bitkilerle bağdaştırmış, Attis'i ölen ve sonra dirilen tanrı olarak ele almıştır¹⁹⁸. Bu bağlamda Attis betimlemelerini sıklıkla kullanıldığını söyleyebiliriz.

3.3. Zırhlı Heykeller

Çalışmamız kapsamında müze kayıtlarında Apollonia a. R. kentinde bulunduğu kayıtlı bir adet zırlı heykel de bulunmaktadır (Kat. 6). Heykel ince grenli, gri damarlı beyaz mermerden yontulmuştur. Omuzların arasındaki çukur, başın sonradan monte edildiğine işaret etmektedir. Heykelin başı, sağ kolu omuzdan, sol kolu pazudan itibaren eksiktir. Bacaklar dizden başlayarak kırık ve kayıp, sol baldır üzerinde kopmalar mevcuttur. Kırıklardan anlaşıldığı kadarıyla vücut sağ ayak üzerinde durmakta sol bacak yana doğru atılmış; kollardan sağdaki yukarı kaldırılırken, soldaki yan aşağıya sarkıtılmış olmalıdır. Diz kapaklarına kadar zırhın üzerinde sol omuza gelecek şekilde bir paludamentum; ucu arkaya doğru bırakılmıştır. Zırhın yakası yuvarlak işlenmiştir. Zırh göğüsleri belirgin göstermiş ve cingulumun üzerinde karın kaslarını ortaya çıkartılmıştır. Epomidesler net görülme de aslan başıyla süslenmiş ve broş ile zırha tutturulmuştur. Göğüs üzerine yerleştirilen geniş bir aegis üzerinde iri yılanlı saçlara sahip Gorgo başı yer almaktadır. Sağ omuzdan çarpaz şekilde inen balteus, Gorgo üzerinden geçerek cingulum üzerinden sırta doğru devam etmektedir. Cingulum ince yapıdadır ve üzerinde Herakles Düğümü işlenmiştir. Düğümden çıkan uçlar, cingulumun altına sıkıştırılmış ve aşağı sarkıtılmıştır. Cingulumun soldaki ucu püskül şeklinde işlenmiştir. Zırhın alt kısmı yarım daire şeklinde olup pterygeslere geçiş sağlanmıştır. Pteryges rozetleri iki sıradan oluşmakta olup üzerinde kabartma olarak işlenmiş figürler bulunmaktadır; merkezde Zeus Amon olmak üzere sırasıyla kartal, Aphrodite başı, koç başı ve fil başı yer almaktadır. Pteryges rozet sırasının üzerinde bitişik şekilde yatay elipsler görülmektedir. Bu işlemler alt sıra pteryges sırasının üst sıraya monte edildiğini göstermektedir. Alt sıradaki pterygesler üst

---

¹⁹⁷ Çapar 1978: 177 vd.

¹⁹⁸ Baydur 1998: 109.

sıradakilerin arasından görünecek şekilde işlenmiştir. Alt pteryges rozet sırasının sağ tarafında sırasıyla pelta kalkanı, korint miğferi ve çiçek rozeti sol tarafında ise iki sıra pelta kalkanı ve çiçek rozeti yer almaktadır. Pteryges bantları diz kapaklarına kadar uzun verilmiştir. Bantlar heykelin bacak hareketine göre şekil almış durumdadır. Pteryges bantlarının ucu püskül şeklinde işlenmiştir. Heykelin arka bölümü ise sade ve yüzeysel işlenmiştir.

Metal giysi anlamına gelen zırh Yunanca thorax, Latince lorica anlamında Homeros efsanelerinde askeri bir kıyafet olarak geçmektedir¹⁹⁹. Ayrıca savaşlarda önemli bir ganimet olduğu bilinmektedir. Günümüze ulaşan en eski örnek Thebes'te bulunmuş olan ve MÖ 15. yüzyıla tarihlenen "Dendra Bronzu" ya da "Dendra Zırhı" olarak isimlendirilen zırhtır²⁰⁰. Zırh üzerinde betimlenen yarı tanrılar antik dönemde plastik ve resim sanatında sıklıkla kullanılmıştır²⁰¹. MÖ 5. yüzyıldan itibaren kahramanlık göstermiş kişiler mezar kabartmalarında zırhlı olarak betimlenmiştir²⁰². Geç Klasik ve Hellenistik Dönemlerde kral ve askeri yöneticilerin güçlerinin simgesi olarak zırhlı heykellerini serbest heykel formunda kamu alanlarına diktirildiği bilinmektedir²⁰³. Ayrıca bu dönemlerde mimari yapılarda kavatma olarak karşımıza çıkmaktadır. Pompei'de Faun Evi'nde bulunmuş olan İskender Mozaïği üzerinde, Büyük İskender, zırhlı bir komutan olarak tasvir edilmiştir²⁰⁴. Margarete Bieber, İskender'in kendi süvari heykelini heykeltıraş Lysippos'a yaptırdığını ve bu modelin Roma İmparatorluk Dönemi heykeltıraşlık sanatı içinde yer aldığından bahsetmektedir²⁰⁵. Klaus Stemmer'in yapmış olduğu listeye göre, Roma İmparatorluk Dönemine ait 603 adet zırhlı heykelin varlığı bilinmektedir²⁰⁶. Ayrıca Stemmer, zırhın Roma siyaseti için önemli bir propoganda aracı olduğundan söz etmektedir. Zırhlı heykeller üretildikleri dönemin dini, siyasi ve ekonomik dalgalanmalarına uygun atribütler ve mesajlar taşıyabilmesi için halkın rahat bir şekilde görebileceği alanlara

---

¹⁹⁹ Hom. 11. 19.

²⁰⁰ Vanderpool 1963: 280 Lev. 62.

²⁰¹ Zoroğlu 2014: 5.

²⁰² Mendel 1912: 237 Kat. 90; Vermeule 1959 / 60: 13; Stemmer 1978: 132; Zoroğlu 2014: 5;

²⁰³ Richter 1962: 9 - 11; Zoroğlu 2014: 5; Arcagök 2019: 15.

²⁰⁴ İskender Mozaïği yaklaşık MÖ 100 yılına tarihlenmektedir. Thebesli Aristides'in MÖ 4. yüzyıl son çeyreğine tarihlenen duvar resminin ya da onun daha geç bir taklidi olan Eretrialı Philoxenos'un freskosunun taklididir. Bk., Zoroğlu 2014: 6.

²⁰⁵ Bieber 1964: 36 vd.

²⁰⁶ Stemmer 1978: 168 - 180.

konumlandırılmıştır²⁰⁷. Çok sayıda zırlı heykelin imparatorluk merkezlerine ve kentlerdeki meydanlara, caddelere, agoralara, odeonlara, tiyatrolara, kütüphanelere ve hamamlara yerleştirilmesi ideolojik yönünü göstermektedir²⁰⁸. Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Döneminde Romalı idareci ve askerlerce yönetilen Anadolu coğrafyasında sınırlı sayıda zırlı heykel ele geçmiştir²⁰⁹. Kamusal alanlara ve meydanlara dikilen heykeller Roma kompozisyonu içerisinde yerel üslupta üretilmişlerdir²¹⁰. Ele geçen heykellerin birçoğunun kimi temsil ettiği arkeolojik bulguların yetersizliği sebebiyle tespit edilememiştir²¹¹.

Cornelius Clarkson Vermeule, Anadolu'da MS 2. yüzyılda Hellenistik ve Klasik tip²¹² zırlı heykellerin görüldüğünden ve üretimin yapıldığından söz etmektedir²¹³. Candemir Zoroğlu, Anadolu kökenli zırlı yontuları stilistik ve tipolojik olarak incelemiş ve bir gruplandırma yapmıştır²¹⁴. Zırlı heykellerin dekoratif unsurlarını göz önünde bulundurarak bu gruplandırmayı oluşturmuştur. Gruplandırma Aphrodisias Tipi, Dokimeion I Tipi, Dokimeion II Tipi ve Prokonnesos Tipi olarak dört başlık altında incelenmiştir. Apollonia a. R. kentinde bulunmuş zırlı heykelin hangi tipte olduğunu öğrenmek için Zoroğlu'nun sınıflandırmış olduğu atölye gruplarına kısaca değineceğiz.

Aphrodisias'ta bulunan Roma İmparatorluğu'nun ilk sülalesi olan Julius Claudius Hanedanlığına adanan, Sebasteion Anıtı kabartmalarında betimlenen zırlı figürlerden dolayı "Aphrodisias Tipi" olarak isimlendirilmiştir²¹⁵. Bu heykelerde paludamentum omuz üzerinde toplanarak sol kol üzerine sarkıtılmaktadır. Göğüs kısmında Gorgo başı kullanılan aegis, karın kısmında karşılıklı iki griffon ve Victoria kabartmaları gibi detaylar bu tipe özgüdür²¹⁶. Zırların pteryges rozetleri tek sıradan oluşmak ve üzerinde figürler yer almaktadır. Aphrodisias Tipi'nin en karakteristik

²⁰⁷ Stemmer 1978: 148.

²⁰⁸ Vermeule 1959 / 60: 5; Stemmer 1978: 121 vd.; Zoroğlu 2014: 6; Arcagök 2019: 16.

²⁰⁹ Niemeyer 1968: 53 - 54; Kleiner 1992: 2; Zoroğlu 2014: 34; Arcagök 2019: 18.

²¹⁰ Zoroğlu 2014: 34; Arcagök 2019: 18.

²¹¹ Zoroğlu 2014: 34; Arcagök 2019: 18.

²¹² Yapılan çalışmalar sonucunda heykel sahibinin kuşandığı zırlı formuna göre iki ana gruba ayrılmıştır. İlki "Hellenistik Tip" ya da "Silindirik Zırlı" diğeri, "Klasik Tip" ya da "Kaslı Zırlı" adı verilen tiptir. Hellenistik Tip zırların silindirik formlu koruyucu giysiden oluşurken, Klasik Tip zırlar kaslı bir vücut şeklinde meydan getirilmiştir. Detaylı bilgi için bk., Hekler 1919: 199 vd.; Vermeule 1959 / 60: 5 vd.; Stemmer 1978: 124 vd.; Zoroğlu 2014: 18 vd.

²¹³ Vermeule 1959 / 60: 5; Zoroğlu 2014: 45 vd.

²¹⁴ Detaylı bilgi için bk., Zoroğlu 2014; Arcagök 2019.

²¹⁵ Zoroğlu 2014: 46; Arcagök 2019: 22.

²¹⁶ Arcagök 2019: 22.

özelliği karşılıklı durun iki griffondur²¹⁷. Griffonların üzerinden bağlanmış olan cingulumlar Herakles Düğümü oluşturmaktadır. Bu grubun en erken yontusu kentin bouleterionunda bulunmuş olan zırlı general heykelidir²¹⁸.

Grubun diğer iki tipini oluşturan Dokimeion I ve II Tipi adını Synnada kenti yakınlarında bulunan Dokimeia yerleşiminden almıştır²¹⁹. Roma heykeltıraşlığı için önemli bir konumda olan Dokimeion atölyelerinde lahitler, mimari bloklar ve mezar stelleri üretimi yapılmaktadır. Dokimeion I Tipi olarak ayırılmasının sebebi heykellerin tipolojik ve stilistik açıdan, lahitler üzerinde görülen zırlı yüksek kabartma figürlerle aynı şablonda üretilmeleridir²²⁰. Zırhların üzerindeki Gorgo başı, aslan başı protomu, kartal figürü ve bitkisel motifler lahitler üzerindeki kabartmalarla benzerlik göstermektedir. Hadrian ve Antoninler Dönemine tarihlenen Dokimeion I Tipinin şematik unsurlarından birisi sol omuz üzerinde toplanan paludamentumun aşırı abartılı ve kalın dökümlü verilmesidir. Ayrıca zırh yakalarının kare şeklinde verilmesi bu tipin en belirleyici özelliklerinden birisidir²²¹. Aphrodisias Tipinde görülen karın bölgesinde yer alan karşılıklı iki griffon ve üzerinden Herakles Düğümü ile bağlanan cingulumlar bu tiptede de belirleyici bir unsurdur. Bu grubun en erken tarihli zırlı heykelleri Perge Nyphaeum Hadriani²²² ve Perge şehir kapısı yakınlarında bulunan torsodur²²³. Dokimeion II Tipi, Dokimeion I Tipi ile aynı şablon üretimi olsa da bazı teknik ve stilistik farklar sebebiyle birbirlerinden ayrılmıştır²²⁴. Kalın omuz bantlarının üzerinde yıldırım demeti bulunmaktadır. Zırhın yaka kenarları kare biçiminde verilmiştir. Karın kısmında yer alan karşılıklı iki griffon Dokimeion I Tipine göre daha sakin bir ifadenin yanında yırtıcı bir fizyonomiyi de sahiptir²²⁵.

Zırlı heykellerin paludamentumları üç farklı şekilde betimlenmiştir. Sağ omuz üzerinde toplanarak sol omuz üzerine atılan şekilde, sağ omuz üzerinden toplanarak göğsü çapraz kapatacak şekilde ve sol omuz üzerinde toplanacak şekilde verilmiştir²²⁶.

---

²¹⁷ Zoroğlu 2014: 48; Arcagök 2019: 22.

²¹⁸ MÖ 1. yüzyılın sonu veya MS 1. yüzyılın başına tarihlenen zırlı heykel için bk., Zoroğlu 2014: 195 Kat. 11 Res. 4 - 5 Lev. 5.

²¹⁹ Strab. XII. 8. 14.

²²⁰ Zoroğlu 2014: 61; Arcagök 2019: 25.

²²¹ Zoroğlu 2014: 62; Arcagök 2019: 26.

²²² Detaylı bilgi için bk., Zoroğlu 2014: 224 Kat. 34 Res. 3 - 4 Lev. 13.

²²³ Detaylı bilgi için bk., Vermeule 1959 / 60: 54 Kat. 173; Zoroğlu 2014: 226 Kat. 35 Res. 1 Lev. 14.

²²⁴ Zoroğlu 2014: 71; Arcagök 2019: 27.

²²⁵ Zoroğlu 2014: 72; Arcagök 2019: 27.

²²⁶ Zoroğlu 2014: 73; Arcagök 2019: 27.

Dokimeion II Tipinin Gorgo başları, Dokimeion I Tipinin yüzeysel işlenen Gorgo başlarına göre yüksek kabartma olarak işlenmiştir²²⁷. Pteryges bantları kalın ve sık biçimde diz kapağına kadar işlenmiştir. Bu tipin en erken tarihli örneği, kentin tiyatrosunda parçaları bulunmuş ve restitüsyon çalışması yapılmış olan Ankyra Hadriani'dir²²⁸.

Grubun son tipini oluşturan Prokonnesos Tipi, mermer ocağı bulunan Prokonnesos (Marmara Adası) konumu sebebi ile ticari açıdan önemlidir²²⁹. Zoroğlu, Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller üzerinde yapılan şematik ve stilistik değerlendirme sonucunda zırhlı heykellerin gelişimini üç farklı dönemde incelemektedir²³⁰. Bu gelişimin yaklaşık 500 yıla yayılmış olduğundan dolayı stilistik farkların kronolojik değişim ile paralellik gösterdiğini belirtmektedir²³¹. Prokonnesos Tipi zırhlı heykeller A, B, C, olmak üzere üç başlık altında ele alınmıştır. Prokonnesos Tipi A grubu zırhlı heykellerin kompozisyonları Aphrodisias Tipi zırhlı heykellerin MS 1. yüzyıl şablonunun taklidi olup MS 1. yüzyıl kullanılmıştır. B grubu zırhlı heykelleri MS 2. yüzyılın sonlarından itibaren MS 4. yüzyıla kadar üretilmiştir. C grubu zırhlı heykelleri ise Roma İmparatorluğun başkentinin Byzantion'a taşınmasından sonra geliştirilen yeni bir kompozisyon olduğu düşünülmekte ve MS 4. yüzyıl ortasından MS 6. yüzyıl sonuna kadar üretildiği bilinmektedir²³².

A grubu zırhların karın bölgesinde karşılıklı iki griffona arkadan öne doğru döndürülerek hareket kazandırılmaya çalışılmıştır²³³. Zırh alt kenar profiline yay şeklinde verilmiş ve pteryges rozetleri alçak kabartma tekniğinde yapılmıştır²³⁴. Pteryges bantları B ve C grubuna göre oldukça kısa işlenmiştir. Pteryges bantların kısa

---

²²⁷ Zoroğlu 2014: 74; Arcagök 2019: 28:

²²⁸ Detaylı bilgi için bk., Zoroğlu 2014: 243 Kat. 47 Res. 3 Lev. 16.

²²⁹ Miletoslu Kolonistler tarafından kurulmuş olan kent ve mermer ocağı, MÖ 3. yüzyılın başlarında Roma kontrolüne girmiş ve Tiberius Döneminde atölyede bazı düzenlemelere gidilerek üretim kapasitesi arttırılmıştır. MS 2. ve 3. yüzyıllarda Prokonnesos atölyesi mimari öğeleri ve heykeltıraşlık ürünlerini Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Kuzey Afrika kıyılarına ihraç başlamıştır. Detaylı bilgi için bk., Strab. XIII. 1. 16; Zoroğlu 2014: 77; Arcagök 2019: 29.

²³⁰ Zoroğlu 2014: 78.

²³¹ Zoroğlu 2014: 78.

²³² Zoroğlu 2014: 79; Arcagök 2019: 30.

²³³ Zoroğlu 2014: 79; Arcagök 2019: 30.

²³⁴ Zoroğlu 2014: 80; Arcagök 2019: 30.

olmasından kaynaklı zırhın içine giyilen tunik etek görülmektedir²³⁵. Bu gruba dahil edilen zırhlı heykel örneği Milet Faustina çeşmesi torsosunu gösterebiliriz²³⁶.

B grubu zırhların karın bölgesinde griffon veya başka herhangi bir motif bulunmamaktadır. Cingulumlar yüzeysel ve dar verilmiş ve Herakles Düğümü ile bağlanmıştır. B grubunda bir takım yenilikler söz konusudur. İki sıra halinde verilen pteryges rozetleri alt sıradaki rozetlerin üst sıradakilerin arasından görülecek şekilde düzenlenmiştir. B grubunun bir diğer özelliği ise pteryges bantlarının hareketsizliği, kalınlığı ve uçlarının matkap işçiliğiyle püsküllendirilmesidir²³⁷. Ayrıca paludamentum sağ omuzdan bağlanarak göğsü çapraz kesecek şekilde sol kol üzerine düştüğü görülmektedir²³⁸. Bu gruba dahil edilen Perinthos Heraklia'sında bulunmuş olan zırhlı heykeli örnek olarak gösterebiliriz²³⁹.

C grubu zırhlı heykelleri B grubunun devamı niteliğindedir. C grubu şablonda görülen yeniliklerden biri omuz pteryges bantlarına rozetlerin eklenmesi ve pteryges rozetlerinin küçülerek düğme şeklinde olmasıdır. Ayrıca heykellerin zırh alt kenarı, çanak formundan yarım daire formuna döndüğü görülmektedir. Gelişmeler devam ettiği sürede MS 3. yüzyıl ortalarında (MS 250) Got saldırıları sebebiyle heykel üretiminde bir duraksama söz konusudur. MS 4. yüzyıldan itibaren Dokimeion Tipi zırhlı heykelerde görülen bazı motifler Prokonnesos Tipi zırhlı heykelerde kullanılmıştır. Bunun sebebi büyük ihtimalle Got saldırısından dolayı heykel ustaların göçlerinden kaynaklanmıştır²⁴⁰. Saldırı öncesine ait olabilecek muhtemel tek örnek ise İstanbul Arkeoloji Müzelerine bağlı özel bir koleksiyonda yer alan zırhlı heykeldir²⁴¹.

Zoroğlu, Apollonia a. R. kentinde bulunmuş zırhlı heykeli (Kat. 6) verilen bilgiler ışığında Prokonnesos Tipi B grubuna dahil etmiştir. Klasik tipte olan zırhının en dikkat çekici detayı göğüs üzerinde geniş bir aegis üzerine yerleştiren Gorgo başıdır. Gorgo başının etrafında uzun ve hareketli yılan başları mevcuttur. Stemmer,

---

²³⁵ Zoroğlu 2014: 80; Arcagök 2019: 30.

²³⁶ MS 1. yüzyıl sonu veya MS 2. yüzyılın başına tarihlenen zırhlı heykel örneği için bk., Zoroğlu 2014: 266 Kat. 61 Res. 3 Lev. 20.

²³⁷ Zoroğlu 2014: 85; Arcagök 2019: 31.

²³⁸ Zoroğlu 2014: 85; Arcagök 2019: 31.

²³⁹ MS 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen zırhlı heykel örneği için bk., Zoroğlu 2014: 271 Kat. 65 Res.4 Lev. 21.

²⁴⁰ Detaylı Bilgi için bk. Zoroğlu 2014: 93 - 98.

²⁴¹ MS 3. yüzyılın ikinci yarısına veya MS 4. yüzyıla tarihlenen heykel örneği için bk., Zoroğlu 2014: 278 Kat. 73 Res. 2 Lev. 23.

bu tipte geniş aegislerin zırhlar üzerinde nadir görüldüğünden bahsetmektedir²⁴². Heykelin sağ omuzu üzerinden inen bir balteus bulunmaktadır. Zırh alt kenarı B grubu özelliğinde olduğu gibi çanak formludur ve karın bölgesinde herhangi bir motifin görülmediği bilinmektedir. Bu durum, söz konusu zırhlı heykel için de geçerlidir. Karın bölgesinde sadece Herakles Düğümü ile bağlanmış cingulumu yer almaktadır. Zırhta B grubunun karakteristik özelliklerinden olan iki sıra pteryges rozetleri görülmektedir. Alt sıradaki pteryges rozetleri üst sıradakilerin arasından görülecek şekilde düzenlenmiştir. Rozetlerin altından sarkan pteryges bantları uzun işlendiği ve uçlarındaki püsküllerde matkap işçiliği görülmektedir. Bu benzerlikler karşısında Prokonnesos Tipi B grubuna rahatlıkla dahil edebiliriz.

Apollonia a. R. zırhlı heykelin tanımlanması konusunda, torsonun bulunduğu yer ve tarih oldukça önemlidir. Kentin içinde bulunduğu Bithynia ve Mysia bölgelerinde MS 124 yılında büyük bir deprem meydana gelmiştir²⁴³. Bu depremin Apollonia a. R. kentini de kapsadığı tarihi kaynaklardan bilinmektedir. Halkın maddi ve manevi desteğe ihtiyacı olduğu bu sıralarda İmparator Hadrian'ın zarar gören kentleri ziyaret ettiği bilinmekte fakat Apollonia a. R. kentini ziyaret ettiğine dair epigrafik belge dışında herhangi bir veri bulunmamaktadır²⁴⁴. Zoroğlu, zırhlı torsonun muhtemelen İmparator Hadrian'ın kenti ziyareti ile alakalı olduğunu ve hatta heykelin kendisi olduğunu söylemektedir²⁴⁵. Apollonia a. R. zırhlı heykelinin pteryges rozetleri İmparator Hadrian'ın Atina'da oluşturduğu heykel şablonlarından alınma olduğu düşünülmektedir²⁴⁶. Kentin kuruluşu hakkında bilgiler olsada kesinliğinin söz konusu olmadığını belirtmektedir. Klasik Dönem'de sikkelerin arka yüzüne kentin simgesi olan Gorgo başı ile zırhlı torsonun göğsünde yer alan geniş aegis üzerinde Gorgo başları benzerlik gösterdiğinden bahsetmektedir. Zoroğlu, bu sebeple İmparator Hadrian'ın MS 124 yılında kenti ziyaret ettiğini ve halkının bu ziyaretten duydukları memnuniyeti göstermek adına bir heykel adanmış olduklarından söz etmektedir²⁴⁷. Üretimi ise kendileri gibi Milet kolonisi olan Prokonnesos kenti mermer atölyesinde

---

²⁴² Stemmer 1978: 37 Kat. III 12 Res. 3 Lev. 21.

²⁴³ Abmeier 1990: 6; Aybek - Öz 2004: 3.

²⁴⁴ Abmeier 1990:15; Aybek - Öz 2004: 3.

²⁴⁵ Zoroğlu 2014: 87.

²⁴⁶ Zoroğlu 2014 87.

²⁴⁷ Zoroğlu 2014: 87.

yaptırılmış olmalılardır²⁴⁸. İbrahim Arcagök tezinde zırlı Hadrian heykelinin olası restitüsyonuna da yer vermiştir (Resim 22)²⁴⁹. Heykelin arka sol tarafında bel hizasından başlayarak aşağı doğru inen kırık izi görülmektedir. Yüksek ihtimalle paludamentuma ait olan bu izin bir kenarı boyun kısmından itibaren aşağıya doğru inerken diğerk kenarı ise koltuk altından başlayıp üçgen bir şekil oluşturarak diğerk kırık izi ile birleşmektedir²⁵⁰. Bu durumda olası restitüsyon çiziminde görüldüğü gibi paludamentum sol omuz üzerinde toplanarak arkaya doğru sarktığını söyleyebiliriz. Ayrıca çizimde heykelin adlocutia pozisyonunda olduğunu görüyoruz fakat bu pozisyonunda olabileceği gibi başka bir pozisyonunda olması da muhtemeldir.

3.4. Atlı Çocuklar

Apollonia a. R. heykeltıraşlık eseri buluntuları arasında dört adet terakota atlı çocuk figürünü yer almaktadır (Kat. 7 - 8 - 9 - 10). Atlı çocuklar arasında değerlendirilen ilk eser Kat. 7 numarada yer alan ve küçük kırıklar dışında iyi korunmuş durumda günümüze ulaşan figürüdür. Satın alma yolu ile müzeye geldiği için nerede bulunduğunu tam olarak bilemiyoruz. Profilden bakıldığında şaha kalkmış bir at üzerinde yüzünü seyirciye çevirmiş bir çocuk binici söz konusudur. Başında simit çelenk olan binicinin, beli sağ tarafa doğru hafif dönük verilmiştir. Sol eli ile atın yelesinden, sağ eli ile khylamis kenarından tutmaktadır. Göğüs üzerinde tek düğme ile tutturulan khylamis vücudun sol yarısını örtmekte arkada rüzgârın etkisi ile hafif havalanmaktadır. Sağ bacağını dizden hafif kıvrılarak atın üzerinden aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Binicisini taşıyan at, arka ayakları üzerinde şaha kalkar şekilde gösterilmiştir.

Apollonia a. R. kenti nekropolünde 2016 yılında yapılan kurtarma kazılarında üç adet binici figürünü daha ele geçmiştir (Kat. 8 - 9 - 10)²⁵¹. Mezarların yüzeye yakın olmasından ve aşırı nemden dolayı figürinler parçalara ayrılmış durumdadırlar. Kat. 8-9 detay vermemesine rağmen Kat. 7 numaralı süvariye benzer şekilde atın şaha kalkmış olduğunu ve üzerinde bir binici oturduğu anlaşılmaktadır. Kat. 10 numaralı figürin ise diğerk örneklerden farklı olarak at, şaha kalkmamış düz zeminde yürür

²⁴⁸ Aybek - Öz 2004: 2; Zoroğlu 2014: 88.

²⁴⁹ Arcagök 2019: 116 Res. 55.

²⁵⁰ Arcagök 2019: 8.

²⁵¹ Şahin - Özbey 2017: 180 vd. Kat. M15 - 5, M15 - 6, 195 Kat. M19 - 8.

pozisyonunda betimlenmiştir. Figürinleri tahrip olmalarına rağmen benzerlik açısından kıyaslamak mümkündür. Birçok kazıda benzer tipin örneklerinin mevcut olması ve mezar buluntusu olması hemen hemen aynı özelliklere sahip olduklarını akla getirmektedir.

Birçok merkezde ele geçen binicili örnekte at genellikle şaha kalkar biçimde ya da yürüme pozisyonunda betimlenmiştir. Atın üzerindeki binici dik oturur şekilde sağ elinde mızrak sol elinde kalkan ya da atın yelesini tutar pozisyonda tasvir edilmektedir. Bu tipin kökeni Oryantalizan Döneme kadar geri gitmektedir²⁵². MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de de görülmeye başlamıştır²⁵³. Yaygın kullanılan bu kompozisyon terakotaların dışında bağımsız bir figür olarak adak kabartması şeklinde de sıklıkla görülmektedir. Çeşitli fonksiyonlarda karşımıza çıkan bu tip Hellenistik Dönemde sevilerek kullanılmış ve Roma Döneminin ortalarına kadar varlığını devam ettirmiştir²⁵⁴.

Mezarlara bırakılan figürler dönemlere göre farklılık göstermektedir. Oryantalizan Dönemden başlayarak adak eşyası olarak mezarlara bırakıldığı görülmektedir²⁵⁵. Oryantalizan ve Arkaik Dönemlerde biniciler attan daha büyük yapılmıştır. Klasik Dönemde binici ve at aynı boylardadır²⁵⁶. Hellenistik Dönemde ise at hareketlenmeye başlamış binicilerin boyutları küçültülmüştür²⁵⁷. Hellenistik Dönem özellikleri Roma İmparatorluk Döneminde de devam ettiği görülmektedir. MS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Stratonikeia mezar buluntuları da bu grupta değerlendirilebilir²⁵⁸.

Tez kapsamında incelenen dört adet süvari figürünü ikonografik açıdan değerlendirdiğimizde mezar buluntusu olarak karşımıza çıkan bu figürler, khithonik güçlerle ya da ölü kültü ile ilgisi olduğu anlaşılmaktadır²⁵⁹. Figürler, yüksek statünün ifadesi olarak kutsal alanlara, mezarlara ve adak çukurlarına bırakılmıştır. Mezarda ele

---

²⁵² Young - Young 1955: 227 - 231.

²⁵³ Dufkavo 1974: 128.

²⁵⁴ Işın 2007: 71.

²⁵⁵ Winter II 1903: 299 Kat. 1 vd.

²⁵⁶ MÖ 480 - 460 yılları arasına tarihlenen Assos süvarilerini örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bk. Tolun 2002: 71 Kat. 32 Res. 2 - 3 Lev. XX.

²⁵⁷ MÖ 25 - MS 25 yılları arasına tarihlenen Patara nekropol buluntuları örnek olarak verilebilir. Ayrıca bk. Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 4.

²⁵⁸ Örnek olarak bk. Baldıran 1990: 121 Kat. 139 Res. 212.

²⁵⁹ Işın 2007: 71.

geçen örneklerde at üzerindeki çocuk figürleri, genç yaşta ölmüş bir soylunun ölü kültürüyle ilgili kahramanlaştırılması ile bağlantılıdır. Bu durumun yanı sıra günlük hayattan sahneler yansıtmasından dolayı da ölen gençlerin mezarlarına konulmuş olması muhtemeldir. Aynı zamanda at sahibinin aristokrat sınıfın içinde ve iyi bir statü edinmiş olduğunu göstermektedir²⁶⁰.

At üzerindeki süvari figürlerinin yetişkin olmasının dışında çocuk figürleri de Erken Hellenistik Dönemle birlikte sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde yetişkin süvari figürlerinin yanı sıra çocuk biniciler de severek kullanılmıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak ölümlerin kahramanlaştırılması olgusu, zamanla yeni kompozisyona gereksinim duyulmuştur. Yunan dünyasında erkek çocukları birçok hayvana yunusa, kuşa ve ata biner şekilde tasvir edilmiştir²⁶¹. Bu şekilde betimlenen terakotalar geniş bir çeşitlilik sunmaktadır. Aynı zamanda çocukların hayvanlar ile bu denli yakın olması ikonografik açıdan iki şekilde değerlendirilmektedir: “Kültürel gelenek” ya da “günlük yaşantıdan alınmış kesitler”²⁶². Eserlerin Apollonia a. R. kenti nekropolünde mezar buluntusu olarak ele geçmiş olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Yaygın olarak kullanıldığını bildiğimiz bu kompozisyon farklı merkezlerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Özellikle Assos²⁶³, Delos²⁶⁴, Halikarnasos²⁶⁵, Myrina²⁶⁶, Patara²⁶⁷, Rhodos²⁶⁸, Samos²⁶⁹, Stratonikeia²⁷⁰ ve Troya²⁷¹ gibi Anadolu kentlerinin dışında Alexandria²⁷² Attika²⁷³, Boeotia²⁷⁴, Kyrene²⁷⁵, Güney Rusya²⁷⁶,

---

²⁶⁰ Young - Young 1955: 218 - 228; Stillwell 1952: 164.

²⁶¹ Burn - Higgins 2001: 247.

²⁶² Işın 2007: 70.

²⁶³ Tavukçu 1999: 165 - 167 Kat.139 Lev. 35, Kat. 140 Lev. 36; Tolun 2002: 71 Kat. 32 Res. 2 - 3 Lev. XX, Kat. 33 Res. 1 - 2 Lev. XXI.

²⁶⁴ Laumonier 1954: Res. 558 Lev.56.

²⁶⁵ Higgins 1954:103 Kat. 301 - 321 Lev. 51.

²⁶⁶ Winter II 1903: 300 Kat. 4.

²⁶⁷ Işın 2007: 70 Kat.39 Res. 44.

²⁶⁸ Higgins 1954: 75 Res. 168 - 169 Lev. 32.

²⁶⁹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 262 Lev. 45.

²⁷⁰ Baldıran 1990: 121 Kat. 139 Res. 212.

²⁷¹ Tavukçu 1999: 168 Kat. 139 - 144 Lev. 35 - 37.

²⁷² Kaufmann 1915: 132 vd. Kat. 358 - 363 Lev. 44; Dunald 1990: 85 Kat. 175 - 179.

²⁷³ Higgins 1954: 89 Kat 686.

²⁷⁴ Higgins 1954: 210 Res.782 - 788 Lev. 105.

²⁷⁵ Burn - Higgins 2001: 247 Res. 2802 - 2806 Lev. 131.

²⁷⁶ Kobylyna 1974; Lev. 26.

Kerameikos²⁷⁷ ve Kıbrıs²⁷⁸ gibi merkezlerde de farklı dönemlerde çeşitli tasvirlerde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Franz Winter, benzerlerini “Jüngere Typen VII” grubunda sınıflandırmıştır²⁷⁹.

3.5. Groteskler

Apollonia a. R. buluntuları arasında üç adet grotesk tip bulunmaktadır. Bunlardan birisi yüz formunda seramik kap (Kat. 11), ikisi ise kemik figürindir (Kat. 12 - 13). Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan Kat. 11 numaralı çift kulplu kap şeklindeki grotesk, kırılmış olan iki büyük parçanın birleştirilmesi ile tamamlanmıştır fakat arka kısmında bir parça eksiktir. Üstte dudak çevresinde kopmalar dışında iyi korunmuştur. Kalıp tekniğinde üretilmiş olan kabın birleşme yeri kulak arkasındadır. Kulplar sonradan aplike edilmiştir. Grotesk oval yüz semaya bakar şekilde yukarı doğru konumlandırılmıştır. Dar alımı, dolgun işlenmiş dışa çıkık ve çatık kavisli kaşlar sınırlamaktadır. Badem şeklinde gözler etli göz kapakları ile vurgulanmış ve göz küresi düz verilmiştir. Kanca şeklinde ve kemerli burun sola doğru eğri işlenmiştir. Geriye çekilen burun oldukça iridir. Etili işlenmiş dudaklar hafif aralık bırakılmış, çene dar ve yuvarlak işlenmiştir. Etili dudakların her iki yanında hafif dudak çizgisi verilmiştir. Basit kabartmalar şeklinde işlenen kulaklar anatomik yerlerine göre biraz aşağıda ve kepçe şeklinde gösterilmiştir. Kaidersiz ve düz dibe sahip olan kabın arka bölümü işlenmeden sade bırakılmıştır.

Groteskler grubumuzda yer alan ve Apollonia a. R. kentinde nekropol alanında aynı mezar içerisine ele geçmiş olan Kat. 12 - 13 numaralı kemik figürinler, abartılı şişman ve tersine zayıf vücut hatları ile işlenmiştir. Kat. 12 numaralı grotesk figürinin yüzeyinde kalker patina vardır. Ayakta olan figürinin ayakları kırık ve eksiktir. Bodur ve şişman olarak betimlenmiş grotesk figürinin vücut yapısına oranla daha ince işlenmiş kolları mevcuttur. Sağ kolu dirsekten bükülerek sağ göğüs üzerinden çene altına doğru, sol kol ise yan aşağıda dirsekten bükülerek el arkaya götürülmüştür. Başında “kausia tipinde” bir şapka olduğu görülmektedir. Deforme ve etli yüz yapısına sahip figürinde, dar bir alın, dışa doğru dolgun ve çıkıntılı kaşlar işlenmiştir. Son

²⁷⁷ Vierneisel - Schlörb 1997:164 vd. Kat. 542 - 544 - 545 Lev. 96, Kat. 546 - 548 Lev. 97.

²⁷⁸ Young - Young 1955: 166 - 169 Res. 3047 - 3051- 3064 Lev. 53 - 54.

²⁷⁹ Winter II 1903: 297.

derece büyük verilen burnu ve aşağı doğru sarkan çene yapısıyla grotesk bir figürin özelliğini taşımaktadır. Kat. 13 numaralı grotesk figürin, aynı mezardan ele geçen Kat. 12 numaralı figürin gibi ayakta durmaktadır ancak ayakları kırık ve eksiktir. Kat. 12 numaralı eserin zıttı olan figürin uzun ve zayıf betimlenmiştir. Vücuduna oranla daha kalın işlenen kolları Kat. 12 ile aynı duruş pozisyonunda verilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla başında yüksek bir polos yer almaktadır. Yoğun kalker tabakasından dolayı yüz bölgesi detay vermemekte fakat deforme bir yüz yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yunan ve Roma dünyasında küçük karikatürize yüzleri ve bedenleri, fiziksel deformeleri tasvir eden pişmiş toprak figürinler “groteks” terimi ile ifade edilmektedir²⁸⁰. Groteskler abartılı yüz hatlarına ya da vücut uzuvlarına sahip erkek ya da kadın figürlerinden oluşmaktadır. Figürinlerin vücutları aşırı zayıf ya da şişman betimlenmiştir. Genellikle orta halk tabakasının geleneklerini ve günlük yaşamlarını yansıttığı bilinmektedir²⁸¹. Esra Sayın, deforme yüz hatlarına sahip olan grotesk figürinlerin MÖ 5. yüzyıldan itibaren görüldüğünü fakat MÖ 3. yüzyılın ortalarından itibaren yayılmaya başladığı bilgisini vermektedir²⁸². Gül Işın ise yoğun olarak üretildiği zamanın MÖ 3. yüzyılın son çeyreği ile MÖ 2. yüzyılın başı olduğunu belirtmektedir²⁸³. Ayrıca yoğun bir üretimi olan bu dönemde birçok merkezde bir anda popüler olup yayılmaya başladığından söz etmektedir.

Sayın, groteks figürinlerin Arkeoloji biliminde üç başlık altında değerlendirildiğinden bahsetmektedir. Patolojik, karikatürize edilmiş ve tiyatro karakterleri olan groteks figürinler olarak üç grupta karşımıza çıkmaktadır²⁸⁴. Sadece baş ya da tüm vücut ile betimlenen grotesk figürlerin büyük çoğunluğu patolojik hastalığı temsil etmekle birlikte antik dönem hastalıkları hakkında bilgi edinilmesini kolaylaştırmıştır. Figürinler cücelik, kamburluk, yarım dudak, kifoz (kemik rahatsızlığı) ve akromegali (büyüme hastalığı) gibi hastalıklara sahip olan bireylerin betimlemesi olduğu düşünülmektedir²⁸⁵. Anadolu’da tıp alanında ilerleyen Smyrna, Ephesos ve Pergamon gibi kentlerde patolojik kusurları gösteren birçok atölye terakota

---

²⁸⁰ Sayın 2019: 31.

²⁸¹ Sayın 2019: 38.

²⁸² Sayın 2019: 44.

²⁸³ Işın 2007: 82.

²⁸⁴ Süvergh 2014: 148 - 153; Sayın 2019: 32 - 42.

²⁸⁵ Süvergh 2014: 149; Sayın 2019: 32.

figürin üretmiştir²⁸⁶. İkinci grupta karikatürize edilmiş figürinler yer almaktadır. Klasik Dönemde ideal insan betimlenirken aynı zamanda farklı etnik toplumlara ait cücelik ve yaşlılık gibi abartılı insan figürleri de karikatür sanatında kendini göstermiştir²⁸⁷. Figürinler komik bir etki yaratmak için kişinin karakteristik özellikleri bilinçli bir şekilde abartılarak karikatürize edilerek yapılmıştır. Sanatçılar kurallara bağlı kalmadan gerçekçi tasvirten uzaklaşıp kişileri komik ve aşağılayıcı şekilde tasvir etmişlerdir. Son olarak tiyatro karakterleri olarak karşımıza çıkan groteskler komedi aktörlerinin temsilidir. Aktörler, festivaller ve özellikle Dionysos şenlikleri ile ilişkilendirilirler. İzleyicileri eğlendiren aktörlerin hatıra eşyası olarak tasvirleri yapılmış ve kullanılmıştır²⁸⁸. Dionysos şenlikleri ile ilişkilendirilen grotesk figürinler başlarında çelenk ile betimlenmektedir²⁸⁹. Çelenklerin dışında tiyatro maskeleri de yaygın olarak kullanılmıştır. Figürinler üzerinde tasvir edilen maskeler aktörlerin sahne karakterlerin karikatürize hallerini temsil edecek şekildedir.

Eszter Süvergh, grotesk figürinlerin yaygın olarak görüldüğü kentlerin Alexandria ve Smyrna olduğundan bahsetmektedir²⁹⁰. Mezarlara ve kutsal alanlara adak eşyası olarak bırakılan figürinleri ikonografik açıdan değerlendirilmiştir. Grotesklerin anlamları konusunda birçok görüş ortaya atılmıştır. Abartılı ve deforme olan yüz hatları, zayıf ya da şişman vücutlu grotesk figürinlerin gerçek yaşamda bu şekilde patolojik sıkıntılar yaşayan insanların sağlığına kavuşmak amacıyla Asklepios'a adaklar bırakıldığı düşünülmüştür²⁹¹. Bir başka düşünce de kutsal alanlarda ele geçen grotesklerin Thesmophoria kutlamaları ile ilişkilendirilmesidir. Demeter'i neşelendirmek adına komik hikayeler ve abartılı phalluslu grotesk figürinler adak eşyası olarak kullanılmıştır²⁹². Grotesklerin Hellenistik Dönemde, Alexandria' da mezarlara adandığı bilinmekte ve mezarlara adanan figürinler kötülükleri kovucu olarak görülmüş, koruyucu bir sembol olarak düşünülmüştür²⁹³. Murat Çekilmez, abartılı ve deforme betimlenen figürinlerin Mısır tanrısı Bes ile ilişkilendirildiğinden

---

²⁸⁶ Pollitt 1986: 127 - 149.

²⁸⁷ Sayın 2019:38.

²⁸⁸ Süvergh 2014: 151 - 153, Sayın 2019: 39.

²⁸⁹ Süvergh 2014: 148.

²⁹⁰ Süvergh 2014: 143.

²⁹¹ Çekilmez 2014: 101.

²⁹² Işın 2017: 83.

²⁹³ Işın 2017: 83.

söz etmektedir²⁹⁴. Mısır'da koruyucu tanrı olan Bes, doğum ve yeniden dünyaya gelmekle eş tutulmuş, vücudunun yer altından cennete ulaştığına inanılmıştır²⁹⁵. Arkaik Dönemde Mısır ile gelişen ticari ilişkiler sonrasında Batı Anadolu kentlerinin mezarlarında adak eşyası olarak kullanılmıştır.

Grotesk figürinler Hellenistik Dönemde çoğunlukla mezarlara adak eşyası ya da kutsal alanlarda tanrılara ithaf edilmiş olsalar da Yunan ve Roma evlerinde ve dini yapılarda yaygın olarak kullanılmıştır²⁹⁶. Grotesk figürinler sadece mezarlarda ya da kutsal alanlarda değil kişilerin özel alanlarını da apotropeik özellikte kullanılmıştır. Genellikle çocuk mezarlarında karşılaşılan bu apotropeik grotesk figürinler erken yaşta ölüm sonucunda çocuğun korunmaya daha çok ihtiyacının olmasından kaynaklanmaktadır²⁹⁷.

Grotesklerin yoğun olarak görüldüğü merkezler Alexandria²⁹⁸ ve Smyrna²⁹⁹'dır. Bu merkezlerin dışında Hellenistik Dönemde Anadolu³⁰⁰'da birçok kentte yoğun olarak görülmektedir. Kutsal alanlarda, evlerde ve daha çok mezarlarda ele geçen figürinlere Aigai³⁰¹, Assos³⁰², Delos³⁰³, Ephesos³⁰⁴, Kbyra³⁰⁵, Kyme³⁰⁶, Miletos³⁰⁷, Myrina³⁰⁸, Patara³⁰⁹, Pergamon³¹⁰, Rhodos³¹¹, Stratonikei³¹², Tarsus³¹³,

---

²⁹⁴ Çekilmez 2014: 101.

²⁹⁵ Pinch 2004: 118.

²⁹⁶ Sayın 2019: 45.

²⁹⁷ Sayın 2019:45.

²⁹⁸ Kaufman 2015: 138 Kat. 559 - 576 Lev. 56.

²⁹⁹ Winter II 1903: 438 Kat. 5; Mollard - Besques 1963: 92 Res. 1 - 2 - 3 - 4 Lev. XXII; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 336 - 338 Lev. 56, Kat. 344 - 346 Lev. 58, Kat. 360 - 362 Lev. 60; Burn - Higgins 2001: 147 Kat. 2383 - 2384 Lev. 69, 148 Kat. 2385 - 2387 Lev. 69, 148 Kat. 2388 - 2389 Lev. 70, 149 Kat. 2390 - 2393 Lev. 70, 149 Kat. 2394 - 2395 Lev. 71, 150 Kat. 2396 - 2399 Lev. 71, 150 Kat. 2401 Lev. 72, 151 Kat. 2402 - 2406 Lev. 72; Hasselin - Rous vd. 2015: 100 Kat. 62, 102 Kat. 63, 103 Kat. 64, 104 Kat. 65, 105 Kat. 66, 182 Kat. 130.

³⁰⁰ Winter II 1903: 437 Kat. 8 - 9, 438 Kat. 2.

³⁰¹ Dereboylu 2012: 216 vd. Kat. 231 Lev. 55, Kat. 232 - 234 Lev. 56.

³⁰² Ağıtürk - Arslan 2015: 80 Kat. 18, 81 Kat. 19, 82 Kat. 20, 83 Kat. 21.

³⁰³ Laumonier 1954: 260 Kat. 1208 Lev. 90.

³⁰⁴ Atalay 1991: 6 Res. 1 Lev. III, 7 Res. 2 Lev. IV, Res.3 Lev. V, 8 Res. 4 Lev. VI, Res. 5 Lev. VII, 9 Res. 6,7 Lev. VIII, 10 Res.8 Lev. X, Res. 9 Lev. XI, Res. 10 Lev. XII.

³⁰⁵ Günal 2019: 47 Kat.41 Res. 75 - 77 Lev. XX, Kat. 42 Res. 78 - 79 Lev. XX, 48 Kat. 43 Res. 80 - 82 Lev. XX, 44 Kat. 44 Res. 83 Lev. XXI, Kat.45 Res. 84 - 86 Lev. XXI.

³⁰⁶ Taşpınar 2019: 104 Kat. 32 Lev. 38.

³⁰⁷ Higgins 1954: Kat. 89 - 92 Lev. 18;

³⁰⁸ Winter II 1903: 437 Kat. 5,6, 446 Kat. 3 - 6, 447 Kat. 8, Burr 1934: 75 - 77 Kat. 110 -112 Lev. XLI, Kat. 113 - 115 Lev. XLII.

³⁰⁹ Işın 2007: 158 Kat. 47 Res. 50.

³¹⁰ Kielau 2009: 275 Kat. 345 Lev. 18, Kat. 348 - 351 Lev. 19, 276 Kat. 352 - 357 Lev. 19, Kat. 358 Lev. 20, 277 Kat. 359 - 364 Lev. 20.

Tenedos³¹⁴, Tralleis³¹⁵ ve Troya³¹⁶ gibi başlıca Anadolu kentlerinin dışında Attika³¹⁷, Boeotia³¹⁸, Kertch³¹⁹, Keramaikos³²⁰, Leiden³²¹, Pompei³²², Tanagra³²³ ve Tarentum³²⁴, da rastlanmaktadır.

Kat 11 numaralı plastik kap formundaki abartılı ve deforme yüz yapısına sahip grotesklere çok sık rastlanan terakota figürinlere nazaran çok az rastlanmaktadır. Bu şekilde büyük boyutlu grotesklere çok sık karşılaşılmamaktadır. Anadolu'da benzer formda grotesk kaplar Afyonkarahisar Müzesinde³²⁵ ve Aphrodisias Müzesinde (Resim 23)³²⁶ korunmaktadır.

Kat 12 - 13 numaralı kemik groteskler tiyatro karakterleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Roma tiyatrosunda ünlü Attelan Komedyasının başrolündeki karakterler grotesk aktör figürinlerinde sıklıkla tasvir edilmiştir³²⁷. Bu karakterler “bucco” (palavracı açgözlü), “maccus” (aptal soytarı), “pappus” (aptal yaşlı adam) ve “manducusu” (çirkin kambur dolandırıcıyı) temsil etmektedir³²⁸. Şişman ve açık ağızlı bucco, bazen uzun himation benzeri bir kıyafet ve bazen de sivri uçlu şapkası olan bir pelerinle maccus, şişman ve yaşlı pappus ve son olarak kambur ve kemerli burnu ile manducus karakterlerinin grotesk figürinlerde sıklıkla tasvir edilmiştir³²⁹. Apollonia a. R. grotesk figürinleri maccus karakterine benzemektedir (Resim 24)³³⁰. Kollarının duruş şekli benzetilen figürde olduğu gibi yüksek ihtimalle kıyafetini tutmaktadır. Figürinlerde kıyafetinin belirgin verilememiş olmasının sebebinin küçük

---

³¹¹ Higgins 1954: Kat. 89 - 92 Lev. 18.

³¹² Baldiran 1990: 50 Kat. 231 Res. 222.

³¹³ Goldman 1950: 236 - 237 Kat. 318 - 339 Lev. 237.

³¹⁴ Winter II 1903: 437 Kat. 1.

³¹⁵ Çekilmez 2014: 99 Kat. 94 Lev. 107, Kat. 95 - 96 Lev. 107, 100 Kat. 97 Lev. 109 - 101 Kat. 98 Lev. 101.

³¹⁶ Burr - Thompson 1963: 120 Kat. 135 - 136 Lev. XXIX.

³¹⁷ Higgins 1954: 197 - 198 Kat. 736 - 738 Lev. 97.

³¹⁸ Winter II 1903: 434 Kat. 7, 436 Kat. 1; Mollard - Besques 1963: 61 Kat. 2 - 4 Lev. XIII.

³¹⁹ Winter II 1903: 435, Kat. 7.

³²⁰ Vierneisel - Schlörb 1997: 84 vd. Kat. 268 - 269.

³²¹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1563 Lev. 202.

³²² Winter II 1903: 439 Kat. 3.

³²³ Winter II 1903: 433 Kat. 6.

³²⁴ Winter II 1903: 439 Kat. 6.

³²⁵ Çevirici - Coşkun vd. 2019: 90 Kat. 69.

³²⁶ Aphrodisias Müzesi Camekanlı Teşhir Galerisi.

³²⁷ Sayın 2019: 42.

³²⁸ Sayın 2019: 42.

³²⁹ Sayın 2019: 42.

³³⁰ Sayın 2019: 42 Res. 32.

boyutlu kemiğin detay verilmesinin zor olacağı düşüncesini akla getirmektedir. Aynı duruşu sergileyen bir başka benzer terakota grotesk figüründe Tralleis nekropolünde ele geçmiştir (Resim 25)³³¹. Tralleis figürinleri, sağ eliyle göğsü üzerinde kıyafetin kıvrımlarını tutmakta sol eli belinin arkasında verilmiştir. Myrina kentinde de maccus karakterine bürünmüş grotesk figürin görülmektedir³³². Winter, benzer grotesk figürinleri “Karikaturen” grubunda değerlendirmiştir³³³.

3.6. Baş Parçaları

3.6.1. Erkek Başları

Apollonia a. R. kökenli figürinler arasında erkeklere ait tek örneğimiz Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmakta olup envanter kayıtlarında nerede bulunduğu yer almamaktadır (Kat. 14). Genç bir erkeğin betimlenmiş olduğu baş, boyundan sonrası kopmuş olarak ele geçmiştir. Baş üzerindeki çelengin büyük bir bölümü kırıktır. Kısa dalgalı saçları çelengin önünden alına dökülmektedir. Yüzde aşınmalar olmasına rağmen detay vermektedir. Alın dar, kaşlar belirgin, gözler büyük ve patlak işlenmiştir. Burun basık, ağız küçük ve dudaklar dolgun yapıda verilmiştir. Uzun bir yüz yapısına sahip olan genç erkeğin çene yapısı sivri betimlenmiştir.

Çelenk, Hellenistik Dönemde popüler olan bir aksesuar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mısır’da kullanılan çelenk, ticari ilişkiler sonucunda farklı bölgelerde de kullanılmaya başlamıştır³³⁴. Hellenistik Dönem boyunca kadın, erkek ve çocuk figürlerinde görülen çelenkler genel olarak bitkisel, meyveli ve ince yapılı formdadır. Bu dönemde yuvarlatılmış stilde olan simit şeklindeki ince çelenkler sevilerek kullanılmıştır. Burr Thompson, MÖ 4. yüzyıl sonlarında formların kült figürlerinde görüldüğü gibi ince yapıda olduğunu ve MÖ 2. yüzyılda ince yapılı çelenklerin ilerleyen yıllara doğru kalınlaştığını belirtmektedir³³⁵. İnce yapılı çelenklerin formu MÖ 1. yüzyılda değişir ve başın etrafını çevrelemek yerine kulak hizasında

³³¹ Çekilmez 2014: 239 Kat. 94 Lev. 107, 240 Kat. 95 - 96 Lev. 108.

³³² Mollard - Besques 1963: 88 Res. 2 Lev. XXVI.

³³³ Winter II 1903: 433 vd.

³³⁴ Burr - Thompson 1963: 46.

³³⁵ Burr - Thompson 1963: 47.

betimlenmeye başlamaktadır. MÖ 1. yüzyılda popülerliği oldukça artmış ve yaygın olarak kullanılmıştır³³⁶.

Genç erkek başını çevreleyen çelengin büyük bir bölümü kırıktır. Kırık olmasına rağmen çelenk büyük olasılıkla ince simit formundadır. Simit çelenkler Hellenistik Dönemden itibaren özellikle çocuklar ve ephebos tasvirlerinde görülmesinin dışında Eros ve herme betimlemelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Burr Thompson, çelenklerin ölü kültüründe ölümsüzlüğü simgelediğini, sporla ilgili olarak ise başarıyı temsil ettiğini belirtir³³⁷. Mezarlara sıklıkla ele geçen ephebos, herme ve Eros figürinleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Işın, mezar hediyesi olarak kullanılan ephebos figürinlerinin genç yaşta ölmüş ve gymnasiumda etkinliklerde başarılı olmuş bir genci temsil ettiğini belirtmiştir³³⁸. Mezarlarda kullanılan Eros figürinlerin ikonografisini değerlendirdiğinde ise Eros'un Uyku tanrısı Hypnos ile bağlantısı olduğu düşünülmektedir³³⁹. Aslı Saraçoğlu, ölüm (Thanatos) ve uyku (Hypnos) ilişkisini değerlendirdiği çalışmasında, birbirinden ayrılmayan bu iki kavramın bir tutulduğunu ve uykunun verdiği hoşluğun yarı ölüm sayılarak ölümün korkutucu yüzünün görmezden gelindiğinden bahsetmektedir³⁴⁰. Bu bilgiler doğrultusunda ölümsüzlük ile ilişkilendirilen tasvirlerde kullanılan simit çelenk, ölü kültürü ile doğrudan bağlantılıdır.

Apollonia a. R. genç erkek figürininde kullanılan simit çelenk ile benzer forma sahip olan örnekler Batı Anadolu'da³⁴¹ Delos³⁴², Myrina³⁴³, Parion³⁴⁴, Pergamon³⁴⁵, Smyrna³⁴⁶, Tralleis³⁴⁷ ve Troya³⁴⁸ kentleri dışında Boeotia³⁴⁹ ve Kertch'te³⁵⁰ görülmektedir.

---

³³⁶ Burr - Thompson 1963: 47.

³³⁷ Burr - Thompson 1963: 45.

³³⁸ Işın 2007: 55 vd.

³³⁹ Çekilmez 2014: 58.

³⁴⁰ Saraçoğlu 2005 (2): 50 vd.

³⁴¹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1575 - 1576 Lev. 205.

³⁴² Laumonier 1954: Kat. 331 - 332 Lev. 36.

³⁴³ Burr 1934: 36 Kat. 15 Lev. VI, 40 Kat. 19 Lev. IX, 44 Kat. 27 Lev. XI, 45 Kat. 30 Lev. XII, 52 vd. Kat. 51 - 52 Lev. XII, 54 Kat. 58 Lev. XXIII; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 699 Lev. 100, Kat. 721 Lev. 104, Kat. 727 Lev. 106.

³⁴⁴ Kasapoğlu 2015: 180 vd. Kat.34 - 35 Lev. 43, Kat. 36 - 37 Lev. 44, 224 Kat. 105 - 106 Lev. 81, Kat. 38 - 39 Lev. 45, Kat. 40 - 41 Lev. 46.

³⁴⁵ Kielau 2018: 147 Kat. 505 Lev. 29.

³⁴⁶ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 326 Lev. 53.

3.6.2. Kadın Başları

Apollonia a. R. heykeltıraşlık eseri buluntuları arasında dört adet terakota kadın başı yer almaktadır (Kat. 15 - 16 - 17 - 18). Konumuzu oluşturan başlar boyun kökünden gövdeye eklenen yerinden kırıldıkları görülmektedir. Bu sebeple başların ne tür bir vücuda ait olduğu anlaşılmamaktadır. Başların en belirgin özelliği olan saç tipleri ve başlarından taşıdıkları aksesuarlar göz önüne alınıp değerlendirme yapılmıştır. Bu durumda dört adet farklı türde kadın başı tipi karşımıza çıkmaktadır: Poloslu Kadın Başı (Kat. 15), Stephaneli Kadın Başı (Kat.16), Knidos Tipi Kadın Başı (Kat. 17), Kavun Dilimi Saç Modelli Kadın Başı (Kat.18).

Bu grup içinde değerlendirilen ilk figürin Kız Ada'sında ele geçmiş olan Poloslu kadın başıdır (Kat. 15). Çene altına kadar korunmuş olan başın yüzeyinde aşınma ve polosun üst kısmı kırılma mevcuttur. Silindirik hafif uzun bir polosun hemen altında ikiye ayrılarak yanlardan kulakları kapatacak şekilde arkaya doğru taranmış saçlar yer almaktadır. Polosun hemen önünde sade bir stephane bulunmaktadır. Oval ve dolgun yüz yapısına sahiptir. Aşınmadan dolayı yüz bölgesi detay vermemekle birlikte yalnızca göz çukurları ve dudak hatları belirgindir.

Erken dönem başlık tipi olarak bilinen ve zengin bir görünüm sağlayan polos, genellikle bir tanrıçayı ifade etmektedir. Hekate, Aphrodite, Kore ve rahibe tasvirlerinde de kullanılmasının dışında özellikle Kybele figürinlerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır³⁵¹. Kat.15 numaralı figürin başında görülen polos kısa ve silindirik formda, kaba ve yüzeysel işlenmiş olup erken dönem Kybele örneklerinde görülmektedir³⁵². Pergamon³⁵³ ve Troya'dan³⁵⁴ poloslu kadın tipinde terakota kadın başları Kybele'yi betimlemektedir. Kat. 15 numaralı poloslu kadın başı ile benzer özellik gösteren bu örnekler Apollonia a. R. figürinin de Kybele olarak

---

³⁴⁷ Çekilmez 2014: Kat. 28 Lev. 39, Kat. 29 Lev. 40, Kat. 30 Lev. 45, Kat. 31 Lev.48, Kat. 50 Lev. 72, Kat. 52 Lev. 73, Kat. 59 Lev. 79, Kat. 66 Lev. 86, Kat. 69 Lev. 88, Kat. 113 Lev. 119, Kat. 115 Lev. 120.

³⁴⁸ Burr - Thompson 1963: 135 Kat. 256 Lev. LI.

³⁴⁹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 219 - 223 - 224 Lev.38.

³⁵⁰ Burr - Higgins 2001: 91 Kat. 2199 Lev.39

³⁵¹ Dereboylu 2012: 160.

³⁵² Burr - Thompson 1963: 82 Kat. 33 Lev. XI.

³⁵³ Kielau 2009: 62 Kat. 6 Lev. 2, 65 Kat. 30 Lev. 3.

³⁵⁴ Burr - Thompson 1963: 81 Kat. 17 - 18 Lev. VII, 82 Kat. 28 Lev. X, 82 vd. Kat. 33 - 38 Lev. VII.

nitelendirmemize olanak sağlamıştır. Yine de poloslu baş burada Kybele figürininden bağımsız değerlendirilmiştir.

Değerlendirilen ikinci eser, Nişli Alanda (Kutsal Alan) ele geçmiş olan stephaneli kadın başıdır (Kat.16). Başın sağ tarafının bir bölümü alından boyna kadar kırık ve kayıptır. Yarım ay şeklinde stephane taktığı görülmektedir. Saçlar alnın ortasından ikiye ayrılıp kulakları kapatacak şekilde yanlardan arkaya doğru taranmış. Alın köşeli ve çıkık verilmiştir. Sol gözü daha net olan figürinin göz kapakları belirgin ve etlidir. Burun geniş verilmiştir. Ağız kapalı ve küçük, dudaklar dolgun işlenmiştir.

Kat. 16 numaralı figürinin belirleyici özelliği olan stephane, kulak üzerinden dar bir şekilde başlayıp alın üzerinde genişleyen hilal şeklinde bir taçtır. Genellikle düz olarak görülen taç, figürinimizde görüldüğü gibi ortadan ikiye ayrılarak yanlardan arkaya doğru taranan saçın üzerine yerleştirilmiştir. Stephane, hiçbir zaman demode olmayan bir kadın aksesuarıdır. Aphrodite ve diğer tanrıçaların başlarında gördüğümüz taç, Hellenistik Dönemde özellikle tanrıçalarla rakip olma amacıyla kadınlarda da karşımıza çıkmaktadır³⁵⁵. Klasik Dönemde poloslar ile ayırt edilemeyecek kadar büyük olan stephaneler eski formundan uzaklaşmıştır. En erken örnek MÖ 3. yüzyıla tarihlenen Korhint'te ele geçmiş figürin başıdır (Resim 26)³⁵⁶. Korinth örneğinden daha yüksek ve dik bir stephane taşıyan Myrina MÖ 2. yüzyıla tarihlenmektedir (Resim 27)³⁵⁷. Stephanelerin detaylı işlenmiş örnekleri nadir olsa da bazen altı, üstü ya da her iki kenar silmelerle süslendiği görülmektedir³⁵⁸. Zamanla stephaneler ışın ve zikzakla süslenmiştir. MÖ 2. yüzyıla birlikte stephaneler daha süslü işlenmeye veya boyutları normalinden iki kat daha büyük görülmeye başlamaktadır³⁵⁹. Bu tipteki başlık MÖ 1. yüzyılda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Benzer örnekler Delos³⁶⁰, Myrina³⁶¹, Pergamon³⁶², Priene³⁶³, Smyrna³⁶⁴ ve Troya'da³⁶⁵ görülmektedir. Kat. 16 numaralı figürin başında görülen sade ve alçak

³⁵⁵ Burr - Thompson 1963: 49.

³⁵⁶ Burr - Thompson 1963: 49 Kat. 216 Lev. XLVI.

³⁵⁷ Burr - Thompson 1963: 49 Kat. 217 Lev. XLVI.

³⁵⁸ Burr - Thompson 1963: 49.

³⁵⁹ Burr - Thompson 1963: 50.

³⁶⁰ Laumonier 1954: Kat. 390 - 391 - 392 - 393 Lev. 43.

³⁶¹ Burr 1934: 30 Kat. 3 Lev. I, 31 Kat. 4 Lev. II; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 764 - 777 Lev. 111.

³⁶² Hasselin - Ross vd. 2015: 259 Kat.198 Lev.13.

³⁶³ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1079 Lev. 141.

³⁶⁴ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 427 Lev. 68.

stephanenin benzerlerine Aigai³⁶⁶, Kloras³⁶⁷, Myrina³⁶⁸, Pergamon³⁶⁹ ve Troya³⁷⁰ gibi Anadolu kentlerinde rastlamak mümkündür.

Bu grupta yer alan Kat. 17 numaralı örneğimiz Kız Adası buluntusu olarak kayıtlara geçmiş pişmiş toprak kadın başıdır. Knidos Aphroditesi saç stiline³⁷¹ sahip olan baş çene altına kadar korunmuş olup sol kulağı kırık, sağ kulak aşınmıştır. Yüz bölgesinde etkili aşınma ve yer yer kalker patina görülmektedir.

Figürinimizde ortadan ikiye ayrılan saçlar dalgalar halinde geriye doğru taranmaktadır. Mevcut kırıktan dolayı sadece ön kısmı görülen saç muhtemelen bant ile bastırılmış saç ensede toplanmıştır. Anadolu bölgesinde genellikle birçok figürin örneği bulunmaktadır.

Apollonia a. R. figürin başı ile benzerlik gösteren örnekleri Aigai³⁷², Delos³⁷³, Myrina³⁷⁴, Priene³⁷⁵, Smyrna³⁷⁶, Tralleis³⁷⁷ ve Troya³⁷⁸ gibi kentlerde bulmak mümkündür. MÖ 2. yüzyıla tarihlenen örnekler bu saç modelinin özellikle MÖ 2. yüzyılda çok moda olduğuna işaret etmektedirler.

Son eserimiz diğer iki figürinimiz gibi Apollonia a. R. kenti Kız Ada'sında bulunmuştur (Kat.18). Belirleyici özelliği olan Kavun Dilimi olarak tanımlanan³⁷⁹ saç

---

³⁶⁵ Burr - Thompson 1963: 95 Kat. 71 Lev. XX.

³⁶⁶ Dereboylu 2012:166 Kat. 136, Lev. 38.

³⁶⁷ Güçlü 2006: 53 Kat. 18 Lev. 12, Kat. 18 Lev. 13.

³⁶⁸ Burr 1934: 33 Kat. 10 Lev. IV, 62 Kat. 73 - 74 - 75 Lev. XXX, 68 Kat. 91 Lev. XXXV; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 753 Lev. 110, Kat. 796 Lev. 113.

³⁶⁹ Kielau 2009: 263 Kat. 232 Lev.15.

³⁷⁰ Burr - Thompson 1963: 131 Kat. 216 - 217 Lev. XLVI, Kat. 218 - 219 Lev. XLVII.

³⁷¹ Praksiteles tarafından yapılan Knidos Aphrodite'sinden ilham alınarak yapılmış ve adını bu heykelden almış saç stili MÖ 4. yüzyılda görülmektedir. Knidos Aphroditesi için bk., Smith 1991: 79 Res. 98; Boardman 2005: 160 Res. 167. Literatüre "Knidian Coiffure- Knidos Stili" olarak geçen bu saç stili, kabarık şekilde ortadan ikiye ayrılarak geriye doğru taranıp ve bir bant ile bastırılıp ensede gevşek şekilde bağlanmaktadır (Burr - Thompson 1963: 37 Kat. 231 - 236 Lev. XLIX). Burr Thompson, bu stilin figürinlerde MÖ 250'lerde görülmeye başladığını ve MÖ 3. yüzyıl sonu ve MÖ 2. yüzyıl boyunca yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir (Burr - Thompson 1963: 37).

³⁷² Dereboylu 2012: 172 Kat. 14 Lev. 39.

³⁷³ Laumonier 1954: Kat. 976 - 977 - 983 - 1027 - 1034 Lev. 81,

³⁷⁴ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat.794 Lev. 113; Vierneisel - Schlörb 1997: 147 Kat. 455 Lev.78.

³⁷⁵ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1081 Lev. 141.

³⁷⁶ Leyenaar - Plaisier 1979:165 Kat. 376 - 377 Lev. 62, 166 Kat. 378 - 379 Lev. 62; Şakar 2009: 43 Kat.7, Res. 30 - 35, Lev. X; Hasselin - Ross vd. 2015: 58 Kat. 27.

³⁷⁷ Çekilmez 2014: 38 Kat. 1 Lev.17.

³⁷⁸ Burr - Thompson 1963: 132 Kat. 227 - 228 - 229 Lev. XLVII; Güçlü 2006: Kat. 22 Lev. 14.

³⁷⁹ Literatüre "Melon Coiffure- Kavun Dilimi" olarak geçen bu saç stilini Burr Thompson, formunu geniş dilimli ve dar dilimli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Thompson 1963: 38). Geniş dilimli saç stili derin dalgalar şeklinde ayrılır. Dalgalar baş çevresinde en fazla sekiz parçaya bölünür ve saçın

stilinde ve yuvarlak yüz yapısına sahip figürinin saç ve yüz bölgesinde etkili aşınma söz konusudur. Kabarık ve dolgun işlenen saçlar geniş dilimler halinde kulak arkasından geriye doğru gitmektedir. Yedi büyük dilime bölüldüğü görülmektedir. Bu tip saç modeli daha çok MÖ 3. yüzyılın ortalarına kadar modadır³⁸⁰. Dar dilimli saç stilinde ise sığ dalgalar şeklinde en az on en fazla 18 parçaya ayrılmıştır. Sığ dalgalar başa çok yakındır ve peruk görünümü oluşturur. Bazı modellerin de topuz yapıldığı görülmektedir. Burr Thompson dar dilimli stilin, kavun dilimi saç stiline en erken formundan geldiğini ve en erken örneklerinin MÖ 5. yüzyılda ortaya çıktığından söz etmektedir³⁸¹. Bu stil MÖ 3. yüzyılda popüler olmuş ve MÖ 2. ve 1. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştır³⁸². Roma Döneminde de zengin saç stil uygulamalarıyla kullanılmaya devam edilmiştir.

Kavun dilimi stildeki saç, kadın figürlerinde çok sık karşımıza çıkmaktadır. Diğer tüm saç stilleri gibi bu stildeki saç örneklerini de Anadolu'da birçok merkezde bulmak mümkündür. Aigai³⁸³, Delos³⁸⁴, Keramaikos³⁸⁵, Kyme³⁸⁶, Myrina³⁸⁷, Parion³⁸⁸, Patara³⁸⁹, Pergamon³⁹⁰, Smyrna³⁹¹ ve Troya³⁹² kentlerinde kavun dilimi saç stili görülmektedir. Kendi içinde iki kısımda incelenen stilin dar dilimli ve sığ dalgalı formu daha çok kullanıldığını ele geçen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu örnekler genellikle MÖ 2. yüzyıla tarihlenirken daha az karşılaştığımız geniş dilimli derin dalgalı form MS 1. ve 3. yüzyıl aralığında görülmektedir.

---

yüzeyini kabarık ve esnek gösterir. Burr Thompson bu saç stiline, Knidos saç stiline benzer özelliklerde olduğunu ve en erken örneklerinin İskenderiye yakınında Chatby ve Hadra mezarlarında ele geçen figürinler olduğunu belirtmektedir (Thompson 1963: 38).

³⁸⁰ Burr - Thompson 1963: 133 Kat. 240 - 242 Lev. XLIX; 134 Kat. 243 - 250 Lev. L.

³⁸¹ Burr - Thompson 1963: 38.

³⁸² Burr - Thompson 1963: 135 Kat. 252-254 Lev. XLI.

³⁸³ Dereboylu 2012: 160 Kat.127 - 128 - 129 Lev. 36.

³⁸⁴ Laumonier 1945: 246 Kat. 1118 - 1120 - 1121 - 125 Lev. 85.

³⁸⁵ Vierneisel - Schlörb 1997: 144 Kat. 441 Lev. 76, 145 Kat. 444 Lev. 76.

³⁸⁶ Lebe 2013: 35 Kat. 61 Lev. 10; Taşpınar 2019: 96 Kat. 24 Lev. 30.

³⁸⁷ Burr 1934: 66 Kat. 87 Lev. XXXIII; Leyenaar - Plaisier 1979: sayfa Kat. 886 - 888 - 897 Lev.120.

³⁸⁸ Kasapoğlu 2015: 158 Kat. 150 Lev. 104, Kat. 151 Lev.105.

³⁸⁹ Işın 2012: 48 Kat.23 Res. 28.

³⁹⁰ Leyenaar - Plaisier 1979: 134 Kat. 1038 - 1040 - 1041; Kielau 2009: 263 Kat.232 Lev. 15, 267 Kat. 273 - 274 - 275 Lev. 15.

³⁹¹ Leyenaar - Plaisier 1979: 169 Kat. 389 Lev. 64, 170 Kat. 390 Lev. 64, 171 Kat. 392 - 393 Lev. 64; Şakar 2009: 44 Kat.9 Res. 41 - 46 Lev. XII.

³⁹² Burr - Thompson 1979: 133 Kat. 242 Lev. XLIX, Kat. 243 Lev. L, 134 Kat. 244 - 249 Lev. L.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARİHLEME

4.1. Tanrılar

Seramik parçası üzerine applike edilmiş olan çıplak erkek figürü verilen örnekler ışığında Hermes ikonografisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mermer ve terakota örneklerinden bağımsız olarak applike figür, stilistik açıdan Pergamon'da MÖ 2. ve 1. yüzyıla tarihlenen applike seramik parçaları üzerindeki tasvirlerle benzerdir³⁹³. Kabartma üzerindeki figürün ince ve uzun verilmesi Hellenistik Dönemin son zamanlarında üretilmiş olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda seramik parçasının MÖ 1. yüzyıla tarihlenem mümkün olacaktır.

4.2. Hermeler

Kat. 2 - 3 numaralı eserler başında Hermese özgü simit çelenk ve sakalsız betiminden dolayı genç Hermes Hermes olarak isimlendirilmiştir. Parion figürinleri arasında yer alan ve Hasan Kasapoğlu tarafından sakalsız ve genç Hermes olarak tanımlanan MS 1. yüzyılın ilk yarısına ait örneklerdeki sakalsız simit çelenk ve sakalsız yüz yapısı Kat. 2 ve 3 numaralı eserler ile benzerlik göstermektedir (Resim 28)³⁹⁴. Ayrıca Paula G. Leyenaar Plaisier'ın Batı Anadolu örneği olarak tanıtmış olduğu sakalsız Genç Hermes Hermes ile benzerlik göstermektedir³⁹⁵. Birebir benzerlik sergileyen başka bir örnek Kuzey Karadeniz kıyısında yer alan Kertch'de bulunmuş olan ve MÖ 100 yılına tarihlenen figürüdür (Resim 29)³⁹⁶. Bu bağlamda Genç Hermes Hermelerini en erken MÖ 100 yılına tarihlendirmek doğru olacaktır.

Kat. 4 numarada yer alan bronz hermenin benzerleri terakotalar arasında nadiren karşımıza çıkmaktadır. Kasapoğlu, Parion antik kentinde yoğun bir buluntu grubunu oluşturan Dionysos Hermelerini farklılıklarından dolayı 4 tipe ayırarak incelemiştir³⁹⁷. Mezarlarda ele geçen figürinler genel olarak MS 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmiştir.

---

³⁹³ Şahin, yayında.

³⁹⁴ Kasapoğlu 2015: 224 Kat. 105 - 106 Lev. 81.

³⁹⁵ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1576 Lev. 205.

³⁹⁶ Burn - Higgins 2001: 91 Res. 2199 Lev.36.

³⁹⁷ Kasapoğlu 2015: 180 - 190 Kat. 34 - 35 Lev. 43, Kat. 36 - 37 Lev. 44, Kat. 38 - 39 Lev. 45, Kat. 40 - 41 Lev. 46, Kat. 42 Lev. 47.

Benzer tipe sahip olan bir diğere örnek MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Aigai figürüdür³⁹⁸. Smyrna'da ele geçen fiyonk saçlı Dionysos ise MÖ 1. yüzyıla tarihlenmektedir (Resim 30)³⁹⁹. Yine Hellenistik Döneme tarihlenen ve Tralleis antik kentinde ele geçen bir örnek saç tipi bakımından Kat. 4 numaralı eser ile paralel özellikler göstermektedir⁴⁰⁰. Apollonia a. R. kentinde nereden bulunduğu bilinmeyen bronz herme, yukardaki örneklerle stilistik benzerlikler göstermesi nedeniyle MÖ 1. yüzyıl sonlarına tarihlenmelidir.

Kat. 5 numaralı eserde ise Attis Hermelerinin en erken örnekleri terakota figürin olarak karşımıza çıkmaktadır. Ephesos'ta MÖ 2. yüzyıla tarihlenen terakota figürin başı ele geçmiştir⁴⁰¹. Terakota örneklerin yanında mermer buluntular da mevcuttur. Kyzikos'ta ele geçen taşıyıcı sütunların ön kısmına yüksek kabartma olarak işlenen Attis Figürleri MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir⁴⁰². Roma Döneminde farklı bölgelerde Attis kültü Kybele'yle birlikte geniş bir yayılım alanına sahiptir. Venedik'te MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Kybele ve Attis'in bir arada betimlendiği bir kabartma ele geçmiştir⁴⁰³. Brixellum'da sadece Attis'in betimlendiği MS 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen adak steli örnekleri yer almaktadır (Resim 31)⁴⁰⁴. İtalya bölgesinde yer alan Rhegium⁴⁰⁵ ve Russi'de bronz⁴⁰⁶, Pompei (Resim 32)⁴⁰⁷ ve Sarsina⁴⁰⁸ gibi kentlerde mermer Attis heykelcikleri ele geçmiştir. Ele alınan örneklerin hemen hepsinde Attis'in tanımlayıcı özelliği olan Frig başlığı ile betimlenmiş olması Kat. 5 numaralı eserinde de Attis'in betimlenmiş olduğunu kanıtlamaktadır. Apollonia a. R. örneği kullanım ve malzeme açısından farklı olmasına karşın stil olarak benzer özellikler sergilemektedir. Attis figürlerinin öne katlanan Frig başlığı, başlığın kapüşonlarının omuz üzerine düşmesi, başlığın altından alına düşen dalgalı saçlar, uzun ve dolgun yüz yapısı ile benzerliklerinden söz edilebilir. Roma Döneminde popüler olan masa

³⁹⁸ Dereboylu 2012: 383 Kat. 141 Lev. 39.

³⁹⁹ Mollard - Besques 1963: 91 Res. 4 Lev. XXIII.

⁴⁰⁰ Çekilmez 2014 51 Kat. 27 Lev.38.

⁴⁰¹ Öztürk 2007: 45 Kat.17 Lev.VII.

⁴⁰² Has 2019: 476 Kat. 54 Res. 115 - 118 - 478 Kat.55 Res. 119 - 120, 479 Kat. 56 Res. 121 - 122.

⁴⁰³ Rollar 1994: 245 - 262 Res. b Lev. 56.

⁴⁰⁴ Vermaseren 1978: 86 Kat. 210 Lev. LXXXI.

⁴⁰⁵ Vermaseren 1978: 54 Kat. 137 Lev. XLIII.

⁴⁰⁶ Vermaseren 1978: 89 Kat. 214 - 215 Lev. LXXXVI.

⁴⁰⁷ Vermaseren 1978: 15 Kat. 36 Lev. VIII.

⁴⁰⁸ Vermaseren 1966: 15 Lev. V; Vermaseren 1978: 78 Kat. 189 Lev. LXXIII.

ayaklarının MS 4. yüzyılın sonlarına kadar üretildiği bilinmektedir⁴⁰⁹. Eserin cilalanmış yüzeyi, saç kompozisyonu göz bebelerinin işlenmesi göz kapağında, göz pınarlarında ve dolgun dudakların her iki yanında matkap vurgularının olması teknik olarak MS 2. yüzyıl sonu - 3. yüzyılın başına bir tarihe yerleştirmemize neden olmaktadır.

4.3. Zırlı Heykeller

İmparator Hadrian'a ait olduğu düşünülen zırlı heykelin, Güney Marmara Bölgesini etkileyen büyük deprem sonrasında MS 124 yılında Aplollonia a. R. kentini ziyareti esnasında halkının memnuniyetini göstermek üzere diktirildiği ileri sürülmektedir⁴¹⁰. Bu MS 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlen Heraklion Müzesinden Hadrian heykeli de desteklemektedir (Resim 33)⁴¹¹. Aegis üzerindeki kalın kütleler halinde S biçiminde dökülen saçlar heykelimizin göğsünde yer alan Gorgo Başı ile karşılaştırılabilir⁴¹². Ayrıca Heraklion heykelinin bizim heykelimizde olduğu gibi zırlı alt kenarı yarım daire formundadır. Bunun dışında pteryges rozetleri iki sıralı ve pteryges bantları ince uzun dilimler halinde aşağı doğru inmekte ve püsküller ile sonlanmaktadır. Matkapla oyulmuş pteryges bantları bizim heykelimizle aynı özellikleri göstermektedir.

Heykelimizin paludamentumu kalın ve kıvrımlarında matkap işçiliği görülmekte ve sol omuz üzerinde toplanıp arkaya doğru sarktığı düşünülmektedir. Paludamentum benzerliği olan bir örnek ise MS 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen zırlı heykeldir (Resim 34)⁴¹³. Bu heykelin bir benzer özelliği de zırlının üzerindeki balteustur. Balteus uygulamasını MS 2. yüzyıla kadar çok yaygın olmamakla birlikte bu tarihten sonra heykelerde sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Balteusun benzer olduğu bir diğer örnekte Apollonia a. R. eseri ile aynı müzede sergilenen ve İmparator Septimus Severus'a ait olduğu düşünülen zırlı heykeldir (Resim 35)⁴¹⁴. Balteusun görüldüğü

---

⁴⁰⁹ Phillips 2008: 256.

⁴¹⁰ Zoroğlu 2014: 87.

⁴¹¹ Bergmann 2010: 238 Res. 17; Arcagök 2019: 119 Res.60.

⁴¹² Arcagök 2019: 43.

⁴¹³ İstanbul Müzesi Özel Koleksiyon'da yer alan heykel için bk., Zoroğlu 2014: 278 Kat. 73 Res. 2 Lev. 23; Arcagök 2019: Resim 80.

⁴¹⁴ Arcagök 2019: 12 Kat. 2 Res. 39.

heykellerin Prokonnesos atölyesinde üretilmekte olduğunu bilinmektedir⁴¹⁵. Prokonnesos B Tipi atölyesinin etkileri heykelerde rahat bir şekilde görülmeye devam etmektedir. Aynı atölye özelliklerine sahip MS 2. yüzyılın sonuna tarihlenen Perinthos Herakleia'sında bulunmuş zırlı heykeli gösterebiliriz (Resim 36)⁴¹⁶. Bu heykelerde verilen cingulumlar ince bir silme halinde verilmiş ve göbek deliğinin hemen hizasında Herakles Düğümü oluşturmuştur. Bu şekilde Apollonia a. R. Hadrian Heykeli ile oldukça benzerdir.

Verilen benzer örnekler ışığında ele alınan heykellerin İmparator Hadrian'ın Yunan hayranlığı sebebiyle Atina'da oluşturduğu heykel şablonlarıyla paraleldir. Heykelimiz genel anlamda MS 2. yüzyıl ile MS 4. yüzyıl arasında üretim yaptığı bilinen Prokonnesos atölyesinin yontuları yakın benzerlik içerisindedir. Stemmer, Atina Ulusal Müzesinde sergilenen bir torsa ile Apollonia a. R. kentinde ele geçen eseri karşılaştırarak erken Antoninler Dönemi'nin kalitesiz bir örneği olduğundan bahsetmektedir (Resim 37)⁴¹⁷. Hadrian Dönemi ile başlayan ve Antoninler Döneminde kullanımı artan matkap işçiliği iki eseri kıyaslamamızda yardımcı olacaktır. Matkap işçiliği benzer olan heykellerin yakın tarihlerde olması muhtemeldir. Atina heykelinin üzerindeki süslemelerin detaylıca işlenişi ve heykel yüzeyinin perdahlanışına bakıldığında eserin Apollonia a. R. heykeline göre daha geç olduğunu söylemek mümkündür. Değerlendirmeleri ve heykellerin stil özelliklerini dikkate aldığımızda heykelimizi Geç Hadrian - Erken Antoninler Dönemine tarihlemek doğru olacaktır.

4.4. Atlı Çocuklar

At üzerinde betimlenen figürinlerim MÖ 6. yüzyıldan başlayarak Roma İmparatorluk Dönemi ortalarına kadar üretildiği görülmektedir. Ancak at üzerinde çocukların betimlendiği ilk örnekleri Hellenistik Dönemden itibaren görmek mümkündür⁴¹⁸. Lucilla Burn ve Reynold Higgins tarafından MÖ 3. yüzyıla tarihlenen

---

⁴¹⁵ Arcagök 2019: 53.

⁴¹⁶ Zoroğlu 2014: 271 Kat. 65 Res. 4 Lev. 21; Arcagök 2014:124 Res.71.

⁴¹⁷ Stemmer 1978: 24 Kat. II 4 Res. 1 - 5 Lev.12.

⁴¹⁸ Örnek olarak bk. Tavukçu 1999: 168 Kat. 144 Lev. 36; Burn - Higgins 2001: 247 Res. 2802 - 2806 Lev. 131; Lebe 2013: 119 Kat. 91 Lev. 15, 120 Kat. 92 Lev. 15; Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 Lev. 82, Kat. 63 Lev. 83.

Kyrene figürinleri bu tipte belirleyebildiğimiz en erken tarihli örneklerdir (Resim 38 - 39)⁴¹⁹. Her iki örnekte de binici ata göre daha küçük boyutlu betimlenmiştir. Daha hareketli yapıya sahip olan Kyrene örneğinde ayrıca Hellenistik Dönemin başlarında görülen ince kaide söz konusudur. MÖ 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen Tralleis figürinleri ise biniciye göre daha iri yapılı betimlenen at tipinin Hellenistik Dönemin bir geleneği olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir (Resim 40 - 41)⁴²⁰. Her iki örnek erken dönemde görülen keskin hareketler ve kontrastın dönem ilerledikçe azaldığını da göstermektedir.

Apollonia a. R. buluntusu olarak dört atlı çocuk figürinimiz bulunmaktadır (Kat. 7 - 8 - 9 - 10). Bunlar arasında sadece farklı iki tip bulunmaktadır. Üç tanesi at şaha kalkarken (Kat. 7 - 8 - 9) bir örnekte ise yukarı doğru kaldırdığı bir ön ayağı ile rahvan gider şekilde betimlenen at üzerinde oturan çocuk söz konusudur (Kat. 10). Şaha kalkmış at üzerinde betimlenen çocukların yüzü cepheden vücudu profilden verilmiştir. Sol eli ile atın yelesinden sağ ile de khylamisin ucundan tutmaktadır. Göğüs üzerinde tek düğme ile tutturulan khylamis vücudun sol yarısını örtmekte arkada rüzgârın etkisi ile hafif havalanmaktadır. Sağ bacağını dizden hafif kıvrarak atın üzerinden aşağıya doğru sarkıtılmıştır. Apollonia buluntuları arasında yer alan örneklerden kazı buluntusu olanlar iyi durumda günümüze ulaşamadığı için tarihlemeye göz önünde bulunduramıyoruz. Kondisyonu iyi durumda olan Kat. 7 numaralı örneğimiz Patara'dan MÖ 25 - MS 25 yılları arası tarihlenen çocuk binici ile karşılaştırılabilir. Patara örneğinde yer alan at daha ince ve uzun görünümde betimlenmiştir (Resim 42)⁴²¹. Üzerinde yer alan çocuk binicide daha ince ve enerjik işlenmiştir. Hareketten dolayı binicinin khylamisi arkaya doğru dalgalanırken atın kuyruğu da enerjik bir şekilde arkaya doğru uzatılmıştır. Bu farklılıklardan dolayı MÖ 25 - MS 25 arası örneklerimiz için uygun bir tarih değildir. Stratonikeia nekropol kazılarında bulunan ve MS 1. yüzyıl ilk yarısına tarihlenen figürin (Resim 43)⁴²², hem atın duruşu hem de binicinin tıknaz ve durgun yapısı ile Apollonia a. R. örneğine en yakın benzerdir. Bu nedenle örneklerimizin için MS 1. yüzyılın ikinci çeyreği en uygun tarih olacaktır. Mezar buluntularına göre Kat. 9 numaralı figürin için

⁴¹⁹ Burr - Higgins 2001: 247 Res. 2804 - 2805 Lev. 131.

⁴²⁰ Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 Lev. 82, Kat. 63 Lev. 83.

⁴²¹ Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 4.

⁴²² Baldıran 1990: 121 Kat. 139 Res. 212.

önerdiğimiz bu tarih uygundur⁴²³. Ancak Kat. 8 örneğimiz mezar buluntularına göre en geç MÖ 1. yüzyıldan olmalıdır⁴²⁴. Etkili tahrip olduğu için diğer iki örneğe göre (Kat. 7 - 9) tarihi hakkına öneride bulunamıyoruz.

Kat. 10 numaralı örneğimizde ise rahvan yürüyen bir at betimlenmiştir. Bu tip de yaygın görülen betimler arasında yer almaktadır⁴²⁵. Ancak Apollonia a. R. örneği tarihleme konusunda fikir veremeyecek şekilde tahrip olmuştur. Bu nedenle hem Kat. 7 - 9 numaralı figürinlerimizin hem de aynı mezarda bulunan diğer örneklerin tarihlerini dikkate alarak⁴²⁶ bu figürininde MÖ 1. yüzyılın ilk yarısında üretilmiş olabileceğini önerebiliriz.

4.5. Groteskler

Kat. 11 numaralı eser, abartılı yüz hatlarına sahip plastik kap formundadır. Stilistik olarak benzer bir örneği Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesinde bulunmaktadır (Resim 44)⁴²⁷. Her iki eserin yüz hatları benzer özellikler arz etmektedir. Dar ve çıkık alın, kaşların dışa çıkık ve çatık verilmesi, gözlerin iri ve açık işlenmesi, kanca şeklindeki büyük kemerli burun, geniş ve dolgun dudak yapısı ile birbirlerine yakın tarihlerde üretildiklerini düşündürecek kadar yakın benzerlikler göstermektedirler. Gözlerin yuvarlak olması ve irisin belirgin işlenmesi Hadrian Dönemi ile başlayan geleneği anımsatmaktadır. Bu nedenle grotesk kabın en erken MS 2. yüzyılın ortalarında üretilmiş olduğunu düşünüyoruz. Terakota figürinlerin MS 4. yüzyıla birlikte kaba ve özensiz yapılmaya başladığı göz önünde bulundurulursa pişmiş toprak grotesk kabımızın MS 2. yüzyılın ikinci yarısı ile 3. yüzyıl içinde bir zaman diliminde üretildiğini öne sürmek hatalı olmayacaktır.

Kat. 12 - 13 numaralı grotesk figürinlerin benzerlerini ise Roma İmparatorluk Döneminde üretilen tiyatro karakterleri arasında görmek mümkündür. Birçok kentte

---

⁴²³ Şahin - Özbey 2017: 196.

⁴²⁴ Şahin - Özbey 2017: 182.

⁴²⁵ Winter II 1903: 301 Kat. 3 - 4; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 262 Lev. 45; Baldıran 1990: 121 Kat.139 Res. 212; Tavukçu 1999: 168 Kat. 144 Lev. 36; Burn - Higgins 2001: 247 Res. 2802 - 2803 - 2804 - 2805 Lev.131; Kaplan 2009: 130 Kat. 207 Lev. 60; Lebe 2013: 60 Kat 91 - 92 Lev. 15; Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 Lev. 82, Kat. 63 Lev. 63, Kat. 64 Lev. 84.

⁴²⁶ Şahin - Özbey 2017: 182.

⁴²⁷ Çevirici - Çoşkun vd. 2019: 90 Kat.69.

değişik stilde tiyatro karakteri karşımıza çıkmaktadır. Apollonia a. R. grotesk figürleri, Attelan Komedyasının başlıca karakterlerinden olan maccusu (soytarı) temsil etmektedir. Figürlerimizin özellikle duruş açısından benzer örneklerini Tralleis nekropolünde buluyoruz. Her iki kemik figürümüzün minyatür Tralleis figüründe olduğu gibi kıyafetini tuttuğunu düşünüyoruz. Apollonia a. R. nekropol buluntusu olan figürinler aynı mezarda ele geçmiştir. Grotesk figürinlerin bulunduğu mezarda iki adet atlı çocuk ve iki adet genç Hermes Hermes figürünü bulunmuştur⁴²⁸. Her iki kemik figürünü etkili aşınmış olması nedeniyle tarihlenememiz çok zordur. Ancak figürinlerin bulunduğu M15 numaralı mezarın konteksinden hareket ederek Kat. 12 ve 13 numaralı kemik figürinlerin de MÖ 1. yüzyılda üretildiğini söylemek mümkündür.

4.6. Baş Parçaları

4.6.1. Erkek Başları

Kat. 14 numaralı figüründe takılan simit çelenk, verilen benzer örnekler ışığında MÖ 2. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluk Döneminde kullanıldığını söyleyebiliriz. Figürümüzün saç stili ve korunan yüz bölgesi tarihlleme açısından önemli ip uçları sunmaktadır. Alın üzerinde dökülen saçların dalgalı verilmesi ve çizgilerdeki sertlik Roma İmparatorluk Dönemi saç modasını yansıttığı dikkat çekmektedir. Figürümüzün dar alın, belirgin kaşlar, geniş gözler, kalın göz kapakları ve hafif dolgun dudaklı yuvarlatılmış ağızdan oluşan yüz yapısı Smyrna'da Roma Dönemine tarihlenen simit çelenk takmış ephebos figürünü ile benzer özellikler sergilemektedir⁴²⁹. Bu tespitimiz doğrultusunda genç erkek figürünü MS 1. yüzyıl sonu MS 2. yüzyıl başına tarihlenmek mümkündür.

4.6.2. Kadın Başları

Kat. 15 numaralı figürün poloslu bir kadın başıdır. Polosla birlikte sade bir stephane görülmektedir. Sade ve süslemesiz stephaneler, genellikle Klasik Dönemde

---

⁴²⁸ Şahin - Özbek 2017: 182.

⁴²⁹ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 326 Lev. 53.

tanrıçaların poloslarıyla birlikte kullanılmıştır⁴³⁰. Aigai⁴³¹ ve Troya⁴³² örneklerinde kullanılan stephaneli polos formu Hellenistik Dönemde de devam ettiğini göstermektedir. Figürinimizde görülen stephane tarihleme açısından önemlidir. Kısa ve silindirik polosun dışına doğru taşan saçlar detay vermemekle birlikte iki yana ayrıldığı görülmektedir. Erken dönem buluntusu olan ve MÖ 4. yüzyıl stiline sahip Troya örneğinde saçların iki ayrılmadığını ve bir bütün olarak polostan taşıdığını görmekteyiz (Resim 45)⁴³³. Praksiteles'in Knidos Aphrodite'sine uyguladığı ikiye ayrılan saç stilini Geç Klasik Dönemde karşılaşmaktayız. Bu bilgi doğrultusunda Kat. 15 Geç Klasik Dönemden daha erken değildir. Tarihleme açısından önemli olan bir diğer durum da yüz fizyonomisidir. Oval ve dolgun yüz yapısına sahip olan figürin, detay vermemekle birlikte gözler ve çene yapısı muhtemelen kalıpla alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda polosun formu ve yüz fizyonomisi incelendiğinde poloslu kadın başını Geç Klasik Dönem Erken Hellenistik Dönem içerisinde ele almamız doğru olacaktır.

Kat. 16 numaralı figürinimizin başında taşıdığı stephane ve yüz detayları tarihleme açısından önemlidir. Stephane, MÖ 3. yüzyılda polosa benzer şekildedir. MÖ 2. yüzyıla gelindiğinde yükseklikleri normal boyutlara ulaşır. MÖ 2. yüzyılda sayı olarak artmaya başlayan stephaneler MÖ 1. yüzyıla kadar kadın başlarının vazgeçilmez aksesuarları olurlar. Bu dönemde ayrıca zengin süslemeleriyle dikkat çekmektedirler. Sade ve fazla yüksek olmayan stephane örneklerine ise hemen hemen her dönem rastlamak mümkündür. Bu yönüyle MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Troya (Resim 46)⁴³⁴ örneğiyle çağdaş olduğu düşünülebilir. Tarihlemede yüz fizyonomisini de göz önünde bulundurmak mümkündür. Figürinimiz oval bir yüz yapısına sahiptir. Gözlerin yarı açık durması ve dolgun göz kapakları MÖ 2. yüzyıldan MS 1. yüzyıla kadar tarihlenen Delos⁴³⁵, Myrina⁴³⁶, Pergamon⁴³⁷ ve Troya⁴³⁸ örnekleri arasında benzerlerini bulmaktadır. Goldman, figürinlerdeki göz tekniklerinin dönemsel

---

⁴³⁰ Burr - Thompson 1963: 48.

⁴³¹ Dereboylu 2012: 158 Kat. 117 - 118 Lev. 35.

⁴³² Burr - Thompson 1963: 81 Kat. 17 Lev. VII.

⁴³³ Burr - Thompson 1963: 82 Kat. 33.

⁴³⁴ Burr - Thompson 1963:131 Kat. 218 Lev. XLVII, 132 Kat. 219 - 220 Lev. XLVII.

⁴³⁵ Laumonier 1954: Kat. 482 - 481 Lev. 50.

⁴³⁶ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 796 Lev. 113.

⁴³⁷ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat.1027 - 1034 Lev.133.

⁴³⁸ Burr - Thompson 1963:131 Kat. 218 Lev. XLVII, 132 Kat. 219 - 220 Lev. XLVII.

farklılıkları ortaya koyduğundan söz etmektedir⁴³⁹. Gözler yüz ile uyum içerisinde ve bakışlar MÖ 3. yüzyılda melankolik bir ifadeye bürünmektedir⁴⁴⁰. MÖ 2. yüzyılda her iki göz kapağı daha geniş yapılmaktadır. Ayrıca Goldman, figürinlerdeki göz teknikleri heykellerle paralel olduğunu ve göz kapaklarının kalın ve gözlerin yarı açık görüldüğünden bahsetmektedir⁴⁴¹. Bu teknik MÖ 2. yüzyılda doruk noktasına ulaşmakta ve MS 1. yüzyıla kadar devam etmektedir. Burun tekniklerini incelediğimizde ise erken dönemlerde küçük, daha sonra uzun ince bir burun görülüyor. Hellenistik Dönemde geniş bir burun yapısı görülmeye başlanmaktadır⁴⁴². Ağız tekniğinde ise erken dönem örneklerinde büyük ve eğilimli işlendiği görülmektedir. Heykellerle paralel olan dudaklar küçük ve yatay işlenmiştir. Burr Thompson, MÖ 3. yüzyıl boyunca dudakları küçük MÖ 2. yüzyıla birlikte dolgun ve eğilimli olan dudakların bazen aralıklı MS 1. yüzyıla kadar ise dolgun dudakları yerini ince ve kötü dudaklara bıraktığından bahsetmektedir⁴⁴³. Figürinimiz, Hellenistik Döneme özgü geniş burun, dolgun ve eğilimli dudaklar İyonya Kıyılarında ele geçmiş olan örnek ile karşılaştırılabilir (Resim 47)⁴⁴⁴. Bu bilgiler ışığında stephane ve yüz özelliklerini irdelediğimizde Kat. 16 numaralı figürin başını MÖ 2. yüzyıla tarihlenme olduğunu söyleyebiliriz.

Kat. 17 numaralı figürinimizi tarihlemeye belirleyici özellik Knidos Aphroditesi saç modeli saçına sahip olmasıdır. Figürinimiz oval bir yüz yapısına sahip olmakla birlikte yüz bölgesindeki yoğun tahribattan dolayı tarihlememiz de etkili olmamıştır. Apollonia a. R. figürinin ortadan ikiye ayrılıp dalgalar halinde geriye taranan saçın benzerine MÖ 3. yüzyıl başlarına tarihlenen ve Troya bölgesinde bulunan figürin başı ile karşılaştırdığımızı aynı dönem özellikler göstermektedir (Resim 48)⁴⁴⁵. Kat. 17 numaralı figürin başını MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Smyrna örneğiyle bu figürin başının daha geç tarihli olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴⁶. Sadece saç özellikleri açısından değerlendirdiğimiz de Kat. 17 kalıp gibi bir bütün halinde geriye taranmış olan saçlar, Smyrna örneğinde daha doğal dalgalarla geriye taranmıştır. Figürinimizin saçlarının

---

⁴³⁹ Goldman 1950: 304.

⁴⁴⁰ Goldman 1950: 303; Burr - Thompson 1963: 28.

⁴⁴¹ Goldman 1950: 303;

⁴⁴² Burr - Thompson 1963: 31.

⁴⁴³ Burr - Thompson 1963: 30.

⁴⁴⁴ Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1270 Lev. 165.

⁴⁴⁵ Güçlü 2006: 55 Kat. 22 Lev. 14.

⁴⁴⁶ Hasselin - Ross vd. 2015: 58 Kat. 27.

ortadan ayrılma biçimi ve yanlara doğru taranan saçların volümlü verilen çizgileri erken Hellenistik Dönemde görülmektedir. Bu durumda Kat. 17 numaralı eser MÖ 2. yüzyıldan daha erken tarihtedir. Troya ve Smyrna örneğini göz önünde bulundurulduğunda Apollonia a. R. figürin başını MÖ 3. yüzyıla tarihleyebiliriz.

Kat. 18 numaralı figürin başı, kavun dilimi stilinin ilk öncüsü olan geniş dilimli ve kabarık saç stiline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Figürin aşınmadan dolayı saç detayları net olmamasına rağmen yedi geniş dilime ayrıldığını görülmektedir. Burr Thompson, Troya figürinlerini Hellenistik Dönemde geniş bir tarih aralığı içinde değerlendirmiştir (Resim 49)⁴⁴⁷. Hasan Kasapoğlu, “Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri” adlı Doktora tezinde ele aldığı iki adet kavun dilimli saç stiline sahip kadın figürinlerini MS 1. yüzyıla tarihlemiştir (Resim 50)⁴⁴⁸. Roma Dönemi özellikleri barındıran bir başka benzer örnekte, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu terakota figürinleri içinde yer alan eserlerdir. Kat. 18 numaralı eser ile benzer özellikler gösteren figürinleri Davut Kaplan yüz ve saç betimlemesinden dolayı MS 3. yüzyıla tarihlemiştir (Resim 51)⁴⁴⁹.

Hellenistik Dönemin özelliklerini taşıyan ve bu dönemde yaygın olarak kullanılan kavun dilimi saç stili Troya figürinlerinde görmek mümkündür. Özenli bir şekilde arkaya taranmış saçlarda dilimler arası derinlik ve esneklik rahat bir şekilde betimlenmiştir. Hellenistik Dönemde zirve yapan bu saç stili Roma Dönemi ile basite indirgenmiş olup detaylar zaman içerisinde pek önemsenmemiştir. Roma Dönemine tarihlenmiş olan Parion ve Frank Calvert Koleksiyonu içerisinde yer alan figürinlerde bu durumu görmek mümkündür. Figürinlerin saçı kütleli işlenmiş olup karşılaştırıldığında saçların basite indirgenmiş ve kütleli işlendiğini görülmektedir. Kat. 18 numaralı eserin saçlarının dilimler arası genişliği ve kabarıklığı, kütleli işlenmesi Frank Calvert koleksiyonunda yer alan MS 3. yüzyıla tarihlenen eserlerle benzerlik göstermektedir. Kat. 18 aşınmadan kaynaklı tarih verebileceğimiz herhangi bir durum söz konusu olmadığından ve en yakın örnek MS 3. yüzyıla ait olmasından dolayı eserimizi bu tarih aralığı içerisine sokmamız doğru olacaktır.

---

⁴⁴⁷ Burr - Thompson 1963: 133 Kat. 242 Lev. XLIX, Kat. 243 Lev. L, 134 Kat. 244 - 245 - 246 Lev. L.

⁴⁴⁸ Kasapoğlu 2015: 258 Kat. 150 Lev. 104, Kat. 151 Lev. 105.

⁴⁴⁹ Kaplan 2009: 103 Kat.136 - 137 - 38 Lev. 40, Kat.139 - 140 - 141 - 142 Lev. 41, Kat. 143 Lev. 142.

KATALOG

Katalog bölümünde eserler tiplerine göre sıralanmaktadır. Pişmiş Toprak eserler için Munsell renk kartelası kullanılmıştır. Kullanılan kısaltmalar aşağıda verilmiştir. Katalogta kullanılan fotoğraflardan Kat. 1 - 2 - 3 - 8 - 9 - 10 - 12 - 13 - 15 - 16 - 17 - 18 kazı arşivinden alınmıştır. Kat. 4 Mustafa Şahin tarafından çekilmiştir. Kat. 5 - 6 - 7 - 11 - 14 yazar tarafından çekilmiştir.

D: Derinlik, G: Genişlik, K: Kalınlık, Y: Yükseklik,

Tanrılar

Kat 1

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: AR17 - KA - FGRN14

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Kız Adası / 2017

Ölçüler: Y: 10, 3 cm G: 6, 4 cm Kap Y: 11, 2 cm Kap G: 10, 9 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Hamur Rengi: 5YR 6 / 8 (reddish yellow), Yüzey Rengi: 5YR 7 / 8 (reddish yellow)

Tanım: Aplike Seramik Parçası. Üzerinde çıplak bir figürün gövdesi korunmuş; baş, sağ omuz ele kadar, sağ ayak, sol omuz ve sol el eksik (a). Yüzeyde etkili aşınma.

Arka yüzde yatay ilerleyen halkalar, üst tarafta dudak profile benzer kademeli geçiş ve tabanda iç bükey profil ağzı açık bir kaba işaret etmekte (b). Ön yüzde yer alan figürün sağ elinin altındaki kopma figürün yüzeye applike olarak yapıştırıldığını düşündürmektedir (a).

Ön yüzde tamamen çıplak cepheden betimlenmiş bir erkek; sağ ayak üzerinde, solu dizden hafif kırılarak sol yanda, sağ ayak parmaklarının üzerine basıyor. Sağ kolu yan aşağıda, solu dirsekten kırılarak yan ilerde, solundaki payeden destek alır şekilde paye üzerinde. Vücut, duruşunun etkisi ile sağına doğru yarım daire çizer şekilde dış bükey. Kopma nedeniyle yan aşağıda duran elinde ne tuttuğu belli değil. Arka fonda sol dirsekten aşağı doğru inen profiller sırtında khylamise işaret

etmekte. Ayak bileklerinde dışa taşkın çıkıntılar bir çeşit ayakkabı giydiğini göstermektedir.

Kaynakça: M. Şahin, " Apollonia Ad Rhyndacum'dan Bir Aplik Seramik Parçası", Teke Dergisi, yayında.

Krşl: Löwy 1911: 75 Res. 158a Lev. 82, Kat. 159 Lev. 83; Smith 1995: 64 Res. 69; Pasquier - Martinez 2007: 123 Res. 22, 305 Res. 215; Barringer 2014: 290 Res. 5. 20.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl

Hermeler

Kat 2

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: NKRPL - M15 - (4)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçüler: Y: 13, 7 cm G: 4, 8 cm D: 1, 31 cm Pişirme Deliği Y: 2, 9 cm
Pişirme Deliği G: 1, 7 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: -

Tanım: Genç Hermes Hermes. Kaide bölümü kırık ve eksik. Çene ve burun kısmında kırıklar. Baş kısmında aşınma.

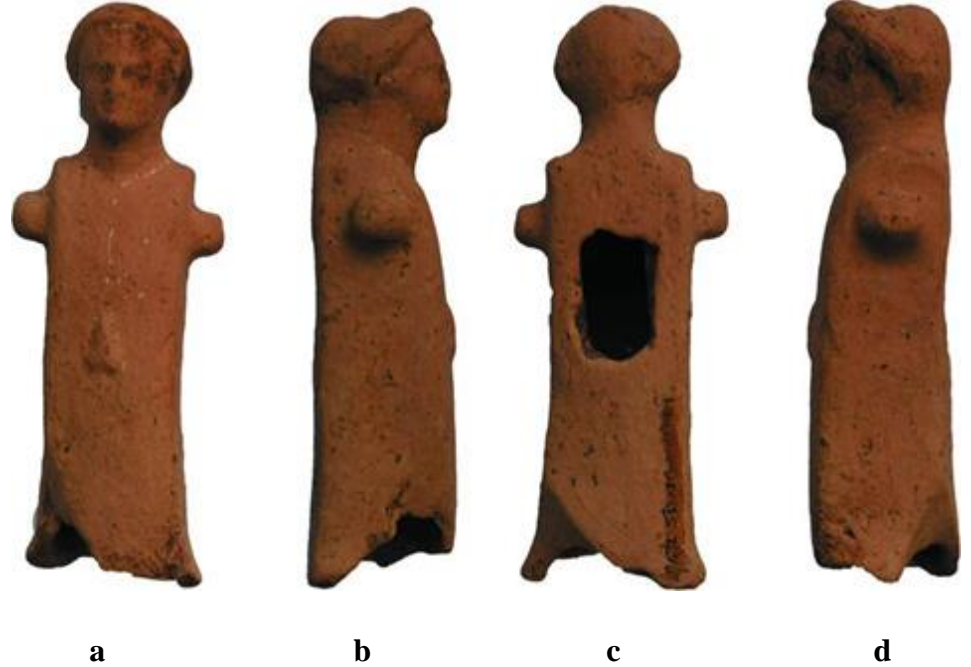
Üste doğru daralan dikdörtgen gövde üzerinde sakalsız ve kısa saçlı genç Hermes (a). Kısa saçlar alın üzerinde betimlenmiş. Baş üzerinde simit taç yer almakta. Omuz hizasında konsol çıkıntıları mevcut. Dikdörtgen dikme gövdenin ortasına gelecek şekilde üçgen görünümde ityphalik phallos.

İki kalıbın birleştirilmesiyle tamamlananan eserin arka yüzünde, düz ve yüzeysel çalışılmıştır. Ayrıca arka yüzünde dikdörtgen, kaba pişirme deliği mevcut olup taban açıktır (c).

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 180 Kat. M15 - 4.

Krşl: Mc Pherson 1857: 102 Res. 1; Laumonier 1956: 124 - 129 Kat. 331 Lev. 36; Kobylina 1970: 2 Kat. 1 Lev. 57; Şahin 2000: 225 Lev. LXXIV, KX 2; Burn - Higgins 2001: 91 Kat. 2199 Lev. 36; Şahin 2005: 79 Res. 4f; Kaplan 2009: 66 Kat. 52 - 54 Lev. 15; Kasapoğlu 2015: 224 Kat. 105 - 106 Lev. 81.

Tarih: Yaklaşık MÖ 100 civarı

Kat 3

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: NKRPL - M15 - (9)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçüler: Y: 5, 2 cm G: 2, 9 cm Cidar K: 1, 1 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: -

Tanım: Genç Hermes Hermes. Sadece boyun köküne kadar baş korunmuş. Nemden dolayı etkili deformasyon. Çene ve burunda kırıklar; baş ve gövde üç parçaya ayrılmış olup gövdenin etkili tahrip olması nedeniyle baş ile birleştirilememiştir. Baş üzerinde, burun ve çenede kırıklar. Yüzeyde etkili aşınma.

Üste doğru daralan dikdörtgen gövde üzerinde sakalsız ve kısa saçlı genç Hermes (a). Kısa saçlar alın üzerine inmekte. Baş üzerinde simit taç. Omuz hizasında konsol çıkıntılarının izleri mevcuttur.

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 181 - 182 Kat. M15 - 9.

Krşl: Mc Pherson 1857: 102 Res. 1; Laumonier 1956: 124 - 129 Kat. 331 Lev. 36; Kobylina 1970: 2 Res. 1 Lev. 57; Şahin 2000: 225 Lev. LXXIV, KX 2; Burn - Higgins 2001: 91 Res. 2199 Lev. 36; 95 Res. 2211 Lev. 39; Şahin 2005: 79 Res. 4f; Kaplan 2009: 66 Kat. 52 - 54 Lev. 15; Kasapoğlu 2015: 224 Kat. 105 - 106, Lev. 81.

Tarih: Yaklaşık MÖ 100 civarı

a

b

c

d

Kat 4

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi

Buluntu Yeri ve Yılı: Gökçeköy Mahallesi Fırın Yalağı / -

Ölçüler: : Y: 5,0 cm G: 1,0 cm D: 0,5 cm Baş D: 1,0 cm

Tanım: Genç Hermes Hermes şekline bronz ağırlık. Yukarı doğru genişleyen yüksek dikdörtgen paye üzerinde Herme. Tek kalıp döküm. Arka yüzeyde hava kabarcıklarından oluşan çukurlar (d). Yüzeyde aşınma dışında iyi korunmuştur.

Baş hafif soluna dönük (a). Saç, alın üzerinde fiyonk yapar şekilde sarıldıktan sonra dalgalı yüzeysel çizgiler şeklinde kulakların üzerinden arkaya doğru taranarak, arkada toplanmış (c). Yanlardan omuzların üzerine dökülmesi gereken saç bukleleri, sakal- bıyık ve paye üzerinde cinsel organ belirtilmemiş. Boyundan doğrudan payeye geçilmekte.

Tabanda muhtemelen sonradan açılmış zincir halkası deliği.

Kaynakça: Şahin 2016: 158 - 159 Kat. 123 Res. 363 - 368.

Krşl: Clerc 1891: 228 Kat. 7; Leyenaar Plaisier 1979: Res. 1576 Lev. 205;

Dereboylu 2012: 107 Kat. 28 Lev. 21; Kasapoğlu 2015: 189 Kat. 42 Lev. 47.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl sonu

a

b

c

d

Kat 5

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi / Satın Alma Env. No.: 2078

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. / 1968

Ölçüler: Y: 87 cm G: 18 cm K: 17 cm Yüz Y: 8, 0 cm Yüz G: 6, 4 cm Dudak Y: 0, 6 cm Dudak G: 1, 4 cm Burun Y: 2, 1 cm Burun G: 1, 4 cm Boyun G: 5, 0 cm

Tanım: Attis Hermesi şeklinde masa ayağı. İnce kristalli beyaz mermerden, dikdörtgen şeklinde kesilmiş ve üzerinde herme şeklinde kabartma yer alan konsol şeklinde paye. Üst yüzeyinde masa tablası ile bağlantı sağlayan bir kenet yuvası bulunmaktadır. Mermer bloğun yüzeyinde yer yer aşınma ve özellikler sağ yanda bulunduğu ortamdan kaynaklanan kireçli korozyon. Birinci sınıf bir işçilik ve mermerin yüzeyinde perdah.

Hermenin gövdesini oluşturan dikdörtgen paye aşağı doğru daralmakta. Bloğun ön yüzünde tıralı (Frig başlığı) Attis başı; külah şeklindeki ucu öne doğru düşürülürken, kapüşonları her iki yandan omuzların üzerine doğru bırakılmış. Başın üzerine tam oturmayan takke özellikle alın üzerinde saçları dışarda bırakmış. Alnın ortasından ikiye ayrılan saçlar her iki yandan dalgalı bir şekilde arkaya doğru

görmekte. Alın üzerinde ince şerit bir bant. Göz kapakları dolgun, göz irisleri verilmiş ancak soldaki silik. Dalgalı saçların arasından kulak uçları görülmekte. Dudaklar küçük ve hafif gülümseme verilmiş.

Kaynakça: Öz - Aybek 2005: 51 Res. 4; Akca 2004: Kat. 159 Lev. 23b; Karahan 2018: 72 Kat.2.

Krşl: Reinach 1897: II 47 Res. 1; Schwertheim 1977: 826 Kat. 2 Res. 37, Lev. CXCVII; Vermaseren 1987: 85 Kat. 261 Lev. LIII; Anadolu 1993: 14 Res. 3.

Tarih: MS 2. yüzyıl sonları - MS 3. yüzyıl başları

Zırlı Heykeller

Kat 6

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi / Satın Alma Env. No.: 2070

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. / 1905

Ölçüler: Y: 123 cm G: 61 cm K: 44 cm

Tanım: Zırlı İmparator heykeli, olasılıkla Hadrian. İnce grenli, gri damarlı beyaz mermerden. Omuzların arasındaki çukur başın sonradan monte edildiğine işaret eder. Heykelin başı, sağ kolu omuzdan, sol kolu pazudan itibaren eksik. Bacaklar dizden başlayarak kırık ve kayıp. Sol baldır üzerinde kopma. Yüzeyde yer yer etkili aşınma.

Kırıklardan anlaşıldığı kadarıyla vücut sağ ayak üzerinde durmakta, sol bacak yana doğru atılmış; kollardan sağdaki yukarı kaldırılırken, soldaki yan aşağıya sarkıtılmış olmalı. Diz kapaklarına kadar zırlın üzerinde sol omuza gelecek şekilde bir paludamentum; ucu arkaya doğru bırakılmış. Zırlın yakası yuvarlak işlenmiş. Zırl göğüsleri belirgin göstermiş ve cingulumun üzerinde karın kaslarını ortaya çıkartılmıştır. Epomidesler net görülme de aslan başıyla süslenmiş ve broş ile zırha tutturulmuştur. Göğüs üzerine yerleştirilen geniş bir aegis üzerinde iri yılanlı saçlara sahip Gorgo başı yer alır. Sağ omuzdan çarpaz şekilde inen balteus, Gorgo üzerinden geçerek cingulum üzerinden sırta doğru devam etmekte. Cingulum ince yapıda ve üzerinde Herakles Düğümü işlenmiştir. Düğümden çıkan uçlar, cingulumun altına sıkıştırılmış ve aşağı sarkıtılmıştır. Cingulumun soldaki ucu püskül şekillinde işlenmiştir. Zırlın alt kısmı yarım daire şeklinde olup pterygeslere geçiş sağlanmıştır. Pteryges rozetleri iki sıradan oluşmuştur. Pteryges rozetleri üzerinde kabartma olarak işlenmiş figürler bulunmakta; merkezde Zeus Amon olmak üzere sırasıyla kartal motifi, Aphrodite başı, koç başı ve fil başı yer almakta. Pteryges rozet sırasının üzerinde bitişik şekilde yatay elipsler görülmekte. Bu işlemler alt sıra pteryges sırasının üst sıraya monte edildiğini göstermektedir. Alt sıradaki pterygesler üst sıradakilerin arasından görünecek şekilde işlenmiş. Alt pteryges rozet sırasının sağ

tarafında sırasıyla pelta kalkanı, korint miğferi ve çiçek rozeti sol tarafında ise iki sıra pelta kalkanı ve çiçek rozeti yer almakta. Pteryges bantları diz kapaklarına kadar uzun verilmiştir. Bantlar heykelin bacak hareketine göre şekil almış durumdadır. Pteryges bantlarının ucu püskül şeklinde verilmiştir. Heykelin arka bölümü ise sade ve yüzeysel işlenmiş.

Kaynakça:, Mendel 1908: 16 -17 Kat. 10 Res. 8; Mendel 1909: 264 - 265 Kat. 10 Res. 8; Reinach 1913: 364 Kat. 3; Vermeule 1959 / 60: 57 - 58 Kat. 202 Res. 50 Lev. XIV; Stemmer 1978: 39 Kat. III.17 Res.3 Lev. 23; Bergman 2010: 237 Res. 15, 238 Res. 17; Öz - Aybek 2005: 43 Res. 2; Zoroğlu 2014: 270 Kat. 64 Res. 2 Lev. 21; Arcagök 2019: 97 - 110, Kat.1 Res.1 - 38.

Krşl: Stemmer 1978: 24 - 25 Kat. II 4 Res. 1- 5 Lev. 12.

Tarih: Geç Hadrian - Erken Antoninler Dönemi

Atlı Çocuklar

Kat 7

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi / Satın Alma Env. No. 1425

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / -

Ölçü: Y: 9, 7 cm G: 7, 9 cm D: 0, 6 cm Cidar K: 0, 3 cm Baş G: 1, 3 cm At G: 1, 8 cm At Y: 4, 9 cm At başı Y: 2, 3 cm Figür Y: 6, 0 cm Figür G: 1, 2 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Pembemsi turuncu astar rengi, kırmızımsı turuncu az kireç katkılı orta derecede pişirilmiş hamur.

Tanım: At üzerinde çocuk süvari. Eser küçük kırıklar dışında iyi korunmuş. Özellikle saçlar ve yüzde olmak üzere yüzeyde aşınma.

Şaha kalkmış bir at üzerinde yüzü cepheden, vücudu profilden bir çocuk süvari; bakışlar seyirciye doğru. Beli sağ tarafa doğru hafif dönük. Sol eli ile atın yelesinden, sağ khylamisin ucundan tutmakta (a). Göğüs üzerinde tek düğme ile tutturulan khylamis vücudun sol yarısını örtmekte, arkada rüzgârın etkisi ile hafif havalanmakta. Sağ bacağını dizden hafif kıvrılarak atın üzerinden aşağıya doğru sarkıtılmış. Binicisini taşıyan at, arka ayakları üzerinde şaha kalkar şekilde gösterilmiştir (a).

Ön kısım kalıp tekniği yapılmıştır. Arka kısımda kalıp kullanılmamış, hafif dışbükey, düzensiz ve kaba dairesel havalandırma deliği vardır (c). Tek basamaklı kaideye sahiptir.

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl: Winter II 1903: 299 - 303; Davidson 1952: 105 - 127 Kat. 11 - 21 Res. 3; Higgins 1954: 103 - 106 Res. 5 Lev. 51; Young - Young 1955: 166 - 169 Res. 3051 - 3064 Lev. 53 - 54; Dufkavo 1974: 151 Res. T. 69 - T. 70 Lev. 36; Tavukçu 1999: 165 - 167 Kat. 139 - 144 Lev. 35 - 37; Burn - Higgins 2001: 247 Res. 2802 - 2806 Lev. 131; Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 44 Lev. 155; Lebe 2013: 60 - 62 Kat. 91 - 92 Lev.15; Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 Lev. 82, Kat. 63 Lev. 83, Kat 64. Lev. 84.

Tarih: MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı

a

b

c

d

Kat 8

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No: NKRPL - M15 - (5)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçü: -

Hamur Rengi ve Yapısı: -

Tanım: At üzerinde çocuk süvari. Eser yüzeye çok yakın olmasından dolayı aşırı nemden dağılarak parçalara ayrılmış.

Korunan parçalardan anlaşıldığı kadarıyla Kat. 7 numaralı eserde olduğu gibi şaha kalkmış ata binen süvari çocuk betimlenmiş.

Tabanda tek profilli kaide görülmektedir.

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 180 Kat. M15 - 5.

Krşl: Winter II 1903: 299 - 303; Davidson 1952: 105 - 127 Kat. 11 - 21 Res. 3; Higgins 1954: 103 - 106 Res. 301 - 323 Lev.51; Young - Young 1955: 166 - 169 Res. 3051 - 3064 Lev. 53 - 54; Dufkavo 1974: 151 Res. T. 69 - T. 70 Lev. 36; Tavukçu 1999: 165 - 167 Kat. 139 - 144 Lev. 35 - 37; Burn - Higgins 2001: Res. 2802 - 2806 Lev. 131; Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 44 Lev. 155; Lebe 2013: 60 - 62 Kat. 91 - 92 Lev.15; Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 - 64 Lev. 82 - 84.

Tarih: MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı

Kat 9

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: NKRPL - M15 - (6)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçü: -

Hamur Rengi ve Yapısı: -

Tanım: At üzerinde çocuk süvari. Eser yüzeye çok yakın olmasından dolayı aşırı nemden dağılarak parçalara ayrılmış.

Korunan parçalardan anlaşıldığı kadarıyla at, Kat. 7 numaralı eserden farklı olarak rahvan yürür şekildedir. Üzerinde Kat. 7 - 9 numaralı eserlerde olduğu gibi yine bir çocuk oturmaktadır.

Tabanda tek profilli kaide görülmektedir.

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 181 Kat. M15 - 6.

Krşl.: Winter II 1903: 299 - 303; Davidson 1952: 105 - 127 Kat. 11 - 21 Res. 3; Higgins 1954: 103 - 106 Res. 301 - 323 Lev.51; Young - Young 1955: 166 - 169 Res. 3051 - 3064 Lev. 53 - 54; Dufkavo 1974: 151 Res. T. 69 - T. 70 Lev. 36; Tavukçu 1999: 165 - 167 Kat. 139 - 144 Lev. 35 - 37; Burn - Higgins 2001: Res. 2802 - 2806 Lev. 131; Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 44 Lev. 155; Lebe 2013: 60 - 62 Kat. 91 - 92 Lev.15; Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 - 64 Lev. 82 - 84.

Tarih: MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı

Kat 10

Korunduğu Yer: Apolloni a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: NKRPL - M19 - (8)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçü: -

Hamur Rengi ve Yapısı: -

Tanım: At üzerinde çocuk süvari. Eser yüzeye çok yakın olmasından dolayı aşırı nemden dağılarak parçalara ayrılmış.

Korunan parçalardan anlaşıldığı kadarıyla Kat. 7 numaralı eserde olduğu gibi şaha kalkmış ata binen süvari çocuk betimlenmiş.

Tabanda tek profilli kaide görülmektedir.

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 195 Kat. M19 - 8.

Krşl.: Winter II 1903: 299 - 303; Davidson 1952: 105 - 127 Kat. 11 - 21 Res. 3; Higgins 1954: 103 - 106 Res. 301 - 323 Lev. 51; Young - Young 1955: 166 - 169 Res. 3051 - 3064 Lev. 53 - 54; Dufkavo 1974: 151 Res. T. 69 - T. 70 Lev. 36; Tavukçu 1999: 165 - 167 Kat. 139 - 144 Lev. 35 - 37; Burn - Higgins 2001: Res. 2802 - 2806 Lev. 131; Işın 2007: 70 Kat. 39 Res. 44 Lev. 155; Lebe 2013: 60 - 62 Kat. 91 - 92 Lev. 15; Çekilmez 2014: 79 vd. Kat. 62 - 64 Lev. 82 - 84.

Tarih: MÖ 1. yüzyılın ilk yarısı

Groteksler

Kat 11

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi / Satın Alma Env. No. 1659

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 1904

Ölçü: Y: 6, 9 cm G: 9, 2 cm Cidar K: 0, 4 cm Dip D: 6, 7 cm Dip D: 7, 8 cm
Alın Y: 0, 5 cm Kaş Y: 0, 5 cm Göz Y: 1, 4 cm Göz G: 2, 3 cm Göz
Bebeği Y: 0, 4 cm Göz Bebeği G: 1, 5 cm Burun Y: 3, 7 cm Burun G:
2, 0 cm Dudak Y: 1, 5 cm Dudak G: 3, 1 cm Kulak Y: 2, 6 cm Kulak
G: 1, 5 cm Kulp Y: 3, 1 cm Kulp G: 0, 7 cm Kulp K: 0, 7 cm.

Hamur Rengi ve Yapısı: Açık turuncumsu sarı astar. Kaş, burun, dudak, gözaltı gibi detaylarda kırmızı boya. Kahverengimsi kırmızı az kum katkılı hamur yapısına sahiptir.

Tanım: Çift kulplu kap şeklindeki grotesk. İki büyük parçanın kırık kırığa birleştirilmesi ile tamamlanmış; birleşme yeri sol gözün arkasından başlayıp çene altına kadar devam etmekte (d). Arkada büyük bir parça eksik (c). Üstte dudak çevresinde kopmalar dışında iyi korunmuştur. Yüzeyinde yer yer kalker patina.

Kalıp tekniğinde üretilmiş; birleşme yeri kulak arkasındadır. Kulplar sonradan applike edilmiş.

Oval yüz semaya bakar şekilde yukarı doğru konumlandırılmış. Dar alını çatık ve dolgun işlenmiş dışa çıkık ve çatık kavisli kaşlar sınırlamaktadır. Badem şeklinde gözler etli göz kapakları ile vurgulanmış ve göz küresi düz verilmiştir. Kanca şeklinde ve kemerli burun sola doğru eğri işlenmiştir. Geriye çekilen burun oldukça iridir. Etli işlenmiş dudaklar hafif aralık bırakılmış, çene dar ve yuvarlak işlenmiştir. Etli dudakların her iki yanında hafif dudak çizgisi verilmiştir (a).

Basit kabartmalar şeklinde işlenen kulaklar anatomik yerlerine göre biraz aşağıda ve kepçe şeklinde gösterilmiştir.

Kaidersiz ve düz dipli kabın arka bölümü işlenmeden sade bırakılmıştır (c).

Kaynakça: Aybek - Öz 2004: 6, Res. 37; Öz - Aybek 2005: 43, Res.3.

Krşl: Çevirici - Coşkun vd. 2019: 90 Kat.69.

Tarih: MS 2. yüzyılın ikinci yarısı - MS 3. yüzyıl

a

b

c

d

Kat 12

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Eser Deposu Kayıt No. NKRPL - M15 - KO1 (10)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçüler: Y: 2, 4 cm G: 1, 2 cm K: 0, 6 cm Orta kısımdaki delik çapı: 0, 2 cm

Tanım: Ayakta minyatür figürün. Kemikten yapılmıştır. Karın üzerine gelecek şekilde yuvarlak bir delik var. Ayaklar kırık ve eksik. Yüzeyde yoğun kalker patina.

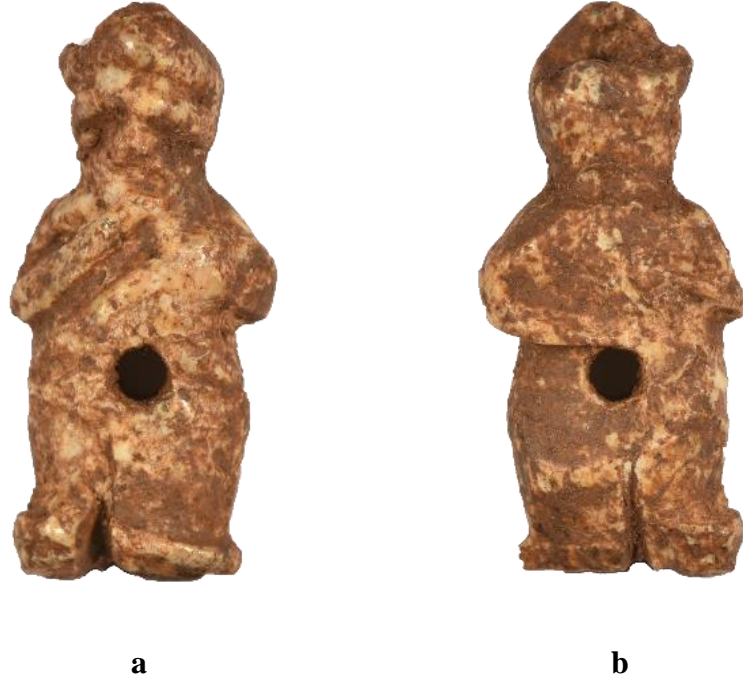
Figürün bodur formda. Anlaşıldığı kadarıyla başında bir şapka. Deforme bir yüz yapısına sahip; alın dar, kaşlar çıkıntılı, burun

büyük (a). Vücut yapısına göre çok daha ince işlenen kollardan sağdaki dirsekten bükülerek sağ göğüs üzerinden çene altına gitmiş (a). Sol kol yan aşağıda dirsekten bükülerek el arkaya götürülmüş (b).

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 182 Kat. M15 - KO1 - (10).

Krşl.: Mollard - Besques 1963: 88 Res. 2 Lev. XXVI; Çekilmez 2014: 239 Kat. 94 Lev. 107 - 240 Kat. 95 - 96 Lev. 108.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl

Kat 13

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No. NKRPL - M15 - KO2 (11)

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nekropol / 2016

Ölçüler: Y: 3, 2 cm G: 1 cm, K: 0, 6 cm

Tanım: Ayakta minyatür figürin. Kemikten yapılmıştır. Ayaklar kırık ve eksik. Yüzeyde yoğun kalker patina.

Figürün uzun ve zayıf formda. Anlaşıldığı kadarıyla başında yüksek bir polos. Sağ kolu dirsekten bükülerek sağ göğüs üzerinden çene

altına gitmiş (a). Sol kol yan aşağıda dirsekten bükülerek el arkaya götürülmüş (b).

Kaynakça: Şahin - Özbey 2017: 182 Kat. M15 - KO1 - (11).

Krşl.: Mollard - Besques 1963: 88 Res. 2 Lev. XXVI; Çekilmez 2014: 239 Kat. 94 Lev. 107 - 240 Kat. 95 - 96 Lev. 108.

Tarih: MÖ 1. yüzyıl

a

b

Baş Parçaları Erkek Başları

Kat 14

Korunduğu Yer: Bursa Arkeoloji Müzesi / Satın Alma Env. No.: 6704

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. / 1975

Ölçüler: Y: 8, 8 cm G: 8, 4 cm Cidar K: 1, 2 cm Baş Y: 5, 7 cm Baş G: 4, 9
Alın G: 1, 2 cm Burun Y: 1, 4 Burun G: 1 cm Dudak Y: 0, 5 cm
Dudak G: 1, 0 cm Korunan Boyun Y: 1, 8 cm Boyun G: 4, 4 cm Alın
Üzerindeki Saç Y: 1, 1 cm Başın Arkasındaki Saç Y: 6, 0 cm İç G: 6,
5 cm Dış G: 7, 8 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Beyaz astar üzerine turuncumsu kırmızı astar boya, açık kahverengimsi sarı az kum katkılı hamur yapısına sahiptir.

Tanım: Genç erkek figürin başı. Boyundan sonrası kopmuş ve kayıp. Yüzde aşınmalar. Başa takılan çelenk üzerinde kırık (b).

Uzun yüz ve sivri çene. Alın dar, kaşlar belirgin, göz patlak, burun basık, ağız küçük ve dolgun yapıda. Baş üzerinde çelenk. Kısa dalgalı saçları çelenğin önünden alına dökülmekte (a). Saçlar başın arkasında dalgalı verilmiş (c).

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl.: -

Tarih: MS 1. yüzyıl sonu - MS 2. yüzyıl başı

a

b

c

d

Kadın Başları

Kat 15

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: AR17 - KA - FGRN2

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Kız Adası / 2018

Ölçüler: Y: 4,4 cm G: 2,6 cm K: 0,6 cm Yüz Y: 2,9 cm Yüz G: 2,4 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Hamur Rengi: 2.5 YR 5 / 8 (red), Yüzey Rengi: 2.5 YR 7 / 6 (reddish yellow) Kırmızımsı turuncu az kireç katkılı iyi pişirilmiş hamur yapısına sahiptir.

Tanım: Pişmiş toprak kadın. Çene altına kadar korunmuş. Polos'un üst kısmı kırıktır. Yüzeyde etkili aşınma.

Başın üzerinde silindirik hafif uzun bir polos. Polosun üzerinde bir stephane (a). Saçlar ikiye ayrılarak yanlardan kulakları kapatacak şekilde arkaya doğru taranmış (b). Oval ve dolgun yüz yapısına sahip. Dudaklar hafif aralık. Tok bir çene yapısı (a).

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl.: Robinson 1933: 42 Kat. 147 Lev. 16; Goldman 1940: 472 Kat. 55 Res. 178; Güçlü 2006: 53 Res. 17 a - b Lev. 12; Kielau 2009: 41 Kat. 2 Lev. 4 a; Doğan - Gürbüzler 2012: 68 Kat. 114 - 115 Lev.18; Dereboylu 2012: Kat. 117 - 121 Lev.135.

Tarih: Geç Klasik Dönem – Erken Hellenistik Dönem

a

b

Kat 16

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: AR17 – NA - FGRN1

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Nişli Alan / 2018

Ölçüler: Y: 3, 9 cm G: 2, 4 cm K: 1, 1 cm Yüz Y: 2, 1 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Hamur Rengi: 5YR 7 / 6 (reddishyellow), yüzey Rengi: 7. 5YR 7 / 6 (reddishyellow)

Tanım: Pişmiş toprak kadın başı. Boyuna kadar korunmuş. Sağ yarının bir bölümü alından boyna kadar kırık ve kayıp. Yüzeyde aşınma ve yoğun kalker patina.

Yarım ay şeklinde stephane (a). Saçlar alnın ortasından ikiye ayrılıp kulakları kapatacak şekilde yanlardan arkaya doğru taranmış (b). Alın yuvarlak ve çıkık verilmiştir. Sol gözü daha net olan figürinin göz kapakları belirgin ve etlidir. Burun geniş, ağız kapalı ve küçük işlenmiştir. Dudaklar dolgun. Çene yapısı geniş (a).

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl.: Burr 1934: 62 Res. 73 - 75 Lev. XXX, 75 Res. 109 Lev. XL; Mollard - Besques 1963 (2): Res. 2 Lev. XXVII; Burr - Thompson 1963: Kat. 39 Lev. XII; Leyenaar - Plaisier 1979: 113 Res. 796; Güçlü 2006: 53 Res. 18 a - c Lev. 12; Kielau 2009: 47 Kat. 58 Lev. 6 a; Kat. 361 Lev. 42 b; Şakar 2009: 41 Kat. 4 Res. 16 - 21 Lev. VII; Dereboylu 2012: 166 Kat. 135 - 137 Lev 38.

Tarih: MÖ 2. yüzyıl

a

b

Kat 17

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: AR17 - KA - FGRN13

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Kız Adası / 2018

Ölçüler: Baş Y: 2, 6 cm Baş G: 2 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Hamur Rengi: 2. 5 YR 7 / 6 (light red), Yüzey Rengi: 2. 5 YR 6 / 6 (light red)

Tanım: Pişmiş toprak kadın başı. Çene altına kadar korunmuş. Sol kulağı kırık (b), sağ kulak aşınmıştır. Yüz bölgesinde etkili aşınma. Yer yer kalker patina.

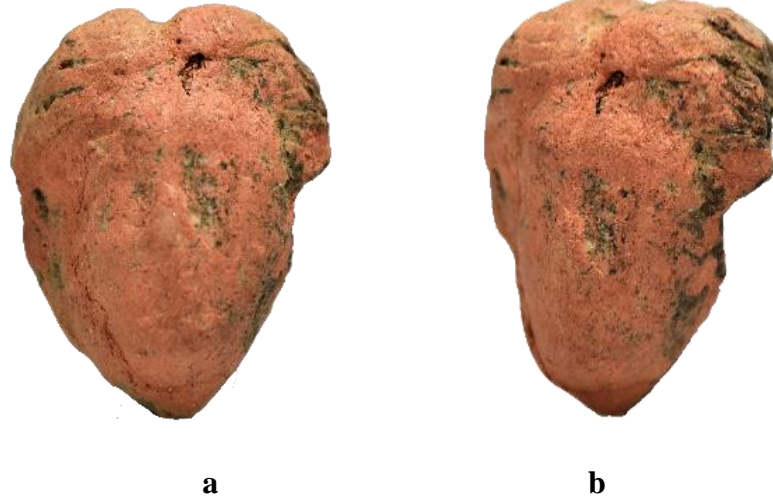
Figürin, dolgun ve kabarık saça sahiptir. Saçları ortadan ayrılmış ve dalgalar halinde geriye doğru taranmıştır (b). Olasılıkla saç ensede toplanmaktadır. Yüz oval ve alın yüksek (a).

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl: Burr 1934: 75 Res. 108 Lev. XL; Laumonier 1956: 243 - 244 Res. 1086 - 1104 Lev. 84; Burr - Thompson 1963: 131 Kat. 218 Lev. XLVII, 132 Kat. 219 - 220 - 227 - 228 - 229 Lev. XLVII; Mollard - Besques 1963 (2): 171 Res. e Lev. 207; 178 Res. a Lev. 214; Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 376 - 379 Lev.62, Kat. 794 - 801 - 802 Lev. 113; Vierneisel - Schlörb 1997: 143 Kat. 435 Lev. 75, 147 Kat. 455

Lev.78; Güçlü 2006: 55 Res. 22 a - c Lev. 14, Res. 24 a - c Lev. 15; Şakar 2009: 43 Kat. 7 Res. 30 - 35 Lev. X; Dereboylu 2012: 173 Kat. 143 - 145 Lev. 39 - 40; Doğan - Gürbüzler 2012: 71 vd. Kat. 121 - 123 Lev. 18 - 19; Çekilmez 2014: 38 Kat. 1 Lev. 17, 43 Kat. 17 Lev. 26 - 27; Hasselin - Rous vd. 2015: 58 Kat. 27.

Tarih: MÖ 3. yüzyıl

Kat 18

Korunduğu Yer: Apollonia a. R. Kazı Deposu Kayıt No.: AR17 - KA - FGRN18

Buluntu Yeri ve Yılı: Apollonia a. R. Kız Adası / 2018

Ölçüler: Y: 2, 6 cm G: 2, 6 cm Yüz G: 1, 5 cm

Hamur Rengi ve Yapısı: Hamur Rengi: 5YR 7 / 8 (reddish yellow), Yüzey Rengi: 5YR 7 / 8 (reddish yellow)

Tanım: Pişmiş toprak figürin başı. Saç ve yüzün bir bölümü korunmuş; başın arkası kırık ve kayıp (c). Yüz bölgesinde etkili aşınma (a).

Kabarık ve dolgun işlenen saçlar kulak arkasından geriye doğru gitmekte (b). Yuvarlak yüz yapısı.

Başın arkasındaki çukur iki kalıbın birleştirilmesi tamamlandığına işaret etmekte (c).

Kaynakça: Yayınlanmamış

Krşl: Burr - Thompson 1963: 133 Kat. 242 Lev. XLIX, Kat. 243 Lev. L, 134
Kat. 244 - 245 - 246 Lev. L; Kaplan 2009: 103 Kat.136 - 137 - 138
Lev. 40, Kat. 139 - 140 - 141 - 142 Lev. 41, Kat. 143 Lev. 142;
Kasapoğlu 2015: 258 Kat. 150 Lev. 104, Kat. 151 Lev. 105.

Tarih: MS 3. yzyıl

a

b

c

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Önemli bir coğrafyada yer alan Apollonia a. R. antik kenti Bithynia bölgesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Birçok önemli kent ile etkileşimde bulunmuş olan Apollonia a. R. kentinin kültürel yapısını, sosyal ve siyasal yaşamını, ticari ilişkilerini ve dini inanışlarını anlamak adına, heykeltıraşlık buluntuların üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Apollonia a. R. kentinde birtakım sebeplerden dolayı 2015 - 2018 yılları arasında gerçekleşen sondaj ve kurtarma kazı çalışmalarının başlamasıyla birlikte ele geçen eserlerin tez olarak çalışılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan Apollonia a. R. kökenli heykeltıraşlık eserler de çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Apollonia a. R. kentine ait heykeltıraşlık eserleri ilk defa bir araya toplanmıştır. Daha önce kentte ait birkaç eserinin incelenip yayınlanması dışında kente ait buluntuların incelenmemiş olması sebebiyle çalışmamızın daha sonra yapılacak olan araştırmalara katkı sağlaması da hedeflenmiştir. Bu amaçla gerekli izinler Kültür ve Turizm Bakanlığından alınmıştır.

Araştırmamızda heykeltıraşlık eserler tipolojik ve ikonografik olarak değerlendirilmeye alınmıştır. Eserlerde tercih edilen tipleri ve eserlerin hangi tarih aralığında üretildiği gibi sorularımıza cevap aranmıştır. Bu çalışmayla, ele geçen eserlerin incelenmesiyle kentte bilinen heykeltıraşlık faaliyetlerinin konuları ve üsluplarına katkı yapılması amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Ele alınan heykeltıraşlık eserler bölümler içerisinde irdelenmiştir. Giriş bölümünde belgeleme çalışmalarına detaylı olarak yer verilmiştir. Birinci Bölüm 'de kentnin coğrafyası, araştırma tarihçesi ve araştırma geçmişi değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm 'de buluntu yerleri bilinen eserlerin buluntu yerlerindeki kazı çalışmaları hakkında bilgiler sunulmuştur. Üçüncü Bölüm' de eserler tiplerine göre gruplandırılarak kronolojik olarak alt başlıklar halinde sıralanmıştır. Eserler tanıtılarak, tipolojik ve ikonografik açıdan incelenmiştir. Dördüncü Bölüm 'de ise verilen bilgiler doğrultusunda tez konusunu oluşturan Apollonia a. R. heykeltıraşlık eserlerinin üretim tarihleri hakkında önerilerde bulunulmuştur. Eserlerin stil özellikleri, farklı merkezlerdeki benzer örnekleri ile karşılaştırıp stil kritik yöntemiyle tarihlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen eserler çeşitli malzemelerden üretilmiştir. Pişmiş toprak, mermer, bronz ve kemik olmak üzere toplam 18 adet eser değerlendirilmiştir. Katalogta yer alan 7 adet eser Apollonia a. R. kenti nekropol alanından, 6 adet eser Bursa Arkeoloji Müzesinden, 4 adet eser Kız Adası'nda yer alan kutsal alandan ve son olarak Nişli Alan olarak adlandırılan kutsal alandan 1 adet heykeltıraşlık eser incelenmiştir. İncelenen heykeltıraşlık eserler MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak MS 3. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığı sunmaktadır.

Arkaik dönemden itibaren kült alanlarına bırakılan adak eşyaları Hellenistik Dönemde yoğun bir şekilde mezar hediyesi olarak karşımıza çıkmıştır. Birçok antik kentin nekropol alanında mezar hediyesi olarak figürin görmek mümkündür. Apollonia a. R. kenti nekropol alanında da yapılan sistemli kazıları sonucunda iki farklı mezardan toplamda 7 adet figürin değerlendirilmiştir. Çoğu merkeze göre buluntuların az olmasına rağmen mezar mimarisi ve gömü geleneğinin bütünüyle açığa çıkartılmış olması terakotaların incelenmesine sebep olmuştur. Figürinler iki farklı mezar yapısında ele geçmiştir (M15 ve M19). Mezar hediyesi olarak bırakılan figürinlerde seçilen konular çeşitlilik sunmakta birlikte mezarlarda sıklıkla kullanılan tiplerdir. Konuları, ölümlü erkek ve kadınları onurlandırmak adına seçilen herme, atlı çocuk ve grotesk figürinler oluşturmaktadır.

M15 numaralı mezarda aynı dönem özelliklerine sahip ikişer adet terakota Hermes Hermesi (Kat. 2 - 3), terakota atlı çocuk (Kat. 8 - 9) ve kemik grotesk figürin (Kat. 12 -13) ele geçmiştir. Ölü kültü ile ilişkilendirilen bu tipler, çocuk yaşta ölmüş bir soylu kişinin kahramanlaştırılmasıyla ilgili olmalıdır. Ayrıca mezarda bulunan grotesk figürinler apotropeik özeliğe sahiptirler. Genellikle çocuk mezarlarında görünen groteskler, erken yaşta ölen bir çocuğun kötü ruhlardan korunmaya ihtiyacı olmasından kaynaklıdır. Mezar ölçüleri de bir çocuk mezarı olduğunu doğrulamaktadır.

Mezarlarda ve kutsal alanlarda bulunun grotesk figürinlere nazaran daha nadir karşımıza çıkan farklı bir form tez kapsamında incelenmiştir. Abartılı yüz ifadesiyle seramik bir kap üzerinde tasvir edilen bu form Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmaktadır (Kat. 11). Nerede ve ne şekilde bulunduğu kayıtlarda belirtilmeyen grotesk kabın, mezar ve kutsal alanların dışında evlerde ve dini yapılarda apotropeik

özellikle kullanıldığı bilmekteyiz. Popülaritesi yüksek olan bu tipin, figürinler dışında farklı formlarda da kullanılmış olması açısından önemli bir buluntudur.

M19 numaralı mezarda ise çeşitli mezar hediyelerinin yanında bir adet terakota atlı çocuk figürini bulunmuştur (Kat. 10) Mezar ölçülerinden gömünün bir yetişkine ait olduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönemde atlı çocuk figürinleri aynı zamanda at sahibinin iyi bir statüye sahip olduğunun göstergesi olmuştur. Farklı merkezlerde de yoğunlukla ele geçen atlı çocuk tipleri bir dönem sevilerek kullanılmıştır. Benzer bir buluntu Bursa Arkeoloji müzesinde sergilenmektedir (Kat. 7). Apollonia a. R. kentine ait olan eserin nerede bulunduğu dair bilgi yoktur. Fakat bu tipin genellikle mezar hediyesi olarak sıklıkla kullanılması mezar buluntusu olduğunu mümkün kılmaktadır.

Kız Adası'nda yapılan sondaj kazıları esnasında Apollon Tapınağı olduğu düşünülen kutsal alanda 1 adet seramik parçası (Kat. 1) ve 3 adet kadın figürin başı (Kat. 15 - 17 - 18) değerlendirilmiştir. Bir tapınağın içerisinde bulunan eserler, adak eşyası olarak kullanıldığını düşüncesini akla getirmektedir. Seramik kap parçası üzerinde kabartma olarak tasvir edilmiş çıplak erkek figürü (Kat. 1) Apollon'a ait olduğu düşünülen kült alanında bulunması ve kente ait sikkeler üzerinde görülen tetrastyl tapınak içerisinde yer alan Apollon Sauroktonos tasvirlerine benzerliğinden dolayı figürün Apollon olduğu düşüncesinin akla getirmiştir. Tipolojik incelemeler sonucunda figürün Hermes tasvirlerinde olduğu gibi bir duruş sergilemesi ve figürün ayakkabıları Hermes'in giydiği kanatlı ayakkabılarla benzerliği dikkat çekmiştir. Apollon' a ait bir tapınakta, Hermes figürünün olması mitolojik ilişkilerini ortaya koyduğunu söyleyebilmekteyiz. Kat. 1 numaralı eserle birlikte aynı alanda bulunan 3 adet kadın figürin başı değerlendirilmiştir (Kat. 15 - 17 - 18). Seramik kap parçası ve kadın figürin başlarının her biri farklı stilde betimlenmiş ve farklı dönemlerde üretilmiştir. Geç klasik Dönemle başlayıp MS 3. yüzyıla kadar kutsal alanın aktif olduğu sonucuna varılmıştır.

Nişli alanda (Kutsal Alan) gerçekleşen kurtarma kazıları sonucunda ana kayaya oyulmuş alanın iki kullanım evresi olduğu anlaşılmıştır. İkinci evrede kullanımında tek bir mekânın iki ayrılması ile oluşan A2 mekân hasat öğütme işliği olabileceği düşünülmektedir. Bu mekânda tez kapsamında değerlendirilen bir adet terakota kadın figürin başı bulunmuştur (Kat. 16). Stil özellikleri incelendiğinde MÖ 2. yüzyıla

tarihlenen figürin yüksek ihtimalle yapının ilk veresinde kutsal alanda bir adak eşyası olarak bırakıldığı sonucuna varılmıştır.

Nişli alanın hasat ve bereketle ilişkilendirilen Kybele ve Demeter gibi tanrıçalara ait bir kült yeri olduğu düşünülmektedir. Tez çalışma kapsamında değerlendirilen ve Bursa Arkeoloji Müzesinde sergilenmekte olan mermer Attis Hermesi (Kat.5), Apollonia a. R. kentinde Kybele kültürünün varlığını güçlendirmektedir. Böylelikle Apollonia a. R. kentinde Apollon'dan sonra Kybele'ye ait olabilecek ikinci bir kültürün varlığı tespit edilmiştir.

Apollonia a. R. kentinde Bursa Uludağ Üniversitesi adına Prof. Dr. Mustafa Şahin'in bilimsel danışmanlığında yapılan sondaj ve kurtarma kazıları dışında, tez kapsamında değerlendirilen eserler arasında Bursa Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan eserler de mevcuttur.

Değerlendirilen eser Genç Dionysos Hermesi bronzdan dökülmüş bir kantar ağırlığıdır (Kat. 4). Tabanda yer alan delik muhtemelen sonradan açılmış olup eser süs eşyası olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Hermeler, kötülüklerden koruması ve öteki dünyada yolculuk sırasında yol gösterici olması anlayışıyla dini bir obje olarak mezarlarda sıklıkla kullanılmıştır. Hellenistik Dönemde popüler olan herme tipi mezarlarda kullanımın dışında, günlük hayatta kişilerin yanında taşıyabileceği şekilde küçük boyutlarda ve çeşitli malzemelerde yapılmıştır. Bununla birlikte Kat. 4 numaralı eserin bir aksesuar ya da süs eşyası niteliğinde kullanıldığı söyleyebiliriz.

Müzedede sergilen bir başka eser, İmparator Hadrian'a ait zırhlı heykeldir (Kat. 6). Güney Marmara Bölgesi'ni etkileyen büyük deprem sonrasında Apollonia a. R. kentini ziyareti esnasında halkının memnuniyetini göstermek üzere dikildiği düşünülmektedir. Heykelin zırh özellikler incelendiğinde, Prokonnesos Tipi B grubuna dahil edilmiştir. Apollonia a. R. kenti, heykelin yontulması için yakın bölgede konumlanan ve kendileri gibi Milet kolonisi olan Prokonnesos kentinde mermer atölyesinde yaptırmış oldukları düşünülmektedir. Bu bağlamda iki kent arasında ticari ilişkinin varlığı söz konusudur.

Çalışma kapsamında değerlendirilen heykeltıraşlık eserlerin hangi dönemde üretildiklerinin tespiti, tipoloji ve analogi yöntemiyle saptanmıştır. İncelenen figürinler çoğunluğu Hellenistik Döneme tarih vermektedir. Nekropol alanında mezar hediyesi

olarak bırakılan eserler MÖ 1. yüzyıla içerisinde üretildiklerinin sonucuna varılmıştır. Nekropol buluntuların dışında genel olarak Apollonia a. R. heykeltıraşlık eserleri, MÖ 4. yüzyılın ikinci yarısında MS 3. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığı vermekte birlikte farklı tipler sunmaktadır.

Tez çalışmamız sonucunda Apollonia a. R. antik kenti bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Kültür ve turizm Bakanlığı ve Bursa Müzeler Müdürlüğünün vermiş olduğu izinle açığa çıkartılan Nekropol, Kız Adası, Nişli Alan (Kutsal Alan) buluntuları ve müzede korunan eserlerin bir arada değerlendirilmesi ve literatüre kazandırılması Apollonia a. R. antik kenti ve Bithynia Bölgesi araştırmalarına ışık tutacaktır.

Modern kentin, antik kentin üzerine kurulmuş olması kazı çalışmalarının yapılmasını engellemiştir. Önemli bir konuma sahip olan kent jeopolitik konumu, coğrafyası ve önemli kentlerle ticari ilişkiler içerisinde olmasına rağmen üzerinde fazla araştırma yapılamayan şansız kentlerden biri olmuştur. Defineciler tarafından kente verilen tahribatı en aza indirmek için kurtarma çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar sayesinde kentte bilimsel araştırma yapılabilme imkânı doğmuştur. Kurtarma kazıları sonucunda Apollonia a. R. kökenli heykeltıraşlık eserlerin değerlendirilmesine karar verilmiş ve bu amaçla gerekli çalışmalar yapılmıştır. Kazılar sonucu ortaya çıkan buluntular ve müzede korunan eserlerin yayınlanması ve literatüre kazandırılması, bilimsel kazıların ve çalışmaların mümkün olmadığı kent ile ilgili önem arz etmektedir. Bilimsel çalışmalar sayesinde kentin adı ve değeri bilinmeye başlamış ve arkeolojik önemini kazanmıştır.

KISALTMALAR VE KAYNAKLAR

Çalışma içerisinde kullanılan kısaltmalar Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün hazırlanmış olduğu listeye göre yapılmıştır. Antik yazarların kısaltmasında, Der kleine Pauly I (1964) XXI vd. önerileri dikkate alınmıştır. Türkçe kısaltmalarda Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu kullanılmıştır.

Antik Kaynaklar

Hdt.	Herodotos, Herodot Tarihi, Müntekim Ökmen (çev.) (İstanbul), 2012.
Hom.	Homeros, İlyada, A. Erhat - A. Kadir (çev.) (İstanbul), 1996.
Paus.	Pausanias, Periegesis (Periegesis tes Hellados): Pausanias, Description of Greece I - V., W. H. S. Jones (çev.) (London), 1918.
Plat. Hipparch.	Platon, Charmides, Alcibiades I & II, Hipparchus, the Lovers, Theages, Minos, Epinomis, T. E. Page (ed.) (London), 1964.
Plin.	Plinius, Naturalis Historia, H. Rachakm, William Heinemann (çev.) (Londra), 1938.
Plut.	Plutarchos, Plutarch's Lives, Bernadotte Perrin (çev.), In Eleven Volumes II (London), 1959.
Strab.	Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV), A. Pekman (çev.) (İstanbul), 2015.

Modern Kaynaklar

Abmeier 1990	A. Abmeier, "Zur Geschichte von Apollonia am Rhyndakos", Mysische Studien, AMS 1,1 - 17.
Ağtürk - Arslan 2015	T.Ş. Ağtürk - N. Arslan, A Terracotta Treasure at Assos, (İstanbul).

- Akca 2004 S. Akca, Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Belgeler Işığında Küçük Asya'da Attis Kültü, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Eskişehir 2004).
- Akçay 2007 B. Akçay, Perge Güney Hamamı Heykeltıraşlık Eserleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İstanbul 2007).
- Akova 2019 A. Akova, Kültür varlıklarının korunması ve sergilenmesi kapsamında: Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Açık Hava Müze Önerisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2019).
- Albayrak 2007 C. Albayrak, Anadolu'da Kybele - Attis Kültü, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara 2007).
- Alscher 1957 L. Alscher, Griechische Plastik, Hellenismus IV (Berlin).
- Ammerman 1990 R.M. Ammerman, "The Religious Context of Hellenistic Terracotta Figurine", J. P. Uhlenbrock (ed.), The coroplast's art: Greek Terracottas of the Hellenistic World, On Exhibition and Publication in Honor of D. Burr Thompson of her 90 th. Birthday (New York), 37 - 46.
- Anadolu 1970 M.U. Anadolu, Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları (İstanbul).
- Anadolu 1987 M. U. Anadolu, "İzmir Arkeoloji Müzesindeki taştan yapılmış masa ayakları", AST 5 / 1, 293 - 302.
- Anadolu 1993 M. U. Anadolu, "Batı Anadolu Müzelerinde Bulunan birkaç yayınlanmamış Attis Betimlemesi", Arkeoloji Sanat Dergisi 60, 2 - 14.

- Arcagök 2019 İ. Arcagök, Bursa Arkeoloji Müzesinde Yer Alan İki Adet Zırhlı Torso, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2019).
- Atalay1991 E. Atalay, "Efes (Selçuk) Müzesinde Bulunan Karikatür Terracottalar", Arkeoloji Dergisi, Özel Sayı I, 5 - 20.
- Atasoy - Zeyrek 2005 S. Atasoy - T. H. Zeyrek, "Amisos'tan (Eski Samsun) Pişmiş Toprak Kadın Betimleri", AnadoluAraş 18 / 1, 111 - 124.
- Atik 2004 N. Atik, "Tekirdağ / Karaevlialtı Pişmiş Toprak Figürinleri", H. İşkan, G. Işın, T. Korkut (ed.), 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan /Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag - Anadolu'da Doğdu (İstanbul), 43 - 53.
- Aybek 2007 S. Aybek, "Apollonia ad Rhyndacum and the Sanctuary of Apollo in Mysia, Northwestern Turkey", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9 / 2, 105 - 119.
- Aybek - Dreyer 2010 S. Aybek - B. Dreyer, "Neues vom Profoncul Asiae Sempronius Senecio Aus Apollonia am Rhyndacos", ZPE 173, 119 - 123.
- Aybek - Öz 2004 S. Aybek - A. K. Öz, Preliminary Report of The Archaeological Survey at Apollonia ad Rhyndacum in Mysia", Anatolia 27, 1 - 25.
- Aybek - Öz 2007 S. Aybek - A. K. Öz, "Apollania Ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu", 25. AST 1, 285 - 298.
- Aybek - Öz 2008 S. Aybek - A. K. Öz, "Apollania Ad Rhyndacum Antik Kenti ve Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması", TÜBİTAK, 841 Numaralı Proje, Trakya Üniversitesi, 1 - 33.

- Aybek- Öz 2009 S. Aybek - A. K. Öz, “Uluabat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması, 2007”, 26. AST 2, 327 - 342.
- Aybek - Öz 2010 S. Aybek - A. K. Öz, “Ulubat Gölü Çevresi 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları”, 27. AST, 313 - 329.
- Aybek - Öz 2012 S. Aybek - A. K. Öz, “Gölyazı ve Uluabat Çevresi 2010 Yılı yüzey Araştırması”, 29. AST 2, 1 - 11.
- Aydın - Tavukçu 2007 Z. Aydın Tavukçu, Parion Nekropolü 2005 Yılı Buluntuları., Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi (Erzurum 2007).
- Baldıran 1990 A. Baldıran, Stratonikeia Nekropol Buluntuları, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Konya 1990).
- Baldıran 1993 A. Baldıran, “Stratonikeia Hellenistik Dönem Terrakotaları”, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi 7 - 8, 207 - 220.
- Barringer 2014 J. M. Barringer, The Art of Ancient Greece (Cambridge).
- Bayburtluoğlu 1977 C. Bayburtluoğlu, Erythrai II, Pişmiş Toprak Eserler, Terracottas in Erythrai (Ankara).
- Baydur 1998 N. Baydur, “Attis Kültü ve Tarsus'ta Bulunmuş Attis Terrakotaları”, G. Arsebük, M. J. Mellink, W. Schirmer (ed.), Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar (İstanbul), 105 - 113.
- Baudat 1953 B. Baudat, “Terres cuites de l'École français d'Athènes”, BCH 77/1, 1 - 45.
- Bergmann 2010 B. Bergmann, “Bar Kochba und das Panhellenion Die Panzerstatue Hadrians aus Hierapytna/Kreta (Istanbul, Archäologisches Museum Inv. Nr. 50) und der Panzertorso Inv. Nr. 8097 im Piräuseum von Athen” IstMitt 60, 203 - 289
- Bieber 1951 M. Bieber, Hellenistic Sculpture Age (New York).

- Bieber 1964 M. Bieber, Alexander the Great in Greek and Roman Art (Chicago).
- Bieber 1977 M. Bieber, Ancient Copies Contributions to the History of Greek and Roman Art (New York).
- Bieber 1981 M. Bieber, The Sculpture of the Hellenistic Age (New York).
- Bingöl 2004 O. Bingöl, Arkeolojik Mimaride Taş (İstanbul).
- Blinkenberg 1931 C. Blinkenberg, Lindos, Fouilles et Recherches 1902 - 1914, I Les Petit Objets (Berlin).
- Boardman 2005 J. Boardman, Yunan Sanatı (İstanbul).
- Boatwright 2000 M. T. Boatwright, Hadrian and The Cities of The Roman Empire (United Kingdom).
- Boysal - Kadioğlu 1998 Y. Boysal - M. Kadioğlu, "1997 Yılı Stratonikeia Nekropol Çalışmaları", KST 20 / 2 ,215 - 228.
- Burn - Higgins 2001 L. Burn - R. Higgins, Catalogue of the Greek Terracottas in the British Museum, Vol. III (London).
- Burr 1934 D. Burr, Terra - cotttas from Myrina in the Museum of Fine Arts Boston (Wien).
- Burr - Thompson 1963 D. Burr Thompson, Troy, The Terracotta Figurines of the Hellenistic Period: Supplementary Monograph III (Princeton).
- Burr - Thompson 1966 D. Burr Thompson, "Three Centuries of Hellenistic Terracottas the Second Century B.C.", Hesperia 35 / 1, 1 - 19.
- Boehlau - Schfold 1942 J. Boehlau - K. Schefold, Larisa am Hermos III., Die Kleinfunde (Berlin).
- Boehringert - Krauss 1937 E. Boehringert - F. Krauss, Das Temenos für den Herrscherkult, Prinzessinnen Palais, AvP 9 (Berlin).
- Bookidis 1982 N. Bookidis, "Hellenistic Terracotta Group From Corinth", Hesperia 51 / 3, 229 - 247.
- Bordman 2005 J. Boardman, Yunan Sanatı (İstanbul).

- Breitenstein 1941 N. Breitenstein, Danish National Museum, Catalogue of Terracottas Cypriote, Greek, Etrusco-Italian and Roman (Copenhagen).
- Büyükkolancı - Doğan 2007 M. Büyükkolancı - E. Doğan, "Efes Ayasuluk Tepesi'nde Bulunan Figürinler". Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Dergisi IX / 1, 123 - 133.
- Chesterman 1974 J. Chesterman, Classical Terracotta Figures (New York).
- Clerc 1891 M. A. Clerc, "Fouilles d'Aegae en Éolide", BCH 15, 213 - 237.
- Cohen 1995 G. M. Cohen, The Hellenistic Settlements in Europe, The Islands and Asia Minor (California).
- Cormack 2004 S. Cormack, The Space of Death in Roman Asia Minor, Wiener Forschungen zur Archäologie 6 (Wien).
- Corso 2013 A. Corso, The Art of Praxiteles IV The Late Phase of his Activity (Roma).
- Csapo 1997 E. Csapo, "Riding the Phallus For Dionysus: Iconology", Ritual and Gender Role De/Construction 51 / 3 - 4, 253 - 295.
- Curtius 1903 L. Curtius, Die Antike Herme; eine mythologisch-kunstgeschichtliche Studie (München).
- Çakıcı 2007 M. Çakıcı, "Milas İsmetpaşa Mahallesi, 284 Ada, 23 - 3 Parsellerde Kurtarma Kazısı", MKKS 15, (Ankara), 83 - 94.
- Çapar 1978 Ö. Çapar, "Roma Tarihinde Magna Mater (Kybele) Tapınımı", Anatolia 29, 167 - 210.
- Çekilmez 2011 M. Çekilmez, "Aydın Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin", 4. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir 14 - 27 Haziran 2010, 150 - 165.

- Çekilmez 2013 M. Çekilmez, “Aydın Mesutlu Köyünden Terrakotta Figürinler”, Cedrus 1, 201 - 217.
- Çekilmez 2014 M. Çekilmez, Tralleis Güney Nekropolü Terrakotta Figürinleri, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Aydın 2014).
- Çevirici 1998 F. Çevirici, Kültür Açısından Daskyleion Terrakottaları, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir 1998).
- Çevirici - Coşkun vd. 2019 F. Çevirici Coşkun vd., Afyonkarahisar Müzesi Terrakotta Figürinler, G. Coşkun (ed.) (Ankara).
- Çokoğullu 2007 S. Çokoğullu, Ege Gübre Kazısı’ndan Ele Geçen Pişmiş Toprak Heykelcikler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir 2007).
- Davidson 1952 G. R. Davidson, “The Minor Objects”, Corinth XII (Princeton -New Jersey).
- Delemen 2013 İ. Delemen, “Perge’den Pergamon Tipinde Harap Bir Herme: Taşın Ömrü”, G. Kökdemir (ed.), Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı, Bilgi Kültür Sanat Yayınları (Ankara), 103 - 110.
- Dereboylu 2012 E. Dereboylu, Aigai Pişmiş Toprak Figürinleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir 2012).
- Dickens 1920 G. Dickens, Hellenistic Sculpture (Oxford).
- Dimitriev 2005 S. Dimitriev, City Government in Hellenistic and Roman Asia Minor (New York).
- Diñç 2013 M. Diñç, Tralleis Heykeltıraşlık Eserleri, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Mersin 2013).

- Doğan- Gürbüzer 2012 E. Doğan Gürbüzer, Klaros Kazılarında Bulunmuş Olan Pismiş Toprak Figürinler ve Kltler Açışından Değerlendirilmeleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir 2012).
- Doğancı 2001 K. Doğancı, "Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (MS. 4. yy. kadar)", N. Abacı (ed.), Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi (Bursa), 61 - 66.
- Dufkova 1974 M. Dufkova, Terracottas, J. Bouzek (ed.), Anatolian Collection of Charles University (Praha), 103 - 162.
- Dunald 1990 F. Dunald, Terres cuites grco-romaines d'Egypte, Louvre Dpartement des antiquits gyptiennes, Runion des muses nationaux (Paris).
- Ekin- Meriç 2007 A. Ekin Meriç, Metropolis Ana Tanrıça Kült Mağarası, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir 2007).
- Eitrem 1912 S. Eitrem, "Hermai", RE 8 / 1 (Stuttgart), 696 - 708.
- Er 2004 Y. Er, Klasik Arkeoloji Szlğ (İstanbul).
- Ercan 2019 O. Ercan, Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü Kerpiç Mezarları, Uludağ niversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2019).
- Erhardt 1983 N. Erhardt, Milet und seine Kolonien, Teil 1: Text, Vergleichende Untersuchung der Kultischen und Politischen Einrichtungen, (Frankfurt).
- Erhat 2004 A. Erhat, Mitoloji Szlğ (İstanbul).
- Fırat 2009 M. Fırat, "İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin", CollAn VIII, 171 - 198.
- Firrschen 1977 K. Fittschen, Katalog Der antiken Skulpturen in Schloss Erbach, Archaeologische Forschungen 3 (Berlin).
- Foss 1996 C. Foss, Nicomedia (Ankara).

- Fritze 1913 V. H. Fritze, Adramytion- Kisthene: Mit Tafeln I - X, aus: Die Antiken Münzen Mysiens (Berlin).
- Froning 1981 H. Froning, Marmor-Schmuckreliefs mit Griechischen Mythen im 1. Jh. v. Chr., Untersuchungen zu Chronologie und Funxtion (Mainz am Rhein).
- Fuchs 1993 W. Fuchs, Die Skulptur der Griechen (München).
- Gergel 1991 R.A. Gergel, "The Tel Shalem Hadrian Reconsidered", AJA 95 /2, 231 - 25.
- Gezgin 2012 İ. Gezgin, Fallusun Arkeolojisi (İstanbul).
- Goldman 1940 H. Goldman, "The Acropolis of Halae", Hesperia 9, 381 - 514.
- Goldman 1942 H. Goldman, "The Origin of the Greek Herm", AJA 46, No. 1, 58 - 68.
- Goldman 1950 H. Goldman, "The Terracotta Figurines, Excavations at Gzlu Kule, Tarsus", The Hellenistic and Roman Periods I (Princeton), 297 - 383.
- Goldman - Jones 1942 H. Goldman - F. Jones, "Terracottas from the Necropolis of Halae", Hesperia 11 / 4 ,365 - 421.
- Gorman 2001 V.B. Gorman, Miletos, The Ornoment of Ionia: A History of the City to 400 BC (Michigan).
- Göksu 1998 E. Göksu, Gölyazı, Kentsel Arkeolojik Sit Alanı Koruma İmar Planı Açıklama Raporu, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları (İzmir).
- Güçlü 2006 H. Güçlü, Tekirdağ evresinde Pişmiş Toprak Figürinler, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Edirne 2006).
- Günal 2019 B. Günal, 2006 - 2015 Yılları Arasında Kibyra Kazılarında Ele Geçen Terrakotta Figürinler, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Burdur 2019).

- Günaydın - Kaplanoğlu 2000 N.Günaydın - R. Kaplanoğlu, Seyahatnamelerle Bursa, Altan Matbaacılık (Bursa).
- Grandjouan 1961 C. Grandjouan, Terracottas and Plastic Lamps of the Roman Period, Agora VI (Princeton).
- Greaves 2003 A. M. Greaves, Miletos Bir Tarih, Hüseyin Çınar Öztürk (çev.) (İstanbul).
- Hamilton 1842 W. J. Hamilton, Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some Account of their Antiquities and Geology (Londra).
- Has 2019 A.C. Has, Kyzikos Heykeltıraşlık Eserleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyaş Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Erzurum 2019).
- Hasluck 1910 F. W. Hasluck, Cyzikus Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to it, with the Towns of Apollonia ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae (London).
- Hasselin - Rous 2006 I. Hasselin Rous, "Pişmiş Toprak Figürin Atölyeleri", Smyrna/İzmir Fransız Koleksiyonları Işığında Bir Kent'in Portresi Sergi Kataloğu, Gözde Şakar (çev.), İzmir Fransız Kültür Merkezi (İzmir), 48 - 65.
- Hasselin - Rous 2006 I. Hasselin Rous, "Sırlı Seramik ve Pişmiş Toprak Eserler: Smyrna bir üretim merkezi miydi?" Smyrna/İzmir Fransız Koleksiyonları Işığında Bir Kent'in Portresi Sergi Kataloğu, Gözde Şakar (çev.), İzmir Fransız Kültür Merkezi (İzmir), 67.
- Hasselin - Rous vd. 2015 I. Hasselin Rous vd., "Musees Archeologiques d'İstanbul catalogue des figurines en terre cuite Grecques et Romaines de Smyrne", Varia Anatolica XXIX (İstanbul).
- Hekimoğlu 2010 A. H. Hekimoğlu, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki Pitane Pişmiş Toprak Figürinleri, Muğla Üniversitesi,

- Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi (Muğla 2010).
- Hekler 1919 A. Hekler, "Beiträge zur Geschichte der antiken Panzerstatuen" *ÖJh* 19 / 20, 190 - 241.
- Hepding 1903 H. Hepding, *Attis: Seine Myten und sein Kult* (Giessen).
- Heuzey 1883 L. Heuzey, *Les figurines antiques de terre cuite du Musée du Louvre* (Paris).
- Higgins 1954 R. A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities, Greek 730 - 330 B. C., BMC I* (London).
- Higgins 1967 R. A. Higgins, *Greek Terracottas* (London).
- Higgins 1969 R. A. Higgins, *Greek Terracotta Figurines, The Trustess of the British Museum* (London).
- Higgins 1970 R. A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum, Volume 1: (London)*.
- Horn 1931 R. Horn, *Stehende weibliche Gewandfiguren in der Hellenistischen Plastik, Ergänzungsheft 2* (München).
- Hübner 1993 G. Hübner, *Die Applikenkeramik von Pergamon: eine Bildersprache im Dienst des Herrscherkultes, PF 7* (Berlin - New York).
- Işın 2007 G. Işın, *Patara Terrakottaları; Hellenistik ve Erken Roma Dönemleri, Patara VI. (İstanbul)*.
- Jones 1971 A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces* (Oxford).
- Kalogeropoulou- Yalçın 2017 E. Kalogeropoulou Yalçın, *Apolyont'un Sakinleri; Mekân, Bellek ve Tarih* (Bursa).
- Kaplan 2009 D. Kaplan, *Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu Terrakotta Figürinleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi* (Ankara 2009).

- Kaptan 2001 Ö. Kaptan, “Pişmiş Toprak Maskeler”, II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Haziran, 56 - 61.
- Karagöz 2005 Ş. Karagöz, Eskiçağ’ da Depremler, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları (İstanbul).
- Karahan 2018 G. Karahan, Bithynia Bölgesi’nde Kybele Kültü, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Kocaeli 2018).
- Karaosmanoğlu 2005 M. Karaosmanoğlu, Mitoloji ve Ege’nin Tanrıları (Erzurum).
- Kardoruk 2015 N. Kardoruk, Apollonia ad Ryhdacum Kent Surları, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2015).
- Kasapoğlu 2015 H. Kasapoğlu, Parion Antik Kenti Roma Dönemi Terrakotta Figürinleri (2004-2013), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Erzurum 2015).
- Kaufmann 1915 C.M. Kaufmann, Graeco - Agyptische Koroplastik (Leipzig).
- Kepçe - Gerçeker 2011 S. Ç. Kepçe - S. Ö. Gerçeker, “Kilden Suretler”, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Antik Çağ Terrakotta Figürinleri (İstanbul).
- Keser 2010 H. Keser, Efes Müzesinde Bulunan Bir Grup Roma Dönemi Heykeli, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Konya 2010).
- Kılınç 2012 O. Kılınç, Adana Arkeoloji Müzesi’ndeki Roma Dönemi Heykelleri Kataloğu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi (İzmir 2012).
- Kızıl 2009 A. Kızıl, “1990 - 2005 Yılları Arasında Mylasa”da Kurtarma Kazıları Yapılan Mezarlar ve Buluntuları

- Üzerinde Genel Bir Değerlendirme”, F. Rumscheid (ed.), Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Frei Universität Berlin, 13 bis 15 Oktober 2005 (Berlin), 397 - 463.
- Kielau 2009 S. Kialeu, Terrakotten aus Pergamon, Tonfiguren aus wohnhäusern der Stadtgrabung (Bielefeld).
- Kielau 2018 S. Kielau, Terrakotten aus Pergamon, PF 17, (Berlin).
- Kleiner 1992 D. E. E. Kleiner, Roman Sculpture (Nev Haven).
- Kobylina 1970 M.M. Kobylina, Terracottas from the North Shores of the Black Sea (Moscow).
- Köster 1926 A. Köster, Die Griechischen Terrakotten (Berlin).
- Lang - Auinger 2007a C. Lang Auinger, “Aphrodite and Eros as Furniture in the Late Hellenistic and Early Roman Imperial Period”, IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, 26 - 28 Kasım 2007 (İstanbul), 270 - 275.
- Lang - Auinger 2007b C. Lang Auinger, “Terrakotten Die Basilika am Staatmarkt in Ephesos”, 2. Teil: Klassischer bis Römischer Zeit, FiE 9 / 2 - 3, (Wien), 124 - 169.
- Laumonier 1954 A. Laumonier, Les figurines de terre cuite, Delos XXIII (Paris).
- Lé Bas 1888 P. M. Lé Bas, Voyage Archeologique en Grece et en Asie Mineure, S. Reinach (ed.) (Paris).
- Leake 1976 W. M. Leake, Journal of Tour in Asia Minor: With the Comperative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Counrty (Newyork).
- Lebe 2013 F. Lebe, İDÇ Nekropolü’nde 2009 - 2011 Yılları Arasında Mezar Dışından Gelen Figürinler, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir 2013).

- Leyenaar- Plaisier 1979 P.G. Leyenaar Plaisier, Les terres cuites Grecques et Romaines, Catalogue de la collection du Musée National des Antiquités à Leiden, Tome III (Leiden).
- Linfert 1976 A. Linfert, Kunstzentren hellenistischer Zeit: Studien an weiblichen Gewandfiguren (Wiesbaden).
- Löwy 1911 E. Löwy, Die griechische Plastik, Tafelband (Leipzig).
- Lullies 1931 R. Lullies, Die Typen der griechischen Herme (Königsberg).
- Lullies 1957 R. Lullies, Greek Sculpture (London).
- Macfarlane 1850 C. Macfarlane, Turkey and its Destiny the Result of Journeys made in 1847 and 1848 to examine into the State of that Country (Londra).
- Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ, Volume I (New Jersey).
- Mango 1979 C. Mango, "The Monastery of St. Constantine on Lake Apolyont", DOP 33, 329 - 333.
- Mansel 2014 A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi (Ankara).
- McCann 1978 A. M. McCann, Roman Sarcophagi in the Metropolitan Museum of Art (New York).
- Mccredie 1962 J.R. Mccredie, "Two Herms in the Fogg Museum", AJA 62/2, 186 - 188.
- McPerson 1857 D. McPerson, Antiquites of Kertch (London).
- Mellink 1983 M. J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", AJA 65, 37 - 52.
- Mendel 1908 G. Mendel, Catalogue des figurines grecques de terre cuite: Musees İmperiaux Ottomans, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kataloğu (İstanbul).
- Mendel 1909 G. Mendel, "Catalogue des monuments grecs, romains et byzantins du Musée de Brousse", BCH 33, 245 - 435.

- Mendel 1912 G. Mendel, Catalogue des sculptures Grecques, Romaines et Byzantines (Constantinople).
- Meriç 2002 R. Meriç, Späthellenistisch-römische Keramik und Kleinfunde aus einem Schachtbrunnen am Staatsmarkt in Ephesos, FiE 9 / 3 (Wien).
- Meriç 2003 R. Meriç, Metropolis Ana Tanrıça Kenti, Philip Morris/Sabancı Yayınları (İstanbul).
- Merker 1973 G.S. Merker, The Hellenistic Sculpture of Rhodes, SIMA 40, (Göteborg).
- Mollard - Besques 1963 (1) S. Mollard Besques, Les terres cuites grecques (Paris).
- Mollard - Besques 1963 (2) S. Mollard Besques, Catalogue Raisonne des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecs et Romains II Myrina. Musee du Louvre et Collections des Universites de France (Paris).
- Mollard - Besques 1972 S. Mollard Besques, Catalogue Raisonne des Figurines et Reliefs en Terre Cuite Grecs et Romains III, Epoques Hellenistique et Romaine Grece et Asie Mineure (Paris).
- Munro - Anthony 1897 J.A.R. Munro - H.M. Anthony, "Explorations in Mysia", The Geographical Journal 9/2,150-169.
- Neudecker 1988 R. Neudecker, Die Skulpturen- ausstattung römischer Villen İtalien, Beitrage zur Erschliessung Hellenistischer und kaiserzeitlicher Skulptur und Architektur 9 (Mainz am Rhein).
- Niemeyer 1968 H. G. Niemeyer, Studien zur statuarischen Darstellung der römischen Kaiser (Berlin).
- Okçu 2006 R. Okçu, Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu (Bursa).
- Ötüken1996 Y. Ötüken, Forschungen im nortwestlichen Kleinasien, Antike und byzantinische Denkmaler in der Provinz Bursa (Tübingen).

- Öz - Aybek 2005 A. K. Öz - S. Aybek, "Apollonia Ad Rhyndacum Antik Kenti Hakkında İlk Gözlemler", SUBİTEB, 1. Bursa Turizm Sempozyumu, 41 - 52.
- Özdilek 2008 B. Özdilek, "Neapolis Nekropollerine Üzerine Bir Ön Rapor", III.-IV. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anatolia 2 (Ankara), 235 - 252.
- Özgan 1997 R. Özgan, "Alkamenes'in Hermes Propylaiosuna Üzerine Düşünceler", TürkAD 31, 155 - 180.
- Özgan 2016 R. Özgan, Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı I (İstanbul).
- Özgan 2016 R. Özgan, Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı II (İstanbul).
- Özgan 2018 R. Özgan, Hellenistik Devir Heykeltıraşlığı III (İstanbul).
- Özyiğit 1986 Ö. Özyiğit, "Bergama Arkeoloji Müzesinde Sergilenen Myrina Terracottaları ve Aglaophan İşliğı", IX. Türk Tarih Kongresi (Ankara), 499 - 506.
- Özyiğit 1993 Ö. Özyiğit, İonia Bölgesi Pişmiş Toprak Heykelcikleri Araştırma Projesi, Ege Üniversitesi (İzmir).
- Öztürk 2007 F. Öztürk, Efes Müzesi'nden Bir Grup Terrakotta Figürin, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Aydın 2007).
- Öztürk 2010 B. Öztürk, Yazıtlar Işığında Roma İmparatorluk Çağı Küçük Asya'sında Dionysos Kültü (İstanbul).
- Pasquier - Martinez 2007 A. Pasquier - L. Martinez, Praxitèle, Ausstellungskatalog Paris (Paris).
- Perrot 1864 G. Perrot, "Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure", Michel Levy Freres (Paris), 85-86.
- Pisani 2006 M. Pisani, "The Collection of Terracotta Figurines in The British School at Athens", BSA 101, 269-368.

- Phillips 2008 K. L. Phillips, "Figural table support: aspects of the archaeology of dining in the Roman World", *Aphrodisias Papers IV*, 253-283.
- Pollitt 1986 J. J. Pollitt, *Art in the Hellenistic Age* (Cambridge).
- Pottier - Reinach 1883 E. Pottier- S. Reinach, "Fouilles dans le Necropole de Myrina, Les figurines en terre cuite", *BCH 7 / 1*, 81 - 95.
- Pottier - Reinach 1886 E. Pottier - S. Reinach, *Terres cuites et autres antiquités trouvées dans la Nécropole de Myrina* (Paris).
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, Mihri Pektaş (çev.) (İstanbul)*.
- Ramsay 1980 W. M. Ramsay, *The Historical Geography of Asia Minor, Vol. IV* (London).
- Reinach 1887 S. Reinach, "Inedit Terracottas from Myrina in the Museum Constantinople", *AJA 4*, 413 - 420.
- Reinach 1889 S. Reinach, "Statuettes Archaiques de Cybele Decouvertes a Cyme", *BCH 13*, 543 - 561.
- Reinach 1897 S. Reinach, *Repertoire de la statuarie Grecque at Romaine* (Paris).
- Reinach 1913 A. J. Reinach, "La baseaux tropees de Delos et lesmonnaies de Philippe Andriskos", *Journal International d'archeologie numismatique*, 97 - 142.
- Richter 1913 G. M. A. Richter, "Grotesques and the Mime", *AJA 17 / 2*, 149 - 156.
- Richter 1962 G. M. A. Richter, *The Sculpture and Sculptors of the Greeks* (London).
- Richter 1984 G.M.A. Richter, *Yunan Sanatı* (İstanbul).
- Ridgway 2000 S. B. Ridgway, *Hellenistic Sculpture II The Styles of ca. 200 - 100 B.C.* (Wisconsin).
- Ridgway 2001 B. S. Ridgway, *Hellenistic Sculpture: The Styles of ca. 331 - 200 B.C.* (Wisconsin).

- Robert 1980 L. Robert, A travers l'Asie Mineure: poètes et prosateurs, monnaies Grecques, voyageurs et Géographie, 239. Cilt /Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome (Athen).
- Robinson 1933 D.M. Robinson, Excavation at Olynthus. Part VII: The Terracottas of Olynthus found in 1931 (Batimore).
- Robinson 1952 D.M. Robinson, Terracottas, Lamps And Coins Found in 1934 - 1938, Excavataion At Olythus, Part XIV (London).
- Rohde 1968 E. Rohde, Griechische Terrakotten (Tübingen).
- Roller 1988 L.E. Roller, "Phrygian Myth and Cult", Source 7 / 3 - 4, 43 - 50.
- Roller 1991 L.E. Roller "The Great Mother at Gordion: The Hellenization of an Anatolian Cult", JHS 111, 128 - 143.
- Roller 1994 L.E. Roller, "Attis on Greek Votive Monuments: Greek God or Phrygian?", Hesperia 63 / 2, 245 - 262.
- Roller 1999 L.E. Roller, In Search of God the Mother, The Cult of Anatolian Cybele (London).
- Roller 2004 L.E. Roller, Ana Tanrıça'nın İzinde, Betül Avunç (çev.) (İstanbul).
- Romana 1995 I.B. Romana, The Terracotta Figurines and Related Vessels. Gordion Spicial Studies II, University Museum Monograph 86 (Philadelphia).
- Rumscheid 1999 F. Rumscheid, "Myrina-Tarent-Athen: Neue Publikationen zu Terrakotten Figuren aus antiken Gräbern", GFA 2, 1001 - 1050.
- Rumscheid 2006 F. Rumscheid, Die figürlichen Terrakotten von Priene Fundkontexte, Ikonographie und Funktion in Wohnhäusern und Heiligtümern im Licht antiker Parellelbefunde. AF 22, Priene 1 (Wiesbaden).

- Saraçoğlu 2005 (1) A. Saraçoğlu, “Grek Dünyasında Ölüler Ülkesi ve Ölümsüz Tanrılar”, Ramazan Özgan’a Armağan, Mustafa Şahin-İbrahim Hakan Mert (ed.) (İstanbul), 317 - 334.
- Saraçoğlu 2005 (2) A. Saraçoğlu, “Grek Mitolojisinde Gece, Uyku ve Ölüm İlişkisi”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi 119, 49-58.
- Saraçoğlu 2010 A. Saraçoğlu, “2006 - 2007 Tralleis Kazılarında Ele Geçen Bir Grup Terrakotta Figürin”, 4. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, 14 - 27 Haziran 2010 (Eskişehir), 481 - 495.
- Sayın 2018 E. Sayın, “Antik Çağ’ın Grotesk Figürinleri”, 7. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Bildirileri Kitabı III (Burdur), 211 - 230.
- Schmidt 1994 E. Schmidt, Katalog der antiken Terrakotten, Teil I. Die figürlichen Terrakotten, Martin - von - Wagner - Museum der Universität Würzburg. (Mainz a. R.).
- Schürmann 1989 W. Schürmann, “Katalog der antiken Terrakotten im Badischen Landesmuseum Karlsruhe”, SIMA 84 (Göteborg).
- Schraudolph 2007 E. Schraudolph “Die Geschichte der antiken Bildhauerkunst III: Hellenistische Plastik”, Heike Richter (ed.), Beispiele hellenistischer Plastik der Zeit zwischen 190 und 160 v. Chr. (Mainz a. R.).
- Schwertheim 1977 E. Schwertheim, “Denkmäler zur Meterverehrung in Bithynien und Mysien”, Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens: Festschrift Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 29 Februar 1976 (Leiden).
- Sestini 1785 D. Sestini, “Lettere Odeporiche OSia Viaggio Per La Penisola Di Cizico Per Brussa E Nicea” Accademie e biblioteche d’Italia MDGGLXXIX / II, (Livorno).
- Sevin 2007 V. Sevin, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I (Ankara).

- Sezer 2009 S. S. Sezer, Smyrna Hellenistik ve Roma Devri Heykeltıraşlık Eserleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ankara 2009).
- Siebert 1990 G. Siebert, "Hermes", LIMC 5 / 1 (München), 373 - 387.
- Sinn 1977 U. Sinn, Terrakotten, Staatliche Kunstsammlungen Kassel (Kassel).
- Soykal - Alanyalı 2001 F. Soykal Alanyalı, "Ephesos'da Phrygialı Bir Tanrıça". Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1 (Eskişehir) 1 - 12.
- Soykal - Alanyalı 2002 F. Soykal Alanyalı, Ephesos'ta bulunmuş Olan Bir Terrakotta Figürin Işığında Kourotrophi. II. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Eskişehir), 169 - 176.
- Smith 1991 R.R.R. Smith, Hellenistic Sculpture (New York)
- Smith 2002 R. R. R. Smith, Hellenistik Heykel, Aysin Yoltar Yıldırım (çev.) (İstanbul).
- Smith 2008 R. R. R. Smith, "Yazıtlar, Tasvirler ve Arkeolojik Veriler Işığında Heykel Atölyeleri", Aphrodisias'tan Roma Portreleri, R. R. R. Smith - J. L. Lenaghan (ed.) (İstanbul), 102 - 119.
- Smith- Grove 2013 W. Smith – G. Grove, An Atlas of Ancient Geography Biblical and Classical (New York).
- Söğüt - Yılmaz 2012 B. Söğüt - B. Yılmaz, "Stratonikeia'dan Üç Terrakotta Mask", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12 (Denizli), 1 - 7.
- Stemmer 1978 K. Stemmer, Untersuchungen zur Typologie Chronologie und Ikonographie der Panzerstatuen, AF 4 (Berlin).

- Stillwell 1952 A.N. Stillwell, The Potters' Quarter, The Terracottas, Corinth XV/ 2, The American School of Classical Studies at Athens Princeton (New Jersey).
- Süvegh 2014 E. Süvegh, "Hellenistic grotesque terracotta figurines", DissArch 3 / 2, 143 - 156.
- Sweet 1987 W.E. Sweet, Sport and Recreation in Ancient Greece (New York).
- Şahin 2000 M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları (Ankara).
- Şahin 2005 M. Şahin, "Terrakotten aus Knidos, Erste Ergebnisse Die Kulte auf der Rundtempelterrasse", IstMitt 55, 65 - 93.
- Şahin 2016 M. Şahin, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri II, Nilüfer İlçesi I. Kitap, Nilüfer Belediyesi (Bursa).
- Şahin 2017 M. Şahin, Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri III, Nilüfer İlçesi II. Kitap, Nilüfer Belediyesi (Bursa).
- Şahin 2018 M. Şahin, "Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016 - 2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme" Teke Dergisi 7 / 4, 2788 - 2812.
- Şahin, yayında M. Şahin, "Apollonia ad Rhyndacum'dan Bir Aplik Seramik Parçası", Teke Dergisi, yayında.
- Şahin - Özbey 2017 M. Şahin - A. S. Özbey, Nekropol Kazıları, Apollonia a.R. Araştırmaları I (İstanbul).
- Şakar 2009 G. Şakar, Smyrna Antik Kentinde Bulunan Pişmiş Toprak Figürinler, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir 2009).
- Şakar 2015 G. Şakar, Smyrna Terrakottaları, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir 2015).

- Tahberer 2006 S. Tahberer, Adana Arkeoloji Müzesi'ndeki Helenistik ve Roma Dönemleri, Terracotta Figürinlerin Yapım Tekniklerinin Araştırılması ve Uygulanması, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Adana 2006).
- Tanrıver - Kütük 1993 C. Tanrıver - S. Kütük, "The Katoikia of Daphnous and the Sanctuary of Apollon Daphnousios in the Territory of Apolloni ad Rhydacum", EA 21 (Bonn), 99 - 105.
- Tamsü - Polat 2013 R. Tamsü Polat, Stratonikeia Akdağ Nekropolü: Somut ve Soyut Kültür Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara 2013).
- Taşlıkloğlu 1963 Z. Taşlıkloğlu, Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar (İstanbul).
- Taşpınar 2019 P. Taşpınar, Kyme Doğu Nekropolü (Habaş Kurtarma Kazısı 2010 - 2011 Yılı) Figürinleri, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Aydın 2019).
- Tavukçu 1999 A. Y. Tavukçu, Troas Bölgesi Terrakotta Figürinleri, İ.Ö. 1375 - İ.S. 395, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Erzurum 1999).
- Tekin 2008 O. Tekin, Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş (İstanbul).
- Texier 1865 C. Texier, The Principal Ruins of Asia Minor (London).
- Texier 1997 C. Texier, Küçük Asya: Bithynia, Raif Kaplanoğlu (Haz.) (Bursa).
- Texier 2002 C. Texier, Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi (Ankara).

- Thompson -Thompson 1987 D. B. Thompson - H. Thompson, Hellenistic Pottery and Terracottas, American Scholl of Classical Studies at Athens Press: Princeton (New Jersey).
- Tolun 2002 V. Tolun, Assos Batı Nekropolü 1988 - 1994 Kazılarında Bulunan Pişmiş Toprak Heykelcikler, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İstanbul 2002).
- Tolun 2009 V. Tolun, Assos Nekropolü'nde Bulunan Terrakotta Heykelcikler (İstanbul), 130, 43-56.
- Tomaschek 1891 W. Tomaschek, Zur Historichen Topographie von Kleinasien im Mitterlalter 1, Die Küstengebiete und die Wege der Kreuzfahrer, in Comission bei F. Tempsky, (Wien).
- Tomay 2015 B. Tomay, Apollonia ad Rhyndacum Nekropolü, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Bursa 2015).
- Töpperwein - Hoffmann 1971 E. Töpperwein Hoffmann, "Terrakotten von Priene", IstMitt 21,125 -160.
- Töpperwein 1976 E. Töpperwein, Terrakotten von Pergamon (Berlin).
- Uğurlu 2002 E. Uğurlu, "Heykeltıraş Praxiteles", Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 3, 377 - 399.
- Uğurlu 2006 E. Uğurlu, Olympos Nekropolü, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara 2006).
- Uhlenbrock 1990 J.P. Uhlenbrock, The Coroplast's Art, Greek Terracottas of the Hellenistic World, An Exhibition and Publication in Honor of Dorothy Burr Thompson on the Occasion of her Ninetieth Birtday (New York).
- Ürkmez 2012 Ö. Ürkmez, MÖ. I. Bin Yılda Nekrolojik Eserler Işığında Batı Anadolu'da Ölüm İkonografisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (İzmir 1963).

- Vanderpool 1963 E. Vanderpool, "News Letter From Greece", AJA 67 / 3, 279 - 283.
- Vermaseren 1966 M.J. Vermaseren, The Legend of Attis in Greek and Roman Art (Leiden).
- Vermaseren 1978 M.J. Vermaseren, Corpus Cultus Cybelae Attidisque (CCCA) V. Italia -Aliae Provinciae, (Leiden).
- Vermaseren 1987 M. J. Vermaseren, Corpus Cultus Cybelae Attidisque I. Asia Minor (Leiden).
- Vermaseren 1996 M. J. Vermaseren, Cybele, Attis and Related Cults (Leiden - New York - Köln).
- Vermaseren - de Boer 1986 M. J. Vermaseren - M. de Boer, "Attis" LIMC 3 (München), 22 - 44.
- Vermeule 1959 / 60 C.C.C. Vermeule, "Hellenistic and Roman cuirassed statues", Berytus 13, 1 - 82.
- Vierneisel - Schlörb 1997 B. Vierneisel Schlörb, Die figürlichen Terracotten I. Späetmykenisch bis späethellenistisch, Kerameikos XV (München).
- Winter 1903 F. Winter, Die Typen der figürlichen Terrakotten I- II (Berlin - Stuttgart).
- Winter 1904 F. Winter, "Zum Hermes des Alkamenes", AM 29, 208 - 211.
- Winter 1908 F. Winter, "Die Skulpturen mit Ausnahme der Alterreliefs", AvP 7 / 2 (Berlin).
- Wrede 1972 H. Wrede, Spätantike Hermengalerie von Welschbillig (Berlin).
- Wrede 1985 H. Wrede, Die antike Herme (Mainz a. R.).
- Wroth 1964 W. Wroth, Catalogie of Greek Coins of Mysia, A Catalogie of Greek Coins in British Museum (Bologna).
- Wycherley 2011 R. E. Wycherley, Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, Nur Nirven - Nezih Başgelen (çev.) (İstanbul).

- Yalman 1987 B. Yalman, “Gölyazı Köyü; Apollonia ad Rhyndacum”, İlgı 37, 7 - 12.
- Yıldırım 2008 Ş. Yıldırım, “Apollonia ad Rhyndacum (Uluabat Gölü-Gölyazı) Antik Kenti ve Kalesi Hakkında Bilimsel Rapor” Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (Trakya).
- Yıldırım2012 N. Yıldırım, “Herakles Hermelerinin Anlamı ve Kullanımı”, Mediterranean Journal of Humanities 2 / 1, 229 - 237.
- Young - Young 1955 J. H. Young - S.H. Young, Terracotta figurines fom Kourion in Cyprus, University of Pennsylvania Press (Philadelphia).
- Zoroğlu 2014 C. Zoroğlu, Anadolu’da Roma Dönemi Zırhlı Heykelleri, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi (Ankara 2014).

LEVHALAR LİSTESİ

- Harita 1** Bithynia bölgesi ve Apollonia a. R. antik kenti konumu. Foto:
https://yandex.com.tr/search/?text=antik+bölgesiharitası&lr=103835&clid=2261673&win=314&suggest_reqid=973386118151507598685839663752555 (Erişim tarihi: 18. 05. 2020).
- Harita 2** Günümüz Bursa sınırlarında konumlanan Apollonia a. R. antik kenti. Foto:
https://yandex.com.tr/harita/106076/nilufer/search/Gölyazı%20Mah./?from=tabbar&ll=31.835293%2C40.210506&source=serp_navig&z=7.48 (Erişim tarihi: 18. 05. 20).
- Harita 3** Uluabat Gölü'nün kuzeydoğusunda konumlanan Apollonia a. R. antik kenti. Foto:
<https://earth.google.com/web/search/Gölyazı,+Apollonia+ad+Ryndacum+Antik+Kenti,+Nilüfer%2fBursa/@40.16604881,28.5972103,5.98747144a,30050.08910232d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCe612uxFX0pAEdiy7denXkpAGSStcFF5KRVAIcKTKZFgGBVA> (Erişim tarihi: 24. 05. 2020).
- Harita 4** Rum ve yerli Gölyazı halkının tanıklıklarıyla çizilen adalar haritası. Foto: Lé Bas 1888: Res. 46.
- Harita 5** Apollonia a.R. nekropol genel görünüm. Foto: Ercan 2020: 71 Harita 2.
- Harita 6** Kız Adası konumu. Foto:
<https://earth.google.com/web/search/Gölyazı,+Apollonia+ad+Ryndacum+Antik+Kenti,+Nilüfer%2fBursa/@40.16604881,28.5972103,5.98747144a,30050.08910232d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCe612uxFX0pAEdiy7denXkpAGSStcFF5KRVAIcKTKZFgGBVA> (Erişim tarihi: 24. 05. 2020).
- Harita 7** Nişli Alan (Kutsal Alan) konumu. Foto:
<https://earth.google.com/web/@40.16886121,28.68242223,24.08399594a,2105.07727789d,35y,0h,0t,0r> (Erişim tarihi: 24. 05. 2020).
- Resim 1** Apollonia a. R. antik kenti çizimi. Foto: Aybek - Öz 2010: 321 Çiz.1.

- Resim 2** Apollon Kutsal Alanı rölöve denemesi, doğudan bakış. Foto: Lé Bas 1888: Res. II-1.
- Resim 3** Sondaj V genel görünüm. Foto: Ercan 2020: 91 Çiz. 34.
- Resim 4** M15 (Mezar 15) görünüm. Foto: Şahin - Özbey 2016: 178 Görsel 196.
- Resim 5** M15 numaralı mezar buluntusu, pişmiş toprak unguanterium. Foto: Şahin - Özbey 2017: 179 Kat. M15 - 1 Res. a - b.
- Resim 6** M19 (Mezar 19) görünüm. Foto: Ercan 2020: 22 Res. 65.
- Resim 7** İmparator I. Maximinus Dönemine ait Apollon a. R. antik kenti sikkesi. Foto:
http://www.wildwinds.com/coins/greece/mysia/apollonia_ad_rhyndacum/t.html (Erişim tarihi: 18. 05. 2020).
- Resim 8** Kız Adası ve Tapınak görünümü. Foto. Şahin 2017: 87 Görsel 107.
- Resim 9** Nişli Alan (Kutsal Alan) genel görünümü. Foto: Şahin 2016: 186 Res. 450.
- Resim 10** A1 Mekânı. Foto: Kazı arşivi.
- Resim 11** A2 Mekânı. Foto: Kazı arşivi.
- Resim 12** Apollon Daphnephoros heykeli, Antalya Müzesi, Depo. Foto: Bilici 2020: Kat. 8 Res. a - b - c Lev. 9.
- Resim 13** Hermes Farnese heykeli, Roma Vatikan Müzesi. Foto: Pasquier - Martinez 2007: 305 Res. 215.
- Resim 14** Hermes ile Bebek Dionysos, Olympia Arkeoloji Müzesi. Foto: Barringer 2014: 290 Res. 5. 20.
- Resim 15** Minturno Hermes, Napoli Ulusal Müze. Foto: Pasquier - Martinez 2007: 100 Res. 77.
- Resim 16** Dinos Ressamına ait Çan Krater, Paris Louvre Müzesi. Foto: Şahin, yayında.
- Resim 17** Dionysos Hermes'inin bulunduğu Dinos Ressamı'na ait stamnos. Foto: <https://www.pinterest.com.mx/pin/428686458254255524/> (Erişim tarihi: 18. 05. 2020).
- Resim 18** Loutrophoros üzerinde betimlenen Dionysos Hermes. Foto: Goldman 1942: 65 Res.9.

- Resim 19** Gale Krateri üzerinde betimlenen Dionysos Hermes. Foto: Goldman 1942: 65 Res.6.
- Resim 20** Alkamenes'in yapmış olduğu Hermes Hermes. Foto: Arınç 2015: 11 Res.3 Lev.III.
- Resim 21** Pire'den adak steli. Foto: Vermaseren 1966: 22 Lev. XI.
- Resim 22** İmparator Hadiran'ın olası restitüsyonu. Foto: Arcagök 2019: 116 Res. 55.
- Resim 23** Grotesk kap cepheden. Aphrodisias Müzesi, Env. ? Foto: Yazar.
- Resim 24** Attelan Komedyası Maccus karakteri. Foto: Sayın 2019: 42 Res. 32.
- Resim 25** Tralleis nekropolünden Maccus karakteri. Foto: Çekilmez 2014: 239 Kat. 94 Lev. 107.
- Resim 26** Stephaneli kadın başı, Korhint örneği. Foto: Burr - Thompson 1963: 49 Kat. 216 Lev. XLVI.
- Resim 27** Stephaneli kadın başı, Myrina örneği. Foto: Burr - Thompson 1963: 49 Kat. 217 Lev. XLVI.
- Resim 28** Genç Hermes Hermes terakota figürin, Parion. Foto: Kasapoğlu 2015: 224 Kat. 105 - 106 Lev. 81.
- Resim 29** Genç Hermes Hermes terakota figürin, Kertch. Foto: Burr - Higgins 2001: 91 Res. 2199 Lev. 36.
- Resim 30** Fiyonk saç stiline sahip Dionysos figürini. Smyrna. Foto: Mollard - Besques 1963: 91 Res. 4 Lev. XXIII.
- Resim 31** Attis betimlemeli adak steli. Foto: Vermaseren 1978: 86 Kat. 210 Lev. LXXXI.
- Resim 32** Taşıyıcı eleman olarak kullanılan Attis figürü, Pompei. Foto: Vermaseren 1978: 15 Kat. 36 Lev. VIII.
- Resim 33** İmparator Hadrian heykeli, Heraklion Müzesi. Foto: Arcagök 2019: 119 Res.b 60.
- Resim 34** Zırhlı İmparator heykeli, İstanbul Müzesi Özel Koleksiyonu. Foto: Zoroğlu 2014: 278 Kat. 73 Res. 2 Lev. 23.
- Resim 35** İmparator Septimus Severus heykeli, Bursa Arkeoloji Müzesi. Foto: Arcagök 2019: 12 Kat. 2 Res. 39.

- Resim 36** Perinthos Herakleia'dan zırlı imparator torsosu, Tekirdağ Arkeoloji Müzesi. Foto: Zoroğlu 2014: 271 Kat. 65 Res. 4 Lev. 21.
- Resim 37** Zırlı imparator torsosu, Atina Ulusal Müzesi. Foto: Stemmer 1978: 24 Kat. II 4 Res. 1 - 5 Lev. 12.
- Resim 38** Kyrene'den atlı çocuk terakota figürini. Foto: Burn - Higgins 2001: 247 Kat. 2804 Lev. 131.
- Resim 39** Kyrene'den atlı çocuk terakota figürin. Foto: Burn - Higgins 2001: 247 Kat. 2805 Lev. 131.
- Resim 40** Tralleis'den atlı çocuk terakota figürin. Foto: Çekilmez 2014: 79 Kat. 62 Lev. 82.
- Resim 41** Tralleis'den atlı çocuk terakota figürin. Foto: Çekilmez 2014: 79 Kat. 63 Lev. 83.
- Resim 42** Patara'dan atlı çocuk terakota figürin. Foto: Işın 2007: 70 Kat. 39 Res.4.
- Resim 43** Stratonikeia'dan atlı çocuk terakota figürin. Foto: Baldıran 1990: 121 Kat. 139 Res. 212.
- Resim 44** Grotesk seramik kap, Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi. Foto: Çevirici - Çoşkun vd. 2019: 90 Kat. 69.
- Resim 45** Terakota figürin poloslu kadın başı, Troya örneği. Foto: Burr - Thompson 1963: 82 Kat. 33.
- Resim 46** Terakota figürin stephaneli kadın başı, Troya örneği. Foto: Burr - Thompson 1963: 132 Kat. 219 Lev. XLVII.
- Resim 47** Terakota figürin stephaneli kadın başı, İyonya kıyılarından örnek. Foto: Leyenaar - Plaisier 1979: Kat. 1270 Lev. 165.
- Resim 48** Knidos saç stiline sahip terakota figürin kadın başı, Troya örneği. Foto: Güçlü 2006: 55 Kat. 22 Lev. 14.
- Resim 49** Kavun dilimi saç stiline sahip terakota kadın başı, Troya örneği. Foto: Burr - Thompson 1963: 133 Kat. 243 Lev. L.
- Resim 50** Kavun dilimi saç stiline sahip terakota figürin kadın başı, Parion örneği. Foto: Kasapoğlu 2015: 258 Kat. 150 Lev. 104.

Resim 51 Kavun dilimi sa stiline sahip terakota figürin kadın başı, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu. Foto: Kaplan 2009: 103 Kat. 138 Lev.40.

LEVHALAR

LEVHA 1

Harita 1

Harita 2

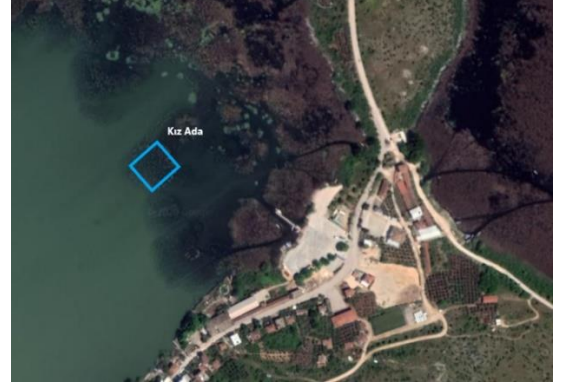
Harita 3

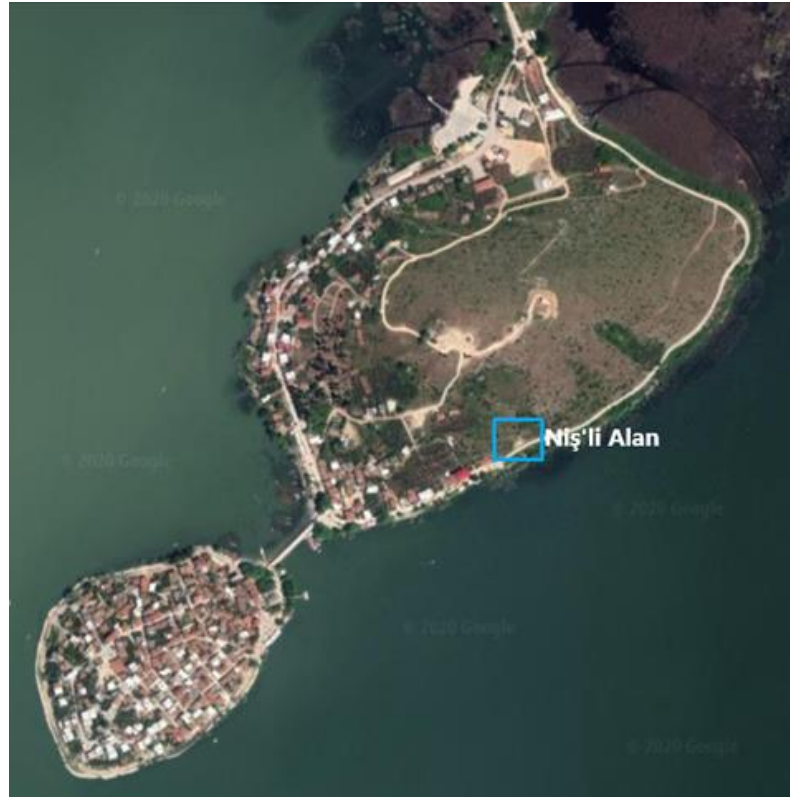
Harita 4

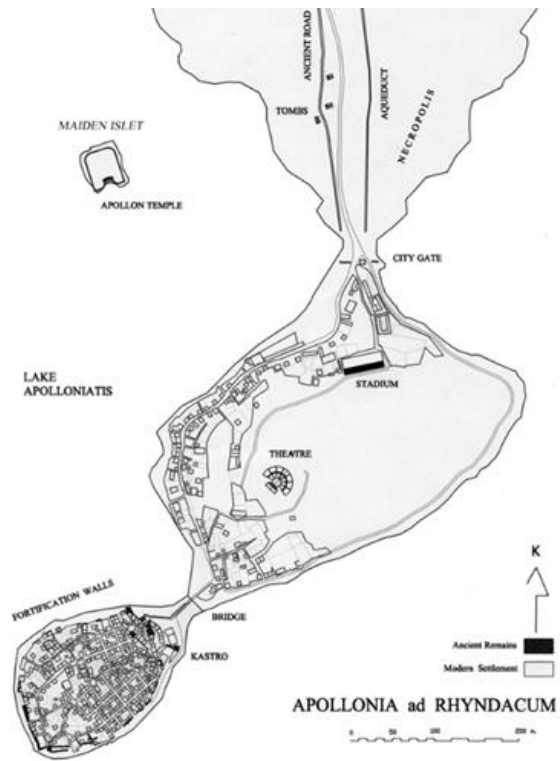
Harita 5

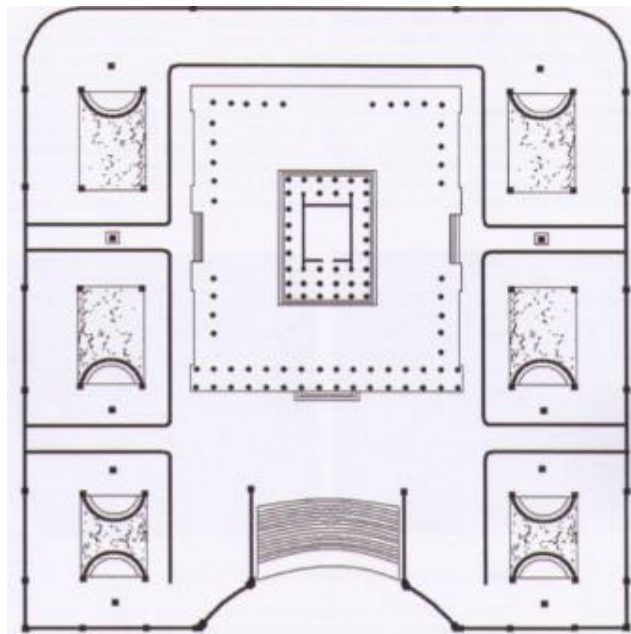
Harita 6

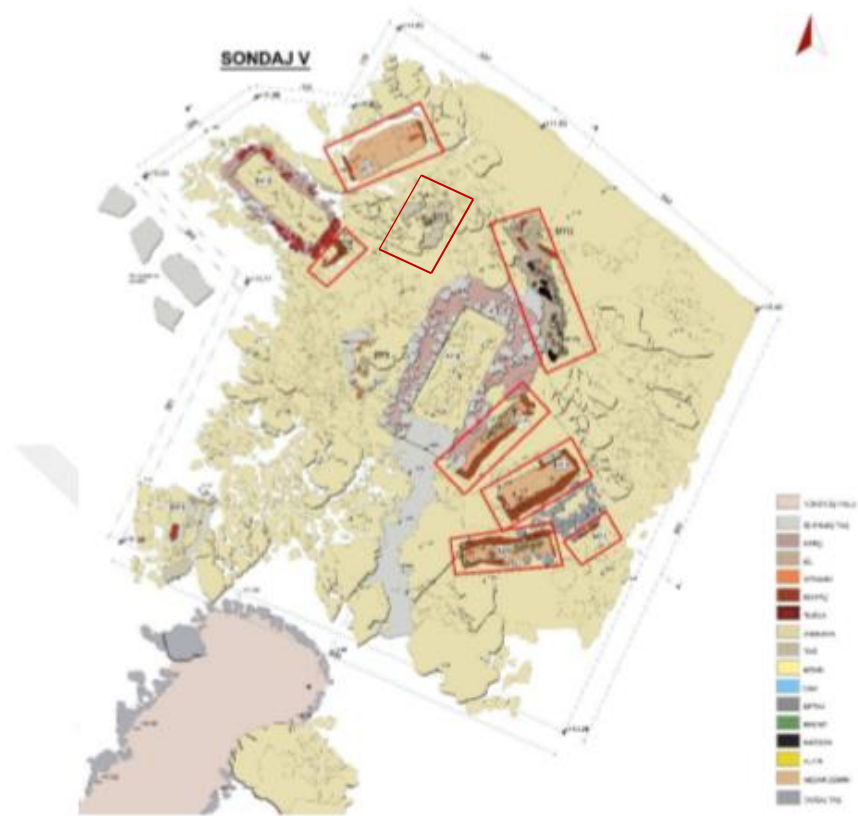
Harita 7

Resim 1

Resim 2

Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

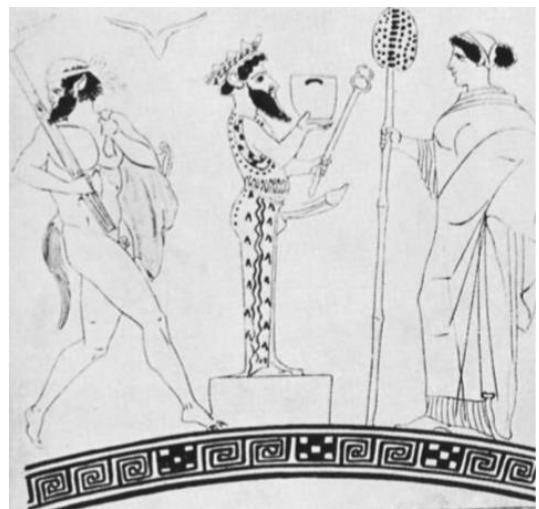
Resim 16

Resim 17

Resim 18

Resim 19

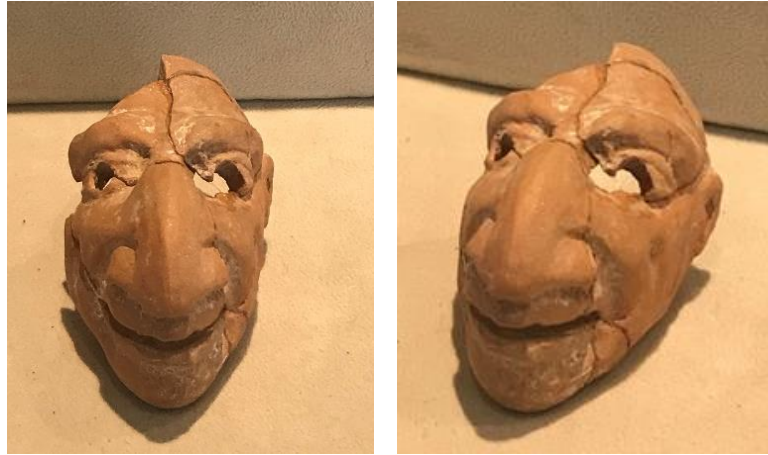
Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

Resim 25

Resim 26

Resim 27

Resim 28

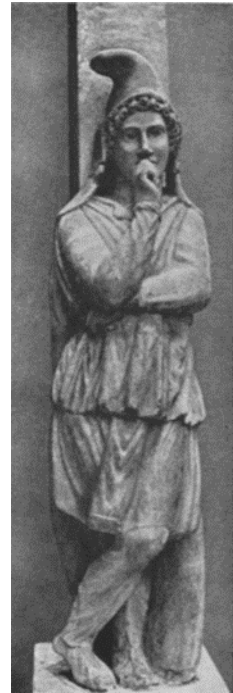
Resim 29

Resim 30

Resim 31

Resim 32

Resim 33

Resim 34

Resim 35

Resim 36

Resim 37

Resim 38

Resim 39

Resim 40

Resim 41

Resim 42

Resim 43

Resim 44

Resim 45

Resim 46

Resim 47

Resim 48

Resim 49

Resim 50

Resim 51